

DIE

CH. DIEHL

ΤΟ

ΣΚΕΥΟΦΥΛΑΚΙΟΝ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΗΣ ΠΑΤΜΟΥ

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ γ' αἰῶνος

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

ΣΤΑΥΡΟΥ Ι. ΤΗΔΙΑΚΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΘΑΝ. Γ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ

1910

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΣΗ. ΔΙΕΛΛ

ΤΟ

ΣΚΕΥΟΦΥΛΑΚΙΟΝ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΗΣ ΠΑΤΜΟΥ

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ νῦν αἰῶνος

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

ΣΤΑΥΡΟΥ Ι. ΤΗΛΙΑΚΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΘΑΝ. Γ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ

1910

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ
ΤΗ ΙΕΡΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΟΝΗ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ἡμέτερος λόγιος μοι ἐζήτησε πέρυσι πληροφορίας περὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐπιστημόνων, οἵτινες ἐπεσκέφθησαν τὴν Πάτμον, καὶ περὶ τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν των. Τῷ ἔδωκα κατάλογον ὁλόκληρον, ἐν ᾧ ἐσημείωσα ὅσα ἐγνώριζον περὶ Ἰάλλων, Ἀγγλων, Γερμανῶν, Ρώσων, Βέλγων, Ἀμερικανῶν, οὓς ἀπησχόλησεν ἡ μικρά, ἀλλ' ἱστορικὴ νῆσος. Ἑλληνα μόνον ἓνα εἶχον νὰ ἀναφέρω σοβαρῶς ἐργασθέντα καὶ πολλὰ διδάξαντα, τὸν ἀοίδιμον Ἰωάννην Σακκελίωνα. Δὲν θέλω νὰ ἐξετάσω ἐνταῦθα τίνες εἶναι οἱ λόγοι, δι' οὓς δὲν ἐστράφη ἡ προσοχὴ τῶν ἡμετέρων ἐκεῖ, ὅπου τόσα ξένα βλέμματα βλέπομεν ἐστραμμένα, οὐδὲ θὰ πράξω ὅ,τι συνήθως πράττομεν οἱ Ἕλληνες, οἵτινες θαυμάζομεν τὰλλότρια ὑποτιμῶντες τὰ ἴδια. Ἡ ἀλήθεια ὅμως, ἣν δὲν πρέπει νὰ ἀποκρύπτωμεν, εἶναι ὅτι ἡμεῖς πολλάκις δεικνύομεν ἀσύγγνωστον ἀμέλειαν, προκειμένου περὶ πραγμάτων πολὺ πλησίον κειμένων καὶ ἅμεσον ἀπαιτούντων διαφέρον, ἐν δὲ τῶν ἀσυγγνωστοτάτων σφαλμάτων ἡμῶν εἶναι ὅτι δὲν φροντίζομεν νὰ μανθάνωμεν ὅπως πρέπει καὶ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως τὰ τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ. Οὕτω π.χ. δύνανται πολλοὶ πολλὰ νὰ γνωρίζωσιν, ἀλλὰ τί εἶναι ἡ Πάτμος καὶ ποῦ ἀκόμη κεῖται ἐντελῶς νὰ ἀγνοῶσι. Τοῦτο δὲ ἄς μὴ θεωρηθῇ ὑπερβολή, διότι ἐγὼ πολλάκις, ὁμιλῶν πρὸς ἀνθρώπους οὐχὶ τυχαίους, ἀναγκάζομαι νὰ δίδω γεωγραφικὰς πληροφορίας, ἵνα ὀρίσω τὴν θέσιν τῆς πατρίδος μου.

Ταῦτα λέγων δὲν ἐννοῶ νὰ καταδικάσω πάντας, διότι ὑπάρχουσι καὶ ἄνθρωποι, ὧν ἡ γνῶσις τῶν πραγμάτων καὶ τὸ διαφέρον δὲν δύνανται νὰ τεθῶσιν ἐν ἀμφιβόλῳ. Περὶ αὐτῶν δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι μετὰ ζήλου παρηκολούθησαν πάντοτε πάντα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Πατμιακῆς βι-

σι'.

βλιοθήκης καὶ εἰς τὰ ἐκ ταύτης διδάγματα. Ἐκεῖνο ὅμως, ὅπερ ἐπιθυμῶ, εἶναι νὰ ἴδω πραγματικωτέραν ἐργασίαν. Τοῦτο ἀκόμη δὲν ἔγινεν. Ἀλλ' ὅ,τι δὲν ἔγινεν εἰς τὸ παρελθόν, εὐχομαι νὰ γίνη εἰς τὸ μέλλον, Ἐχω δὲ πολλὰς ἐλπίδας ὅτι ἢ ἐν Ἀθήναις ἰδρυθεῖσα Βυζαντιολογικὴ Ἑταιρεία θὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν της καὶ τὴν Πάτμον. Πρὸς τοῦτο δύναται νὰ ἔχη ὁδηγὸν καὶ σύμβουλον αὐτὸν τὸν Ch. Diehl, ὅστις πραγματευόμενος ἐν τινι μελέτῃ του περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐν ταῖς βυζαντιακαῖς μελέταις ἐργασίας καὶ τοῦ προγράμματος τῶν μελλουσῶν ἐρευνῶν συνιστᾷ μεταξὺ ἄλλων εἰς τὴν Βυζαντιολογικὴν Γαλλικὴν Ἑταιρείαν καὶ τὰ ἐξῆς : *Faire la monographie de quelqu' un de ces grands couvents de Constantinople, du Latros, de l' Olympe ou de l' Athos ou encore de ce monastère de Patmos pour lesquelles pièces d' archives a bon d'ent . . . ce serait ouvrir des jours tout nouveaux sur la vie sociale, si mal connue encore, des Byzantins.*

Ἐν Ἀθήναις 28 Μαρτίου 1910.

Σ. Ι. Τ.

ΣΗ. ΔΙΕΗΛ

Τὸ οὐκευοφύλακιον καὶ ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου
κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος (1).

(κατ' ἀνέκδοτα ἔγγραφα).

Ὅτε, κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1088, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς παρεχώρησε τὴν Πάτμον εἰς τὸν ὅσιον Χριστόδουλον, οὐδὲν ἄλλο μέρος ἦτο καταλληλότερον νὰ γένηται, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ αὐτοκράτορος, «ἐργαστήριον ἀρετῆς» (2). Πρέπει νὰ ἀναγνώσωμεν τὴν περὶ τῆς ἐρημίας ταύτης περιγραφὴν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου, τοῦ ἀναλαβόντος νὰ παραδώσῃ τὴν νῆσον εἰς χεῖρας τοῦ ὁσίου: «Διετρέξαμεν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τὴν νῆσον Πάτμον, εὗρομεν αὐτὴν ἔρημον, ἀκαλλιέργητον, κεκαλυμμένην ὅλην ὑπὸ πυκνῶν θάμνων καὶ ἀκανθῶν, καθ' ὅλοκληρίαν ἄγονον διὰ τὴν ἔλλειψιν ὕδατος. Καθ' ὅλην τὴν νῆσον πράγματι δὲν ἀπηντήσαμεν ὕδωρ ρέον ἢ ἀναβρύον, πλὴν φρεάτων τινῶν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα δὲν δίδουσιν ἄφθονον ὕδωρ,..... καὶ μετὰ μεγάλης δυσκολίας ἐπιτρέπουσι νὰ καλλιεργῇται ἐπιφάνεια 627 μοδίων: ἀλλὰ καὶ ἡ καλλιεργήσιμος αὕτη γῆ περικλείεται καὶ οἶονεὶ συμπνίγεται ὑπὸ πολλῶν καὶ συνεχῶν βουνῶν. Τὸ λοιπὸν μέρος τῆς νήσου εἶναι ὀρεινόν, τραχύ, ἄβατον· ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀρόσιμον μέρος μόλις 160 μόδιοι δύνανται νὰ καλλιεργῶνται διὰ ζευγαρίου· τὸ δὲ λοιπὸν ἀνάγκη νὰ σκάπτηται διὰ σκαπάνης καὶ δικέλλης καὶ νὰ ποτίζεται διὰ τοῦ ἰδρώτος καὶ τοῦ αἵματος τῶν γεωργῶν· τὸ μέρος τοῦτο δὲν

(1) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ Βυζ. Δελτίῳ (Byzantinische Zeitschrift), τόμ. Α' (1892), κατὰ δὲ τὸ 1905 καὶ ἐν ταῖς Βυζ. μελέταις (Études byzantines).

(2) Miklosich et Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi, τόμ. 5' σελ. 45. Παράβαλε καὶ ὅ,τι λέγει αὐτὸς ὁ ὅσιος περὶ τῆς διανομῆς ταύτης (Acta, σελ. 66): θησαυρὸν ἐνόμιζον παρακλήσεως τὸ ἀπωχισμένον ταύτης καὶ ἀπαράκλητον.

εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἢ πέτραι, κατωφέρεια ἀπόκρημνοι καὶ βουνά. Δένδρων οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἵχνος εἶδομεν, οὔτε ἡμέρων οὔτε ἀγρίων, εἰμὴ μόνον περὶ τὰς εἴκοσι ξηραχλάδας· ἐπίσης οὐδὲ μίαν μόνην οἰκοδομὴν παρατηρήσαμεν, ἐκτὸς πενιχροῦ τι-
νος εὐκτηρίου, ἐκτισμένου ἐπ' ὀνόματι τοῦ τιμίου Θεολόγου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περιδόλου μεγάλου ναοῦ, ὠκοδομημένου εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ μέγας ἀπόστολος τὰς θείας καὶ μυστηριώδεις ἔλαβεν ἀποκαλύψεις καὶ τὰ θαυμάσια ἐτέλεσε θαύματα (1).»

Ἀναγινώσκων τις τὴν εἰκόνα ταύτην τὴν ἥκιστα γοητευ-
τικὴν παρατηρεῖ ὅτι οἱ σύντροφοι τοῦ δσίου Χριστοδούλου ἐθλί-
βοντο ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Πάτμου διὰ τὴν στέρησιν τῶν ἀπο-
λαύσεων τοῦ ἐν Κῶ μοναστηρίου αὐτῶν καὶ ἐλύπουν διὰ τῶν
μεμφιμοιριῶν, τῶν ἀντεγκλήσεων, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀποστασιῶν
αὐτῶν τὴν ψυχὴν τοῦ ἁγίου ἀναχωρητοῦ (2). Προσθέσατε δ'
ὅτι, παρὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν προστασίαν, τὸ ἀρτισύστατον
μοναστήριον δὲν ἦτο πλούσιον, ἀφοῦ τοσοῦτον ἐστερεῖτο πό-
ρων, ὥστε συνιστάτο ἡ οἰκονομία μέχρι καὶ τῆς ἐκπληρώσεως
τῶν ἔργων τῆς ἐλεημοσύνης (3), προσθέσατε ἔτι τὴν διαρκῆ
ἀπειλὴν τῶν καθόδων τῶν πειρατῶν (4), τὰς προσβολὰς τῶν
Τούρκων, οἵτινες εἰς μίαν στιγμὴν ἐξεδίωξαν τὸν Χριστόδουλον
ἐκ Πάτμου καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ μεταβῇ καὶ νὰ ἀποθάνῃ
εἰς τὴν μακρὰν κειμένην Εὐβοίαν (5), καὶ· θὰ ἐννοήσητε ὅτι
ἐχρειάσθη ὅλη ἡ ἱερὰ τοῦ ἱδρυτοῦ ἐπιμονή, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸ
νέον ἱδρυμα, ὅλη ἡ ἀκαταμάχητος ἀφοσίωσις εἰς τὸ ἔργον τοῦ
ἁγίου ἀσκητοῦ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἵνα διατηρηθῇ τοῦτο ἀνέ-
παφον. Ἐν τούτοις, χάριν τῆς αὐτοκρατορικῆς εὐνοίας, χάριν
τῶν παντὸς εἶδους προνομιῶν, ἃς οἱ ἡγεμόνες τῆς οἰκογενείας
τῶν Κομνηνῶν ἐπεδαψίλευσαν εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Πά-
τμου (6), αἱ ἀθλιότητες καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς ἀρχῆς ἠλαττώθη-

(1) Acta, σ. 56—57.

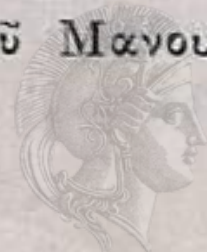
(2) Acta, σελ. 66, 68.

(3) Acta, σελ. 77. Πρβλ. σ. 104 καὶ 94.

(4) Acta, σελ. 88.

(5) Ἀθανάσιος ὁ Ἀντιοχείας (ἀκολουθία ἱερὰ τοῦ δσίου Χριστοδούλου. ἐν Ἀθήναις, 1884, σ. 151). Πρβλ. Acta, σ. 85.

(6) Τὴν περίληψιν εὕρισκει τις ἐν τῷ Χρυσοβούλλῳ τοῦ Μανουὴλ Κομνη-
νοῦ (Acta, σ. 111).

σαν σὺν τῷ χρόνῳ. Ἀληθῶς, μέχρι τῶν μέσων τοῦ 12ου αἰῶ-
νος, τὸ μοναστήριον ὑπέκειτο εἰς πολλὰς δυσχερείας, προσδο-
λὰς τῶν Τούρκων, δι' ἃς ἦτο ἀνάγκη χρυσοῦ, ὅπως ἐξασφαλι-
σθῇ ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ (1), λεηλασίας πειρατῶν (2), παρανόμους
φορολογίας τῶν αὐτοκρατορικῶν ὑπαλλήλων, πολὺ ὀλίγον με-
ριμνώντων περὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν προνομιῶν αὐτοῦ (3). παρὰ
πάσας ὅμως ταύτας τὰς μεταπτώσεις, τὸ μοναστήριον εὐημέρει.
Εκέκτητο, ἐκτὸς τῆς Πάτμου, τὴν γειτονικὴν νῆσον Ληψώ (4),
εἶχε γαίαν ἐν Δέρῳ (5), ἰδιοκτησίας ἐν Κρήτῃ (6), πανταχοῦ
δὲ οἱ ἄποικοι αὐτῆς ἦσαν ἀπηλλαγμένοι φόρων (7). εἶχε τὰ
πλοῖα αὐτῆς, ἅτινα ἐλεύθερα ἐξετέλουν τοὺς πλοῦς αὐτῶν ἀνά
πᾶν τὸ Αἰγαῖον (8). ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν φόρων τῆς ἐπαρχίας
τῆς Κρήτης ἐλάμβανε τὴν καλὴν αὐτῆς μερίδα εἰς σῖτον καὶ
εἰς χρῆμα (9). κατὰ τὰ τελευταῖα τέλος τοῦ 12ου αἰῶνος ἔτη,
ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ Ἀρσενίου, συνήνωνε περὶ τοὺς ἑκατὸν
πεντήκοντα μοναχοὺς (10). Εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν χρόνον, καθ'
ὃν ἡ ὕλική ζωὴ κάλλιον ἐξησφαλισμένη ἄφινε τὸν νοῦν μᾶλ-
λον ἐλεύθερον πρὸς φροντίδας ἄλλης φύσεως, μεταφέρει ἡμᾶς
τὸ περίεργον ἔγγραφον, ὅπερ τὸ πρῶτον δημοσιεύομεν ἐνταῦθα.

Τὸ κείμενον τοῦτο, ἀποκείμενον ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Πά-
τμου (ἀρ. 15), σχηματίζει μακρὸν κύλινδρον περγαμηνῆς πλά-
τους 0,26. Ἐν τῇ 1ῃ σελίδι εὐρίσκεται κατάλογος λεπτομε-
ρῆς εἰκόνων, λειψάνων, σκευῶν ἱερῶν, κοσμημάτων ἱερατικῶν,
χειρογράφων ἐπὶ περγαμηνῆς καὶ χειρογράφων ἐπὶ χάρτου ἐκ
βάμβακος, ἀποκειμένων ἐν τῷ μοναστηρίῳ κατὰ τὰς ἀρχὰς
τοῦ 13ου αἰῶνος· ὁ κατάλογος οὗτος τῷ ὄντι συνετάχθη ἐπὶ

(1) Acta, σελ. 107.

(2) Acta, σελ. 107.

(3) Acta, σελ. 107—108, 111—112.

(4) Acta, σελ. 34.

(5) Acta, σελ. 25, 34, 111.

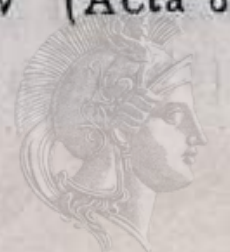
(6) Acta, σελ. 130, 132.

(7) Acta, σελ. 53, 94, 105.

(8) Acta, σελ. 99, 119, 122, 127, 137, 139, 142, 151.

(9) Acta, σελ. 99, 106—107, 117, 140.

(10) Acta, σελ. 131. Κατὰ τὸ 1157 ἀριθμοῦνται 75 μόνον (Acta σελ. 108—110).

τῆς ἡγουμενίας τοῦ Ἀρσενίου (1) κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1201). Ἐν τῇ 2α σελίδι ἀναγινώσκομεν σειρὰν σημειώσεων ὀλίγον τοῦ καταλόγου μεταγενεστέρων, αἵτινες περιλαμβάνουσι τὸ κατάστιχον τῶν δανειζομένων ἀπὸ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μοναστηρίου. Περὶ τοῦ ἐγγράφου τούτου πολλάκις ἤδη ἐγένετο λόγος (2), εὖχ ἦττον μέχρι σήμερον μένει ἀνέκδοτον. Δὲν εἶναι δὲ πολὺ ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὁποῖα εἶναι ὅλη αὐτοῦ ἡ σπουδαιότης. Γινώσκομεν πόσον σπάνιοι εἶναι οἱ κατάλογοι οὗτοι τῶν βυζαντιακῶν βιβλιοθηκῶν (3), πόσον δὲ πολύτιμοι εἶναι εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους. Δεικνύουσι κάλλιστα εἰς τί κυρίως εἶχον ἐστραμμένην τὴν προσοχὴν αὐτῶν οἱ ἄνθρωποι καὶ τίνες ἦσαν αἱ ἐπικρατοῦσαι κλίσεις τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐγίνοντο αἱ συλλογαὶ αὗται· διδάσκουσιν ἡμᾶς, ὅταν πρόκειται περὶ βιβλιοθηκῶν, αἵτινες βρα-

(1) Ὁ ἡγούμενος Ἀρσένιος μνημονεύεται τὸ πρῶτον εἰς ἔγγραφα τῆς Πάτμου, φέροντα χρονολογίαν Δεκεμβρίου τοῦ 1188 (Acta, σελ. 122)· ἡ τελευταία περὶ αὐτοῦ μνεία γίνεται εἰς ἔγγραφον τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1199. (Acta, σελ. 142). Ὁ ἡμέτερος κατάλογος δεικνύει ὅτι κατὰ τὸ 1201 ἐκυβέρνηα ἀκόμη τὸ μοναστήριον· ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶχεν ἀποθάνει πρὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1206. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἔγγραφόν τί ἀναφέρει τὸν ἡγούμενον Εὐθύμιον (Acta, 150). Μοὶ φαίνεται ὅτι, κατὰ τὰ κείμενα, δυνάμεθα νὰ καταστρώσωμεν τὸν κατάλογον τῶν πρώτων ἡγουμένων τοῦ μοναστηρίου ὡς ἑξῆς :

1. Χριστόδουλος, 1088—1093.
2. Ἰωσήφ ὁ Ἰασίτης, 1093—περὶ τὸ 1128 (Acta, σελ. 100, 106).
3. Σάββας (;) περὶ τὸ 1128 (Ἀκολουθία, σελ. 154· Acta, σελ. 107).
4. Θεόκτιστος, περὶ τὸ 1128—23 Σεπτεμβρίου 1157 (Acta, σ. 107—108).
5. Λεόντιος, 23 Σεπτεμβρίου 1157—; (τελευταία μνεία κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1161. Acta, σελ. 117. Ἀφῆκε τὴν ἡγουμενίαν, ἵνα γένηται πατριάρχης Ἱεροσολύμων).
6. Χριστόδουλος ;—; (Acta, σελ. 144—149).
7. Ἀρσένιος ; (πρώτη μνεία, 1188)—; (τελευταία μνεία κατὰ τὸν Σεπτ. 1201).
8. Εὐθύμιος (πρώτη μνεία, 1206)—;

(2) Φλωρίδης, ἐν τῷ καταλόγῳ τῷ δημοσιευθέντι ἐν Πανδώρα (Δεκεμβρίου 1868—Μαΐου 1869) ἀριθ. 15.—Σακκελίων, Πατριακὴ Βιβλιοθήκη, ἐν Ἀθήναις, 1890, σελ. ι', ὅστις ἀπατᾶται λέγων ὅτι ὁ κατάλογος οὗτος ἀριθμεῖ περὶ τὰ 500 χειρόγραφα.—Acta et diplomata σελ. 246.

(3) Gesch. d. byz. Litt., σελ. 508—509.

δύτερον διεσκορπίσθησαν, τὴν προέλευσιν πολλῶν χειρογράφων, ἀποκειμένων σήμερον ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Εὐρώπης (1). ἴσως εἶναι ἀκόμη διδακτικώτεροι, ὅταν, ὡς ἐν Πάτμῳ, ἀναφέρονται εἰς βιβλιοθήκην, ἣτις ἦτο ὀλιγώτερον κατὰ τὸ φαινόμενον ἐκτεθειμένη εἰς τὰς συνήθεις αἰτίας καταστροφῆς, ὥφειλε δὲ νὰ διατηρῇται σχεδὸν ἀνέπαφος ἀπὸ τῶν ἀφυστῶτων τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς χρόνων.

Μεταξὺ λοιπὸν τῶν ἐγγράφων τοῦ εἴδους τούτου, ἀνεκδότων ἢ ἐκδοδόμενων (2), ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου, τοῦτο, ὅπερ μελετῶμεν, εἶναι χρονολογικῶς τὸ ἀρχαιότερον· μετὰ ἓνα μόλις αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς μονῆς συνταχθὲν ἀποδίδει ἡμῖν ὡς ἔγγιστα τὴν ἀρχικὴν τῆς βιβλιοθήκης ὄψιν· παραβαλλόμενον πρὸς μεταγενεστέρους καταλόγους, πρὸς τὸν τοῦ 1355 ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ Μαί, ἢ πρὸς τὸν τοῦ 1382, ἀνέκδοτον ἀκόμη, ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ ἐξελέγξωμεν τὴν διαδοχικὴν αὐξησιν τὴν γενομένην κατὰ τὸν 13ον καὶ 14ον αἰῶνα· παραβαλλόμενον τέλος πρὸς ἄλλα ἔγγραφα καὶ ἰδίως πρὸς τὸν νῦν κατάλογον τῆς βιβλιοθήκης (3) δεικνύει

(1) Πρβλ. Studemund, Das Inventar der Bibliothek des Klosters St. Johannis zu Patmos, (Philologus, 1867) σελ. 172—173.

(2) Τὰ ἔγγραφα ταῦτα, κατὰ χρονολογικὴν σειράν, εἶναι : 1) 'Ο κατάλογος τοῦ 1355, ἐκδοδόμενος (Migne, Patr. graec., τ. 149 σ. 1047). 2) 'Ο κατάλογος τοῦ 1382, ἀνέκδοτος (Σακκελίων, σελ. ια'. Acta, σελ. 3—4). 3) 'Ο κατάλογος τοῦ 15' αἰῶνος ἐκδοθεὶς ὑπὸ Antoine Possevin (Catalogi mss. graec.. σελ. 42, en appendice au t. II de l'Apparatus sacer ad script. vet. et nov. Testamenti, Cologne, 1608), ὅστις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μετάφρασις Λατινικῆ, ἀνακριθῆς καὶ ἀτελής ἐν τισι, τοῦ καταλόγου τοῦ 1355. Οὐδεμίαν λοιπὸν σπουδαιότητα πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν πληροφορίαν, ἣν δίδει περὶ αὐτοῦ ὁ Montfaucon (Palaeogr. graec., σελ. XXI) καὶ ὁ Σακκελίων (Π. Βιβλιοθ. σελ. ια'). Δράττομαι ὅμως τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν εἰς πολλοὺς ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ὀλίγον γνωστῷ τοῦ Possevin ἀναφερομένους σπουδαίους καταλόγους βιβλιοθηκῶν τῆς Κων)πόλεως τοῦ 15' αἰῶνος, π.χ. τοὺς τοῦ πατριαρχείου, τοῦ πρίγκιπος Ἀντωνίου τοῦ Καντακουζηνοῦ κ.λ.π. (σελ. 44—49).—Περὶ τῶν νεωτέρων καταλόγων ὄρα Σακκελίωνα, σελ. ια'—ιβ'. Σημ. μ. 'Ο κατάλογος ὁ ἐκδοθεὶς ὑπὸ τοῦ Μαί καὶ Migne εὕρηται μετὰ τινων διαφορῶν καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 3067 ἐλλ. κώδικι τῆς ἐν Παρισίοις Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης, ἐξ οὗ ἀντέγραψεν αὐτὸν ὁ καθηγητὴς κ. Σπυρίδων Λάμπρος (Ν. Ἑλληνομν. Τ. Α'.)

(3) Συνετάχθη καὶ ἐξεδόθη τῷ 1890 ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὸν τίτλον *Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη*.

ἡμῖν μετ' ἀλγεινῆς ἀκριθείας τὰς ζημίας, ἃς ἡ συλλογὴ ἐκτοτε ὑπέστη. Οὕτω δυνάμεθα κατὰ τινα τρόπον νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς διαφόρους τύχας τῆς βιβλιοθήκης τῆς Πάτμου, νὰ μάθωμεν ὅποια ἦτο ἡ μοῖρα τῶν χειρογράφων τῶν ἐμπεπιστευμένων εἰς τὴν μέριμναν τῶν μοναχῶν. Καὶ ἂν συλλογισθῇ τις ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς τῶν σπουδαιοτάτων βιβλιοθηκῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀναμφιδόλως οὐδόλως θὰ κρίνῃ στερούμενον καθ' ὅλοκληρίαν διαφέροντος τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τῆς ἱστορίας τῶν βιβλίων ἐν τοῖς Ἑλλησιν. μοναστηρίοις τοῦ μέσου αἰῶνος.

Ὁ κατάλογος τοῦ σκευοφυλακίου δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἄξιος προσοχῆς τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων. Γινώσκουμεν ὅποιας πολυτίμους πληροφορίας παρέχουσι τὰ ἔγγραφα τοῦ εἴδους τούτου εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν βιομηχανικῶν τεχνῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐν τῇ δυτικῇ καὶ μεσημβρινῇ Εὐρώπῃ, τί δύναται τις νὰ πορισθῇ, ὅταν αὐτὰ τὰ μνημεῖα ἐλλείπωσιν, ἐκ τῶν καταλόγων τῶν δαπανῶν τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἀρχόντων, ἐκ τῶν καταλόγων φρουρίων, ἐκκλησιῶν ἢ μοναστηρίων, ἀποκειμένων εἰς πολὺ μέγαν ἀριθμὸν ἐν ταῖς ἀποθήκαις ἀρχείων τῆς Δύσεως (1). «Ἀλλὰ, προσθέτει ὁ Labarte, ὅταν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀψώμεθα ζητήματός τινος ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν βιομηχανικῶν τεχνῶν τοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς, πάντα τὰ πολύτιμα ταῦτα ἔγγραφα ἐλλείπουσιν ἐντελῶς. Τὰ χειρόγραφα τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων, οἵτινες ἔγραψαν περὶ τῆς θεολογίας ἢ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἱστορίας, κατὰ μέγα μέρος περιεσώθησαν· πολλὰ ἐξετυπώθησαν, μετεφράσθησαν καὶ ὑπεμνηματίσθησαν· τὰ περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ὅμως βίου ἔγγραφα, ἐν οἷς εὐρίσκεται ἡ περιγραφὴ τῶν ἱερῶν σκευῶν, τῶν ὕφασμάτων, τῶν ὅπλων, τῶν ἐπίπλων καὶ τῶν παντὸς εἴδους ἐργαλείων τῶν χρησιμοποιουμένων ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ, ἐξηφανίσθησαν σχεδὸν τελείως. Ἄν ὑπάρχωσιν ἔτι τινά, μένουσι τεθαμμένα ἐν τοῖς ἀρχείοις μοναστηρίων τινῶν τῆς Συρίας ἢ τοῦ Ἀθῶ, ὅθεν ὀλίγοι μέχρι τοῦδε ἐζήτησαν νὰ ἐκθάψωσιν αὐτά (2)». Τὸ πάλαι πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Βυζαντίου εἶχον ὁμοίους καταλόγους τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν πλούτου, ἢ

(1) Labarte, Histoire des arts industriels au moyen âge, 2e éd., t. III, σελ. 64, 65.

(2) Labarte, σελ. 65.

δὲ Ἄννα ἡ Κομνηνή, ἣτις ποιεῖται πού λόγον περὶ τῶν ἐγγράφων τούτων (1), διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἐλέγοντο *h r e v i a*. Πρὸ τινων ἐτῶν ὁ Σάθας ἔσχε τὴν εὐτυχίαν νὰ ἀνεύρῃ σπουδαῖον τῶν μνημείων τούτων δείγμα, τὸν κατάλογον τῶν εἰκότων, ἱερῶν σκευῶν καὶ ἱερατικῶν στολῶν, ἅτινα ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Μιχ. Ἀτταλειάτου εἰς τὸ μοναστήριον, ὅπερ ἱδρυσεν ἐν Ραιδεστῷ κατὰ τὸ 1077 (2). Εἴμεθα εὐτυχεῖς, διότι δυνάμεθα σήμερον νὰ προσθέσωμεν τὸν κατάλογον τοῦ σκευοφυλακίου τῆς Πάτμου· δὲν εἶναι ὀλιγώτερον περίεργος οὐδ' ὀλιγώτερον πολύτιμος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντιακῆς βιομηχανίας κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

Α'.

Τὸ σκευοφυλάκιον

Οἱ ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς Πάτμου συνηθροισμένοι θρησκευτικοὶ θησαυροὶ διηροῦντο εἰς τρεῖς κατηγορίας: τὰ λείψανα, τὰ εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν τελετῶν καὶ διακόσμησιν τῆς ἐκκλησίας προωρισμένα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, τὰ πολύτιμα ὑφάσματα καὶ ἄμφια.

Γινώσκομεν ὅποιαν ἀξιοσημείωτον θέσιν εἶχεν ἐν τῷ πολιτικῷ καὶ θρησκευτικῷ βίῳ τοῦ μέσου αἰῶνος ἡ πρὸς τὰ λείψανα εὐλάβεια καὶ ὅποιαν τιμὴν οἱ Βυζαντινοὶ ἰδίᾳ ἀπένεμον εἰς τοὺς θησαυροὺς τούτους. (3) Ἐγκαίρως ἡ εὐλάβεια τῶν αὐτοκρατόρων ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν διὰ τὸν κόσμον τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως συλλογὴν τῶν ὑλικῶν ἀναμνήσεων τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Σωτῆρος, τῶν ὁσίων τῶν ἁγίων, τῶν μνημείων τοῦ μαρτυρίου των· (4) οἱ ἱστορικοὶ διηγοῦνται μεθ' ὁποίας ἐπιδείξεως παρουσίαζον κατὰ τὰς ἐορτὰς ὅσα θαυμάσια καὶ σεβασμοῦ καὶ τιμῆς ἄξια ἦσαν συνη-

(1) Ἄννα Κομνηνή, Ἀλεξιάς (ἔκδ. Παρισίων), σελ. 156 Α.

(2) Σάθας, *Bibliotheca graeca medii aevi*, τόμ. Α', σελ. 47, 48—51, 68—69. Ἐκτοτε ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἄλλοι κατάλογοι σημειούμενοι ἐν τοῖς *Βυζ. μελέταις* (*études byzantines*, σελ. 312).

(3) Riant, *Des dépouilles religieuses enlevées à Constantinople*. σ. 3.

(4) Ch. Diehl, *La Pierre de Cana* (*Bull. de Corr. hellén.*, t. IX (1885.)). σ. 28—32, καὶ τὰ κείμενα τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Riant σ. 29.

θροισμένα ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ ναῷ (1). ὁ δὲ σωρὸς τῶν λειψάνων τῶν ἀποσταλέντων εἰς τὴν Δύσιν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων τοῦ 1204 ἀποδεικνύει μετὰ περισσείας τὰ ἄπειρα θρησκευτικὰ πλούτη, ἅπερ ἐνέκλειεν ἡ πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους. (2) Τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου, ἀρχομένου τοῦ ιγ' αἰῶνος, δὲν εἶχε βεβαίως οὔτε τὸν χρόνον οὔτε τὰ μέσα, ἵνα ἀποκτήσῃ τοιαύτην λειψάνων ποσότητα, ἐκέκτητο ὅμως ἀριθμὸν τινα μνημείων ἀξιοσημειώτων. Μεταξὺ τῶν πρώτων κατελέγοντο πολλὰ τεμάχια τοῦ ξύλου τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, πρὸς ἃ οἱ πιστοὶ ἀπένεμον ἰδιαιτέραν εὐλάβειαν· πᾶσα ἐκκλησία ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ ἀποκτήσει τινὸς ἐκ τῶν πολυτίμων τούτων λειψάνων, ἕκαστον δ' ἐπιφανὲς πρόσωπον ἐκράτει μετὰ τιμῆς ἐξαρτῶν ἐκ τοῦ λαιμοῦ αὐτοῦ ἐν τῶν φυλακτηρίων, ἐν τῶν ἐγκολπίων, τῶν περιεχόντων μετὰ τῶν ἄλλων λειψάνων καὶ τεμάχιον τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ. (3) Τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ ἐν Πάτμῳ Ἐκτὸς τριῶν πλουσίων θηκῶν ἐγκλειουσῶν τὰ ἀξιοσημείωτα ταῦτα λείψανα, τὸ σκευοφυλάκιον εἶχε τὸ ἐγκόλπιον ἐνὸς τῶν πρώτων ἡγουμένων, Ἰωσήφ τοῦ Ἰασίτου, ὅθεν ἐξήρχετο λάμψις τις τοῦ τιμίου ξύλου. Εἶχεν ἔπειτα ποσότητά τινα ἱερῶν λειψάνων, ἱερῶν ὁστῶν ἐστοιβαγμένων μετὰ τινος ἀταξίας ἐν κυτίοις καὶ κιβωτίοις παντὸς εἴδους, ἐνταῦθα δεκαεπτὰ τεμάχια μεγάλα καὶ μικρά, ἐκεῖ τεσσαράκοντα τεμάχια ὁμοῦ, προερχόμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ μαρτύρων ἁγωνύμων. Ὁ κατάλογος ρητῶς μόνον τέσσαρα ἀναφέρει λείψανα· τὰ τοῦ Ἀγ. Ἰακώβου τοῦ Πέρσου, τοῦ Ἀγ. Στεφάνου τοῦ Νέου, τοῦ Ἀγ. Ἑρμούλου καὶ τοῦ Ἀποστόλου Φιλίππου. Δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν εἰς ταῦτα τὰ ἁγιασθέντα λείψανα τοῦ Ἀγ. Παύλου τοῦ Λάτρου, ἐγκεκλεισμένα ἐν θήκῃ μετ' εἰκόνης, ἐν ᾗ εἰκονίζετο ὁ ἅγιος ἡγούμενος. Ἄνευ ἀμφιβολίας αὐτὸς ὁ ὁσιος Χριστόδουλος ἔσωσε τὰ λείψανα ταῦτα ἐκ τῆς καταστροφῆς, ὅτε ἐχθρικὴ ἐπιδρομὴ ἠπείλει τὰ ἱερὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ἀναχωρητήρια, (4) παραλαβὼν δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τὰ ὁστὰ τοῦ ἁγίου τοῦ προκατόχου ἐξησφάλισε βραδύτερον εἰς αὐτὰ ἄσυλον ἐν Πάτμῳ.

(1) Riant, σ. 13.

(2) Riant, 12-13. 19, 27—31.

(3) Riant, σ. 28,

(4) Περὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ Χριστοδούλου ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ Λάτρου, πρὸς. Acta. σ. 16, 17, 30, 87.

Δίαν διαφέρουσαι ἦσαν καὶ αἱ περιέχουσαι τὰ λείψανα ταῦτα θῆκαι. Τὰ πλεῖστα βεβαίως ἦσαν ἀπλούστατα τεθειμένα ἐν θήκαις ἐκ χαλκοῦ, ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, ἐξ ἐλεφαντόδοντος, ἐν κιβωτιδίοις ἐκ ξύλου σιδηροδέτοις ἢ ἐκ μετάλλου ἐν σχήματι σταυροῦ· τὰ ἐπισημότερα ὁμῶς τούτων εὖρον πολυτελέστερον κάλυμμα. Ἐν τῶν τεμαχίων τοῦ τιμίου Σταυροῦ ἐγκλείεται ἐν κιβωτίῳ ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, ἕτερον ἐν θήκῃ ἐκ τοῦ αὐτοῦ μεταλλοῦ κεκοσμένου διὰ σμάλτων καὶ τρίτον ἐν θήκῃ μετ' εἰκόνας εἰκονιζούσης τοὺς ἁγίους Γεώργιον καὶ Δημήτριον, ὁμοίωτάτον δὲ πρὸς πολλὰ τεμάχια ἀποκείμενα ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ τοῦ Ἀγίου Μάρκου τῆς Βενετίας. (1) Μετὰ τῶν ἱερῶν τούτων μνημείων ὁ κατάλογος περιγράφει σειρὰν ὁλόκληρον ἀντικειμένων τῆς χρυσοχοϊκῆς. Τοιαῦτα εἶναι εἰκόνες ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, δίπτυχα, εἰκόνες ἐπὶ ξύλου καὶ μετάλλου εἰκονίζουσαι ὅτε μὲν τὸν Χριστὸν, τὴν Παναγίαν καὶ τοὺς ἀποστόλους, ὅτε δὲ τινὰς τῶν πρωτευόντων ἁγίων τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τὸν ἅγιον Θεόδωρον, τὸν ἅγιον Γεώργιον, τὸν ἅγιον Δημήτριον, τὸν ἅγιον Νικόλαον καὶ ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, τοὺς ἁγίους Κύριλλον καὶ Ἀθανάσιον, τὸν ἅγιον Μερκούριον καὶ ἅγιον Παντελεήμονα, ὥς καὶ τινὰς σκηναὶς ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ὥς τὴν σταύρωσιν τοῦ Κυρίου ἢ τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας. (2) Ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς Πάτμου ἀριθμοῦνται οὐχὶ ὀλιγώτεραι τῶν δεκαεπτὰ εἰκόνων τοῦ εἴδους τούτου, πᾶσαι ἐπεξεργασμέναι μετὰ τῆς συνήθους τοῖς βυζαντίνοις χρυσοχοῖς πολυτελείας. Τινὲς ἔχουσι πλαίσια ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, ἕτεραι δὲ ἀκτινοβολοῦσιν ἐκ πολυτίμων λίθων ἐπικεκολλημένων ἐν τῷ μετώπῳ ἢ ἐν τῷ στεφάνῳ τῶν ἁγίων· καὶ ἄλλαι, αἱ πολυτελέστεραι, εἶναι κεκοσμημέναι διὰ σμάλτων. Μεταξὺ αὐτῶν ἀκτινοβολεῖ ἐκ τῶν πρώτων μεγάλη εἰκὼν τοῦ προστάτου τοῦ μοναστηρίου, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, «μεθ' ἐνὸς πλαισίου ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, ἐνὸς χρυσοῦ στεφάνου καὶ ἐνὸς Εὐαγγελίου χρυσοῦ μετὰ σμάλτων». Ὑπάρχουσιν εἴτα ἐγκόλπια, ἐν οἷς ἡ λάμψις τῶν σμάλτων προστίθεται εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ὕλης· ὑπάρχουσι μεγάλ-

(1) Πρβ. Labarte, Hist. des arts industriels au moyen âge 2^a ἐκδ. τόμ. Α' σελ. 318—320.

(2) Περὶ τῶν εἰκόνων τοῦ εἴδους τούτου πρβ. Labarte, τόμ. Α'. σ. 318-320.

σταυροὶ μετὰ πλακῶν ἀργυρῶν ἢ κεκοσμημένοι δι' εἰκό-
νων ἐσμαλτωμένων· ὑπάρχουσι τέλος πάντα τὰ ἱερὰ·
σκεύη τὰ ἀπαραίτητα εἰς τὴν ἱεουργίαν, ἅγια ποτή-
ρια, δισκάρια μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, θυμιατήρια καὶ
μυροδοχεῖα, πάντα ἀργυρᾶ καὶ ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, κεκο-
σμημένα δ' ἐνίοτε δι' εἰκόνων γλυπτῶν. Ἀναμφιβόλως τινὰ
ἐκ τῶν πολυτίμων τούτων πραγμάτων ἔχουσι τὴν ἀρχὴν ἀπὸ
τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς τῆς μονῆς· πολλὰ ἐδωρήθησαν ἴσως ὑπ'
αὐτοῦ τοῦ Χριστοδούλου εἰς τὸ προσφιλές του μοναστήριον (1).
πολὺ δὲ λυπηρὸν θὰ ἦτο, ἂν ἐχάνοντο (2) τὰ ἀρχαῖα καὶ σπά-
νια ταῦτα μνημεῖα τῆς βυζαντιακῆς τέχνης.

Πρὸς τοῖς εἵδεσι τῆς χρυσοχοϊκῆς ἐτέρα συνήθης τῶν ἐκ-
κλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς (3) πολυτέλεια ἦσαν τὰ πολύτιμα ση-
ρικὰ κεντημένα ἢ χρυσοῦφαντα καὶ ἀργυροῦφαντα ὑφάσματα
Γινώσκωμεν ὅτι κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας ἡ κατασκευὴ τῶν
πολυτίμων ὑφασμάτων ἀπέμεινε σχεδὸν μονοπώλιον τῆς βυζαν-
τιακῆς βιομηχανίας. (4) Τὰ ἐργοστάσια τῆς Κωνσταντινουπό-
λεως προεμήθευον εἰς ἅπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον προ-
ϊόντα τῆς βιομηχανίας αὐτῶν. Ὅσάκις οἱ αὐτοκράτορες ἤθελον
νὰ προσενέγκωσι πλούσιον δῶρον πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύ-
σεως, τοὺς πάπας, τοὺς ἐπισκόπους, ἀπέστελλον πρὸς αὐτοὺς
μίαν ἐκ τῶν πολυτίμων στοφῶν, τῶν καλουμένων αὐτοκρατο-
ρικῶν, χρυσοῦφάντων ἢ ἐξωραϊσμένων δι' εἰκόνων· ὅσάκις ἵδρουν
ἐκκλησίαν ἢ μοναστήριον ἔσπευδον ἐπίσης νὰ προσφέρωσιν εἰς
αὐτὰ ὡς δῶρα τὰ θαυμάσια ταῦτα ὑφάσματα, «ἅτινα, λέγει
ἱστορικός τις, συντελοῦσιν εἰς τὴν αἵγλην καὶ μεγαλοπρέπειαν
τῶν ναῶν καὶ μαρτυροῦσι τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐλευθεριό-

(1) Ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ Ὁσίου ἀναφέρονται πολλαὶ εἰκόνες κληροδοτη-
θεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ μοναστήριον (Acta σελ. 83—84). Δὲν εὕρισκω ταύ-
τας ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201.

(2) Διαφέρον θὰ ἦτο νὰ ἐξετάσῃ τις ἐν τῷ νῦν σκευοφυλακίῳ τῆς Πάτμου
τὰ εἶδη τῆς χρυσοχοϊκῆς ὅσα δύνανται νὰ ταυτισθῶσι πρὸς ἐκεῖνα, ἅτινα ἀνα-
φέρει ὁ κατάλογος τοῦ 1201· δυστυχῶς δὲ οὐκ ἔδυνήθη νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ σκευο-
φυλάκιον. Εἶναι πιθανὸν ὅμως ὅτι τὰ πλεῖστα ἐξηφανίσθησαν.

(3) Müntz, La Tapisserie, σελ. 71.

(4) Ledarte, τόμ. Β' σελ. 419—424,

ητα». (1) Τὰ θαυμάσια ταῦτα τῆς βυζαντιακῆς βιομηχανίας ἐν ἔλειπον ἐκ Πάτμου. Ὁ κατάλογος ἀριθμεῖ καλύμματα τῶν ἐρῶν σκευῶν, καλύμματα τῶν θηκῶν τῶν λειψάνων καὶ τῶν εἰκόνων, καλύμματα τῶν ἀγίων τραπέζων, (2) ἄμφια, ἐπιτραχήλια, στολὰς ἱερατικὰς παντὸς εἵδους. Ἄλλα μὲν εἶναι ἐλαφρὰ ἐκ μετάξης ὑφάσματα, ἄλλα δὲ χονδρὰ καὶ βαρέα ἐξάμματα (3) πορφυροβαφῇ καὶ ἀλουργοβαφῇ, πράσινα, ἰόχροα ἢ κίτρινα. Στόφφαι τινὲς εἶναι κεντημέναι, ἕτεραι δὲ χρυσοῦφαντοι, καὶ ἄλλαι, αἱ σημαντικώτεραι, κοσμοῦνται διὰ διαφόρων ποικιλμάτων καὶ εἰκόνων. (4) Τῶν πεποικιλμένων τούτων ὑφασμάτων πολλὰ ἔχουσιν ἰδιαιτέραν ἀξίαν. Ἀναφέρεται ἐν τῷ καταλόγῳ κάλυμμα τῆς ἀγίας τραπέζης ἐρυθρὸν κεντημένον διὰ δύο μαύρων σταυρῶν καὶ ἐν κάλυμμα λειψανοθήκης κεκοσμημένον δι' εἰκόνων ὑφασμένων ἐν τῇ στόφφᾳ· ἀναφέρονται στολαὶ ἱερατικαὶ μετὰ διαφόρων κεντημάτων· ἀναφέρονται καὶ τρία ὑφάσματα σημαντικώτατα, εἰς σάκκος ἀρχαῖος μετ' εἰκόνων, ὁ λεγόμενος τοῦ Πατριάρχου, καὶ δύο καλύμματα τῆς ἀγίας τραπέζης ἰοπόφυρα, ἐν οἷς ἐν τῷ ὠραίῳ βάθει τῆς μετάξης ἐξεῖχον εἰκόνες γρυπῶν ἢ ζώων. (5) Ἐκ πάντων τούτων τῶν πολυτίμων ὑφασμάτων, θαυμασίων δειγμάτων τῆς βυζαντιακῆς βιομηχανίας, οὐδὲν μέχρῃς ἡμῶν περιεσώθη· καὶ ἂν σκεφθῶμεν, ὅτι, ἵνα συγγράψωμεν τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξαφανισθείσης τέχνης, μόλις ἀπομένουσιν ἡμῖν ράκη τινὰ ὑφασμάτων, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκ τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ καταλόγῳ στοφφῶν πολλαὶ κατὰ τὸ 1201 σημειοῦνται ὡς ἀρχαῖαι, θὰ ἐννοήσωμεν πόσον θὰ ἦτο λυπηρὰ ἡ ἀπώλεια τῆς μοναδικῆς ταύτης συλλογῆς, τοῦ πολυτιμοτάτου ἴσως πάντων τῶν θησαυρῶν, οὓς ἀριθμεῖ ὁ κατάλογος τῆς Πάτμου.

(1) Περὶ Κωνστ. Πορφυρ. ἐν τοῖς συνεχίσασι τὸν Θεοφάνη éd de Bonn. σελ. 452.

(2) Περὶ τῶν πραγμάτων τούτων πρὸς Labarte τόμ. Γ'. 430.

(3) Περὶ τῆς στόφφας ταύτης πρὸς Fr. Michel, Recherches sur les étoffes de soie, d'or et d'argent pendant le moyen âge, τόμ. Α' σελ. 106—119, 158—173.

(4) Περὶ τῶν σχεδίων τῶν κεντημένων ἢ ὑφασμένων εἰς τὴν στόφφην πρὸς Fr. Michel σελ. 14—19.

(5) Μίαν στόφφην τοῦ εἵδους τούτου περιγράφει ὁ Labarte, τόμ. Β' σ. 426.

Β'.

Ἡ Βιβλιοθήκη.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς πολλοὺς βυζαντινοὺς ἀσκητὰς, πρὸς οὓς ἡ ἀποκλειστικὴ περὶ τῆς πίστεως φροντὶς ἐγέννα περιφρόνησίν τινα πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ὁ ὅσιος Χριστόδουλος ἐφαίνετο ὅτι ζωηρῶς ἠσθάνθη τὴν σπουδαιότητα τῆς φιλολογικῆς μορφώσεως. Ἐν τῇ πολλοῦ λόγου ἀξίᾳ ὑποτυπώσει αὐτοῦ, ἐν ᾗ διετύπωσε τὰ καθήκοντα τῶν μοναχῶν του (1), ἐν αὐταῖς ταῖς σελίσιν, αἵτινες παρέχουσι τόσον μεγάλην περὶ τῆς ἠθικῆς ἀξίας καὶ τῆς ἰσχυρᾶς εὐθυκρισίας τοῦ Χριστοδοῦλου ἰδέαν, (2) μεταξὺ τῶν ἔργων, ἅτινα συνιστῶνται πρὸς τοὺς μοναχοὺς, εἶναι καὶ ἡ τέχνη τοῦ καλλιγράφου. «Ἐάν τις, λέγει ἡ ὑποτύπωσις, εἶναι ἠσκημένος εἰς τὴν καλλιγραφίαν, ὀφείλει, τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἡγουμένου, νὰ χρησιμοποιοῖ τὸ προτέρημα, δι' οὗ ἐπροίκισεν αὐτὸν ἡ φύσις. (3) Τὸ μοναστήριον θὰ χορηγῇ πρὸς αὐτὸν τὰς πρώτας ἀναγκαίας ὕλας, ἡ βιβλιοθήκη θὰ πλουτίζεται διὰ τοῦ ἔργου του, ὁ ἐκκλησιάρχης θὰ τοποθετῇ τὸ χειρόγραφόν του μεταξὺ τῶν ἄλλων πολυτίμων ἀντικειμένων—τῶν λοιπῶν τιμίων καὶ εὐχρήστων,—ὧν εἶναι φύλαξ.» Ὁ βιβλιοφύλαξ ἄλλως καταλέγεται ἐν τοῖς προεστῶσι τοῦ μοναστηρίου, πρέπει δὲ νὰ ἴδῃ τις ὑπὸ τίνας ρητοὺς ὅρους ὁ Χριστόδουλος ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν νὰ ἐπαγρυπνῇ μετὰ μεγάλης φροντίδος (4) ἐπὶ τῶν βιβλίων, ἐπὶ τῶν ἐγγράφων τῶν περιλαμβανόντων τὰ προνόμια τῆς μονῆς, ἐφ' ὧν, ὅσα δύνανται νὰ ἔχωσι σπουδαιότητά τινα διὰ τὸ μοναστήριον.

Ὁ Χριστόδουλος συνήγωνεν ἄλλως τὸ παράδειγμα μετὰ τῶν ἐντολῶν. Ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ Λάτρους, ὅπερ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐκυβέρνησεν, (5) ὑπῆρχε βιβλιοθήκη

(1) Acta, σ. 59—80.

(2) Τὴν πρὸς τὸν ὅσιον ἐκτίμησιν αὐτοῦ δεικνύει ὁ Diehl καὶ ἐν ἄλλῃ αὐτοῦ πραγματείᾳ, ἐν ᾗ, λόγον περὶ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ κλήρου τῶν χρόνων ἐκείνων ποιούμενος, ἀναφέρει μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ δύο ὀνόματα, τοῦ Χριστοδοῦλου τῆς Πάτμου καὶ τοῦ Εὐσταθίου τῆς Θεσσαλονίκης. Σ. Τ.

(3) Acta σ. 74.

(4) Σὺν ἐπιμελείᾳ πλείστη (Acta σελ. 74).

(5) Acta, σελ. 16, 30—31, 62.

πολλοῦ λόγου ἀξία· τόσον δ' ἐφρόντιζε περὶ τῆς συλλογῆς ταύτης, ὥστε, ὅτε περὶ τὸ 1079 ἐχθρική ἐπιδρομή ἠπειλῆσε τὰ ἱερὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ἀναχωρητήρια, ἡ πρώτη τοῦ ἡγουμένου σκέψις ἦτο νὰ σώσῃ τὰ πολύτιμά του χειρόγραφα. Φεύγων, λέγει σημείωσις τις ἐπὶ τινος χειρογράφου τοῦ Λάτρου, «συναπεκόμισεν ὅσα βιβλία ἠδυνήθη», (1) ὁ ἴδιος δὲ διηγήθη μεθ' ὁποίας μερίμνης, σχεδὸν διὰ τῆς βίας, ἐπεδίβασεν ἐκ τῆς βιβλιοθήκης εἰς τὸ πλοῖον τοὺς τόμους διὰ τὴν Κῶ, ὁπόθεν ὀλίγῳ βραδύτερον μετηνέχθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν· «καὶ ἂν δὲν ἐνήργουν οὕτω, προσθέτει μετὰ τόνου εἰλικρινείας ἀληθῶς συγκινοῦσης, πάντα ταῦτα τὰ βιβλία ἐξ ὀλοκλήρου θὰ κατεστρέφοντο». (2) Βραδύτερον, ἀναμφιβόλως ὅτε ἱδρυσε τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου, ὁ Χριστόδουλος ἐζήτησε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ πατριάρχου νὰ παραχωρήσῃσι πρὸς αὐτὸν μέρος ἐκ τῶν χειρογράφων τοῦ Λάτρου, ἅτινα ἡ ἐνέργειά του ἔσωσεν· ἔλαβεν ὄντως τὸ τέταρτον τῆς συλλογῆς, καὶ ἂν καὶ ἡ μερίς αὐτοῦ δὲν περιέλαβεν ἢ τὰ ὀλιγώτερον ἐκ τῶν βιβλίων τούτων ὡραῖα, ἐφάνη ὅμως λίαν εὐχαριστημένος. (3) Ὑψήσῃσε πολὺ ταχέως μετ' ἀναζητήσεως καὶ δαπάνας τὸν πρῶτον τοῦτον πυρῆνα τῆς βιβλιοθήκης, (4) καὶ μέχρι τέλους ἐτήρησεν εἰς τοὺς τόμους τούτους, οὓς μετὰ τόσου συνήγαγε κόπου, ἀφοσίωσιν περιπαθῆ. Ὅτε, περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του, ἠναγκάσθη ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ ἐχθροῦ νὰ φύγῃ καὶ πάλιν, συναπεκόμισεν ἐκ νέου εἰς τὴν μακρὰν κειμένην Εὐβοίαν τὰ προσφιλῆ του χειρόγραφα· καὶ κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἡμέρας, ὅτε ἀποκλειστικῶς ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ μέλλον τοῦ προσφιλοῦς του μοναστηρίου, τὰ βιβλία του ἦσαν μία ἐκ τῶν πρώτων αὐτοῦ σκέψεων. Ἀποθνήσκων ἠθέλησε πάντα νὰ κληροδοτήσῃ εἰς τὴν μονήν, «ἵνα μένωσιν αἰωνίως εἰς τὸ Μοναστήριον τοῦτο τῆς Πάτμου, (5) οὐδεμία δὲ πρόβλεψις ἐφάνη εἰς αὐτόν περιττή, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν δι-

(1) Omont, Note sur un ms. grec du mont Latros (Rev. des études grecques τόμ. Α'. σελ. 337).

(2) Acta, σελ. 87.

(3) Acta, σελ. 87.

(4) Acta, σελ. 87.

(5) Acta σελ. 83.

ατήρησιν. Συντάσσει τὸν κατάλογον τῶν πολυτίμων τούτων τόμων καὶ παραδίδει αὐτὸν πρὸς τινὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὅπως μηδὲν τῶν χειρογράφων αὐτοῦ ὑπεξαίρεθῇ. (1) διατάσσει πάντα ἀκριβῶς νὰ παραδίδωνται εἰς χεῖρας τοῦ νέου ἡγουμένου καὶ στηρίζει τὰς διαταγὰς αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπειλὴν τῆς αἰωνίου κόλασεως. (2) συνιστᾷ εἰς τὸν πιστὸν αὐτῷ Σάββαν νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῆς βιβλιοθήκης εἰς Πάτμον. (3) ἀπαγορεύει εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ ἡγουμένου τὴν ἀπαλλοτρίωσιν χειρογράφου τινὸς ἐκ τῆς συλλογῆς· διατάσσει αὐτοὺς νὰ ἀπορρίπτωσιν ἄνευ οἴκτου πάσας τὰς κατὰ τῆς δωρεᾶς διαμαρτυρίας, ὡς νομίμως γενομένης τῷ Χριστοδούλῳ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου. «Ἄν ποτέ τις ἐπίχειρήσῃ ἐν ὀνόματι τοῦ μοναστηρίου τοῦ Στύλου (4) ἢ τινος ἄλλης μονῆς τοῦ Λάτρου, νὰ διεκδικήσῃ τι ἐκ τῶν βιβλίων, ἅτινα μοὶ ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ ἁγιοτάτου πατριάρχου, νὰ ἀπορρίπτηται ἡ αἵτησίς του καὶ νὰ ἐπισπᾷ ἐφ' ἑαυτὸν τὴν ἄρὰν τῶν τριακοσίων δέκα ὀκτὼ πατέρων καὶ τὴν ἰδικήν μου. (5)

Οἱ διάδοχοι τοῦ δσίου Χριστοδούλου οὐχὶ ὀλιγώτερον αὐτοῦ ἐφρόντιζον νὰ πλουτίζωσι τὴν βιβλιοθήκην τῆς Πάτμου. Τινές, ὡς ὁ Ἰωσήφ Ἰασίτης, συλλέγουσι πολλὰ χειρόγραφα. ἅτινα ἀποθνήσκοντες κληροδοτοῦσιν εἰς τὸ μοναστήριον, (6) ἕτεροι δὲ, ὡς ὁ ἡγούμενος Ἀρσένιος, δὲν ἀπαξιόουσι νὰ ἀντιγράψωσιν οἱ ἴδιοι (7) τόμους τινάς, οἱ δὲ μοναχοὶ μιμοῦνται τὸ παράδειγμα αὐτῶν. (8) Ἐξ ἄλλου, διαρκοῦντος τοῦ 12ου αἰῶνος, αἱ δωρεαὶ τῶν βιβλίων εἰς τὸ μοναστήριον ἀφθονοῦσι· προέρχονται δ' ἐκ Ῥόδου, Χίου, Κρήτης καὶ ἄλλων μερῶν. Οἱ δωρηταί, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ σημειώσεις χειρογράφων τινῶν ἀποκειμένων νῦν ἐν Πάτμῳ, πιστεύουσιν ὅτι διὰ τῶν δώρων τούτων ἐκτελοῦσιν εὐσεβὲς ἔργον καὶ ἐξασφαλίζουσι τὴν αἰώνιον

(1) Acta, σελ. 83.

(2) Acta, σελ. 86—87.

(3) Ἀθανάσιος δ' Ἀντιοχείας ἐν τῇ Ἀκολουθίᾳ, σελ. 154.

(4) Μοναστήριον τοῦ Στύλου τὸ ἄλλως λεγόμενον μοναστ. τοῦ ἁγ. Παύλου ΣΤ.

(5) Acta, σελ. 87.

(6) Κατάλογος τοῦ 1201, σποράδην.

(7) Αὐτόθι.

(8) Αὐτόθι.

συστηρίαν αὐτῶν, (1) οὐδενὸς δὲ φεῖδονται μέσου, ὅπως τὸ δω-
ρὸν των εἶναι ὠραῖον καὶ ἀντάξιον τοῦ μοναστηρίου. Εἰς ἐξ αὐ-
τῶν, ἐν τῇ σημειώσει, ἣτις συνοδεύει τὸ βιβλίον, ἀριθμεῖ μετὰ
στύμφου τὰ πόσα, ἅτινα ἐδαπάνησε διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ χάρτου,
διὰ τὴν ἀντιγραφὴν, διὰ τὸ δέσιμον καὶ ἵνα μουσουργηθῇ. (2)
Ἄλλος, ταπεινὸς τις ἐκ Ρόδου μοναχός, προσφέρει μετὰ με-
τρούτητος συγκινοῦσης τὸ χειρόγραφον. ὅπερ ἰδιοχείρως ἀντέ-
γραψεν, ἡ δὲ σημείωσίς του δεικνύει εἰς ἡμᾶς συγχρόνως ὅποια
δράσεις φιλολογικῇ ἐνεψύχωνε τὸ μοναστήριον περὶ τὰ μέσα
τοῦ 12ου αἰῶνος : « Ἀφιέρωσα, λέγει ὁ δωρητής, εἰς τὸ τίμιον
καὶ ἱερὸν μοναστήριον τῆς Πάτμου τὸ παρὸν βιβλίον, ὅχι διότι
δὲν ἔχει τοῦτο ἄλλο παρόμοιον· οὐδέποτε ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν
μου τοιαύτη σκέψις· ποῖον μοναστήριον τῷ ὄντι ἐγκλείει πε-
ρισσότερους πεπαιδευμένους καὶ εὐσεβεῖς καλλιγράφους ἀπὸ τὸ
ἱερὸν μοναστήριον τοῦ Θεολόγου (3) ; » Σήμερον ἀκόμη ἀπόκει-
ται ἐν Πάτμῳ σειρὰ δλόκληρος τόμων τῶν χρόνων τούτων (4)
Ἀναμφιδόλως πολλοὺς ἐκ τούτων ἔγραψαν ἰδίᾳ χειρὶ οἱ σεβά-
σμιμοι μοναχοί.

Παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον κατωρθώθη νὰ
σχηματισθῇ ἐν Πάτμῳ κατὰ τὸ ἔτος 1201 βιβλιοθήκη ἱκανῶς
διαφέρουσα. Ὁ κατάλογος ἀριθμεῖ 267 χειρόγραφα ἐπὶ περ-
γαμηνῆς, (5) 63 ἐπὶ βαμβακίνου χάρτου, ἐν ὅλῳ 330 τόμους.
Πρέπει ὅμως νὰ εἴπωμεν ἄνευ ἐνδοιασμοῦ ὅτι ἡ σύστασις τῆς
βιβλιοθήκης ταύτης οὐδόλως ἀνταποκρίνεται, κατὰ τὴν γνώμην
ἡμῶν τοῦλάχιστον, πρὸς τὰς ἐλπίδας, ἃς ἐγείρει ἐν ἀρχῇ ὁ
ἀριθμὸς τῶν βιβλίων αὐτῆς. Τὰ Λειτουργικὰ χειρόγραφα, τὰ
συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἔχουσιν ἐν αὐτῇ
θέσιν διακριτικὴν, οἱ δὲ κλασικοὶ σχεδὸν παντάπασι δὲν ὑπάρ-

(1) Κατάλογος Σακκελίωνος, σελ. 95—96, 119.

(2) Αὐτόθι, σελ. 119,

(3) Αὐτόθι, σελ. 95.

(4) Αὐτόθι, ἀριθ. 9 τοῦ 1192, ἀριθ. 120 τοῦ 1194, ἀριθ. 175 τοῦ 1174,
ἀριθ. 218 τοῦ 1167, ἀριθ. 221 μεταξὺ 1143 καὶ 1179, ἀριθ. 262 τοῦ 1192.

(5) Θὰ παρατηρήσωμεν ὅμως ὅτι ἐν τοῖς 277 χειρογράφοις 7 ἀριθμοὶ
προσετέθησαν δι' ἐτέρας χειρὸς ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου τῶν περγαμηνῶν, δύο
δ' ἐπίσης δι' ἐτέρας χειρὸς ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου τῶν βομβυκίνων. Ἀλλ'
ἐν πάσῃ περιπτώσει αἱ προσθήκαι αὗται δὲν δύνανται νὰ εἶναι χρονολογίας πολὺ
μεταγενεστέρας τῆς συντάξεως τοῦ καταλόγου.

χουσιν. Ἐκ 267 χειρογράφων ἐπὶ περγαμηνῆς δὲν ὑπάρχουσιν ὀλιγώτερα τῶν 109 Λειτουργικῶν βιβλίων, Εὐαγγέλια, Ψαλτήρια, Ὀκτώηχοι, Τριψόδια, Εὐχολόγια, Πανηγυρικοί, Συναξάρια, Μηναιᾶ καὶ Κοντάκια. Οἱ Βίοι ἁγίων Συμεῶν τοῦ Μεταφραστοῦ συμπληροῦσιν 23 ἀριθμούς, αὕτη δὲ ἡ ἀγιογραφικὴ σειρὰ αὐξάνεται ἀκόμη διὰ τινων ἔργων τῆς αὐτῆς φύσεως, Βίων τοῦ ἁγίου Παχωμίου, τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Ἐδέσσης ἢ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, τοῦ Λαυσαϊκοῦ ἢ τοῦ Παραδείσου. Τὰ χειρόγραφα τῶν Πατέρων σχεδὸν δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἄφθονα· ἀριθμοῦνται 26 τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χουσοστόμου, 13 τοῦ ἁγίου Βασιλείου, 6 Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζινοῦ, 5 Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, χωρὶς νὰ ἀναφέρω τοὺς μικτοὺς τόμους τοὺς περιέχοντας ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Πατέρων καὶ τὰς πολυαρίθμους ἐρμηνείας τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἰλημμένους ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν. Εἶτα ἔρχεται ἡ Φιλοκαλία τοῦ Ὁριγένους, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία καὶ τὰ ὑπομνήματα εἰς τὴν Γραφὴν Θεοδώρητου ἐπισκόπου Κύρου, ἔργα τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου καὶ τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ, οἱ διάλογοι Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου ἐν Ἑλληνικῇ μεταφράσει. Ἀντιπροσωπεύονται τέλος ἐπίσης ἱκανῶς οἱ κυρίως βυζαντινοὶ Πατέρες. Ἡ Πάτρις κέκτηται τὰ ἔργα τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, τὰ ἔργα τοῦ Ἰωάννου τῆς Κλίμακος καὶ τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ· εὕρσκει τις ἐκεῖ τὸ βιβλίον Ἀντιόχου, μοναχοῦ τοῦ Ἀγίου Σάββα, τὰς ἐπιστολὰς στολὰς Μιχαήλ τοῦ διακόνου, τὰ ὑπομνήματα Λέοντος τοῦ σοφοῦ, τὰ συγγράμματα Βασιλείου ἐπισκόπου Νέων Πατρῶν· ἀπαντᾷ τις καὶ ἔργα νεώτερα, ὥς τὴν Δογματικὴν πανοπλίαν Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ, ἢ τὸ βιβλίον τοῦ Συμεῶν, μοναχοῦ τοῦ ἁγίου Μάμαντος, τοῦ ἐπονομαζομένου δευτέρου Θεολόγου. Ἐν μέσῳ τοιαύτης πληθύος θρησκευτικῆς λογοτεχνίας μετὰ μεγάλου κόπου ἀνακαλύπτει τις δωδεκάδα τόμων ἐχόντων ὄψιν μὴ θρησκευτικὴν· τὸ πλεῖστον δ' αὐτῶν φαίνεται πολὺ μικρᾶς σπουδαιότητος. Ὑπάρχουσι δύο τόμοι γραμματικῆς (Γραμματικά), δύο ἄλλοι ἱατρικοὶ (Ἰατρικά), ἐν λεξικόν, δύο τόμοι ἀνώνυμοι χρονολογικοὶ (χρονογράφος καὶ περὶ χρόνου)· ὥς ἔργον ἀξίας μετὰ τὰ δύο ἀντίτυπα τοῦ περιφήμου μυθιστορήματος τοῦ Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ δὲν δύναμαι νὰ ἀναφέρω ἢ ἓνα τόμον τοῦ Ἰωσήπου, ἐν ὑπόμνημα τοῦ Εὐσταθίου εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν

αρχαιολογίαν τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, καὶ ἐν χειρόγραφον περιέχον ἐν ἀρχῇ τὰς κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰ βομβύκινα χειρόγραφα, δὲν θὰ ἔχωμεν σχεδὸν ἢ νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰς προηγουμένας παρατηρήσεις. Ἐξ 63 τόμων εἶναι περὶ τὰ εἴκοσι λειτουργικὰ βιβλία· περὶ τὰς βίους τῶν ἁγίων ἀσκητῶν, ὡς τοῦ ἁγίου Συμεών, τοῦ ἁγίου Κασσιανοῦ ἢ τοῦ ἁγίου Βαρσανουφίου, καὶ ἁγίων νεωτέρων, ὡς τοῦ Θεοφάνους καὶ Θεοδώρου τῶν Γραπτῶν· ὑπάρχουσι καὶ περὶ τὰ εἴκοσι χειρόγραφα τῶν Πατέρων, ἐν οἷς εὐρίσκει τις ἔτι παρὰ τὰ μεγάλα ὀνόματα τῆς πατρολογίας ἔργα τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου, ὁμιλίας τοῦ Ἀνδρέου τῆς Κρήτης, ἐπιστολὰς Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου καὶ τὴν ἐρμηνείαν εἰς τὰ Εὐαγγέλια τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου. Πέντε ἢ ἑξ χειρόγραφα μόνον ἀντιπροσωπεύουσι τὴν θύραθεν παιδείαν : ταῦτα εἶναι ἐν λεξικόν, ἐν χειρόγραφον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἄνευ ἄλλης τινὸς ἐνδείξεως ἢ τοῦ ὀνόματος τοῦ φιλοσόφου, καὶ τρία ἔργα ἱστορικὰ, ὧν δύο εἶναι ἄξια ἰδιαιτέρας σημειώσεως, διότι σπανίως εὐρίσκονται βιβλία τοιαῦτα ἐν ταῖς μοναστηριακαῖς Βιβλιοθήκαις τῆς Ἀνατολῆς· ταῦτα εἶναι ἡ χρονογραφία τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Σκυλίτζη. (1)

(1) Ἀναγκαῖον θεωρῶ νὰ συνοψίσω τὸν κατάλογον τοῦ 1201 ἐν τοῖς ἀκόλουθοις πίναξιν, ἵνα δείξω δι' αὐτῶν τὴν σύστασιν τῆς βιβλιοθήκης τῆς Πάτμου.

Α'. Χειρόγραφα ἐπὶ περγαμνῆς

Εὐαγγέλια	12		144
Ἀπόστολοι	4	Ἀποκαλύψεις	2
Ψαλτήρια	6	Ἑρμηνεῖαι τῆς Ἀγίας Γραφῆς	8
Ὀκτώηχοι, Κανόνες	18	Ἅγιος Βασίλειος	13
Τριώδια	3	Χρυσόστομος	26
Μηναῖα	25	Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς	6
Πανηγυρικοὶ	9	Γρηγόριος ὁ Νύσσης	5
Εὐχολόγια	6	Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς	2
Κοντάκια	10	Θεόδωρος ὁ Στουδίτης	3
Στιχηράρια	6	Θεοδώρητος ὁ Κύρου	4
Συναξαρισταὶ	2	Ἄλλα συγγράμματα ἐκ τῆς πατρολογίας (Γρηγ. ὁ Μέγας Ὁριγένης κλπ.)	25
Ἄλλα βιβλία λειτουργικὰ	8	Ἀποσπάσματα ἐκ τῶν πατέρων	4
Νομοκάνονες	3	Βίοι Ἀγίων	8
Μεταφράσεις	23	Συγγράμματα μὴ θρησκευτικὰ	12
Βιβλία Παλαιᾶς Διαθήκης (Ἰώβ, Παρ. Ἐκκλησιαστής)	9	Διάφορα	5

Βλέπει τις ὁποίαν ἐξαιρετικὴν θέσιν ἔχουσιν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Πάτμου τὰ λειτουργικὰ βιβλία, αἱ βιογραφίαι τῶν ἁγίων, τὰ ἔργα τῶν πατέρων καὶ τὰ ἐποικοδομητικά: ἐκ 330 χειρογράφων δὲν ὑπάρχουσιν εἴκοσι τόμοι πολλὴν ἢ ὀλίγην σχέσιν ἔχοντες πρὸς τὴν θύραθεν παιδείαν· τοῦτο δὲ μόνον τὸ γεγονὸς δεικνύει ἐμφανέστατα τὰς κλίσεις τῆς διανοίας τῶν βυζαντίνων μοναχῶν τοῦ ἑβ' αἰῶνος. Οὐχ ἦττον ὅμως ἐν ταύτῃ τῇ μεγάλῃ συλλογῇ ἱερῶν ἔργων ὑπάρχει ἄλλο τι ἢ ἀπλοῦς λειτουργικὸς καὶ θεολογικὸς σωρὸς. Ἔργα τινὰ μνημονευόμενα ἐν τῷ καταλόγῳ ἔχουσι τὴν ἀξίαν ἀληθῶν ἱστορικῶν μνημείων: οὕτω μετ' εὐλαθείας ἐφυλάττετο τὸ εὐχολόγιον τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου, ὅπερ ἐπὶ τοῦ καλύμματός του ἔφερε τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου ἡγουμένου ἀργυρᾶν. (1) Ἑτέρα χειρόγραφα οὐχὶ ὀλιγώτερον πολύτιμα ἀνῆκον εἰς ἓνα τῶν πρώτων διαδόχων τοῦ Χριστοδούλου, εἰς τὸν ἡγούμενον Ἰωσήφ τὸν Ἰασίτην, οὗ ἐξυμνοῦσι τὰ ἔγγραφα τὴν ἀρετὴν, τὰ καλὰ ἔργα καὶ τὴν περὶ τοῦ μοναστηρίου μέριμναν, (2) καὶ ὅστις, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἐνδόξου προκατόχου του, ἀποθανὼν ἐκκληροδότησε πολλοὺς τόμους εἰς τὸ μοναστήριον. (3) Ἐν εὐχολόγιον πλου-

Β'. Χειρόγραφα βουβύκινα.

Μάρκος	1		27
Ψαλτήρια	3	Χρυσόστομος	1
Ὁκτώηχοι	4	Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς	1
Μηναῖα	2	Γρηγόριος ὁ Νύσσης	2
Συναξαρίσματα	3	Θεοδώρητος	1
Ἑτερα βιβλία λειτουργικὰ	5	Ἑτερα συγγράμματα ἐκ τῆς	
Βιβλία τῆς Παλ. Διασκήκης (Βχ-		Πατρολογίας (Ἰππόλυτος, Ἰωάννης	
λεῖται, Ἰώβ.)	4	[τῆς Κλίμακος κλπ.]	14
Ἑρμηνεῖαι τῆς Ἀγίας Γραφῆς	2	Βίοι ἁγίων	5
Ἅγιος Βασίλειος	3	Συγγράμματα μὴ θρησκευτικά	5
		Διάφορα	7
	27		63

(1) Κατάλογος τοῦ 1201.

(2) Acta. σ. 106—107.

(3) Ἰωσήφ ὁ Ἰασίτης μνημονεύεται ἐν δυσὶν ἐγγράφοις, ἐν χρυσοβούλλῃ ἀχρονολογήτῳ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ (1118—1143) καὶ ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ ἡγουμένου Θεοκτίστου (1157). Βλέπομεν ὅτι ἦτο ἡγούμενος τῆς Πάτμου, ὑπῆρξε δὲ ἐν τῇ κυβερνήσει τοῦ μοναστηρίου ὁ ἄμεσος προ-

ίως δεδεμένον προήρχετο ἐκ τοῦ ἐπισκόπου Λέρου Κωνσταν-
 ίνου, αὐτοῦ ἐκείνου, ὅστις κατὰ τὸ 1157 παρέστη κατὰ τὰς
 ελευταίας στιγμὰς τοῦ ἡγουμένου Θεοκτίστου. (1) Ἑτέρα χει-
 ρόγραφα ἦσαν ἀξιοσύστατα διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτῶν ἀ-
 νάγνυσιν, διὰ τὸ πλούσιον κάλυμμα των. Ἐν ἀρχῇ τοῦ καταλόγου
 ἀριθμοῦνται δεκατέσσαρες τόμοι, κυρίως Εὐαγγέλια, ὧν τὰ
 καλύμματα ἦσαν κεκοσμημένα διὰ κοσμημάτων καὶ εἰκόνων
 ἀργυρῶν ἢ ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου. Ἐν τοῖς καλύμμασι τούτοις
 ἐβλεπέ τις τὰ συνήθη εἰς τὴν βυζαντιακὴν χρυσοχοϊκὴν θέ-
 ματα, τὴν Σταύρωσιν, τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς, τὴν Θεο-
 τόκον, τὸν Θεολόγον, τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Σταυροῦ,
 χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ μετ' ἀκριθείας,
 ἂν αἱ συνθέσεις αὗται ἦσαν ἐπεξεργασμέναι ἐν προστύπῳ ἢ
 ἂν σμάλτοι προσέθετον εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ὕλης τὴν γοητεῖαν
 τοῦ χρώματος. Ἀλλά, καὶ ἂν ἐξαιρέσῃ τις τοὺς πολυτίμους
 τούτους τόμους, ὀφείλει νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τῆς
 Πάτμου κατηρτίσθη κατὰ τρόπον ἱκανῶς εὐτυχῇ καὶ κατάλλη-
 λον διὰ τὸ μέγα μοναστικὸν ἴδρυμα, δι' ὃ ἦτο προωρισμένη.
 Δὲν περιελάμβανε μόνον τὰ πλεῖστα τῶν σπουδαίων θρησκευ-
 τικῶν συγγραμμάτων· ἐκέκτητο ἐπὶ πλέον πολυαρίθμους βιο-
 γραφίας ἁγίων καὶ ἱκανὰς πραγματείας συγγραφέων δευτέρας
 τάξεως, ὧν πολλοὺς οὐχὶ τόσον καλῶς γινώσκομεν. Περιελάμ-
 βανε χειρόγραφά τινα πολυτελῆ, ὡς τὸ τοῦ ἁγίου Βασιλείου
 ἢ τὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ὃ δὲ κατάλογος ση-
 μειώνει διὰ τοῦ ἐπιθέτου μέγα· εἶχεν ἱκανῶς μέγαν ἀριθμὸν
 χειρογράφων ἀρχαίων· εἰς ἐκάστην σελίδα τοῦ καταλόγου ἐπα-
 ναλαμβάνεται τὸ ἐπίθετον παλαιὸν ἢ παλαιό· καὶ ὅταν τοῦ
 ὅρου τούτου γίνηται χρῆσις εἰς χειρόγραφα βομβύκινα προσδί-
 δεται ἀξία καὶ διαφέρον ὅλως ἰδιαίτερον, διότι εἶναι σπανιώ-
 τατα τὰ πρὸ τοῦ ἰγ' αἰῶνος χάρτινα χειρόγραφα. (2)

κάτοχος τοῦ Θεοκτίστου (Acta, 107)· τούτου λοιπὸν κυβερνήσαντος τὴν μονὴν
 περὶ τὰ τριάκοντα ἔτη (Acta, 107) καὶ ἀποθανόντος κατὰ τὸ 1157, πρέπει
 νὰ θέσωμεν τὴν ἡγουμενίαν καὶ τὸν θάνατον Ἰωσήφ τοῦ Ἰασίτου περὶ τὸ
 1128. Φαίνεται ἐξ ἄλλου καλῶς ὅτι ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος διάδοχος τοῦ ὁσίου
 Χριστοδοῦλου (Acta, 100)· ἐν πύσῃ περιπτώσει ἐγένετο ἡγούμενος ἐπὶ τῆς
 βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (Acta 100, 106).

(1) Acta, σ. 108, 113.

(2) Gardthausen, Griech. Palaeogr., σ. 50.

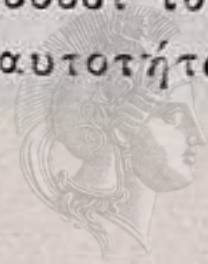

Θὰ ἐρωτήσῃ τις φυσικώτατα τί ἀπέγινε τόσοσ πλοῦτος, καὶ ἂν ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου διετήρησεν αὐτὸν ἀκέραιον. Εἶναι ἀνάγκη, ἵνα ἴδωμεν τοῦτο, νὰ ἀντιπαραβάλωμεν τὸν κατὰλογον τοῦ 1201 πρὸς τὸν νῦν συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ Σακκελίωνος· ἡ ἀντιπαραβολή, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἶναι λίαν διδακτικὴ καὶ λυπηρὰ.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι πολλὰ χειρόγραφα ἐπὶ περγαμηνῆς ἐγγεγραμμένα ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201 φαίνονται ἀκόμη εἰς τὰς θήκας τῆς βιβλιοθήκης. Ἡ ταυτότης πολλῶν ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ εἶναι ἐξησφαλισμένη μετὰ βεβαιότητος, ἄλλων δὲ πιθανωτάτη. (1) Ἐντεῦθεν βλέπει τις ὅτι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ιβ' αἰῶνος ἡ Πάτμος ἐκέκτητο τὰ πλεῖστα τῶν ὠραίων κεκαλλιγραφημένων χειρογράφων, ἅτινα καὶ σήμερον ἔχει, π. χ. τὸν Ἰωβ μετὰ σχολίων, ὅστις χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ιβ' ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιγ' αἰῶνος (Σακκελ. ἀρ. 171), καὶ τὸ θαυμάσιον χειρόγραφον Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ γεγραμμένον κατὰ τὸ 941 ἐν Reggio τῆς Καλαβρίας (ἀριθ. 33). Γενικῶς τὰ πλεῖστα τῶν χειρογράφων ὀλίγον παλαιότερας χρονολογίας καὶ νῦν διατηρούμενα ἐν τῷ μοναστηρίῳ φαίνονται ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ἀποτελοῦσι μέρος τῆς βιβλιοθήκης· εὐρίσκονται ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201 καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τοῦ 988 (ἀριθ. 138), καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν Εὐαγγελίων Τίτου ἐπισκόπου Βόστρων (ἀρ. 59), ἥτις χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ ια' ἢ ι' αἰῶνος, καὶ ὁ ἅγιος Βασίλειος τοῦ 1082 (ἀρ. 20), καὶ ὁ ἅγιος Μάξιμος τοῦ αὐτοῦ ἔτους (ἀρ. 192), καὶ ἡ Φιλοκαλία τοῦ Ὁριγένους ἀντιγραφεῖσα κατὰ τὸν ι' αἰῶνα (ἀρ. 270), καὶ τὰ πλεῖστα τῶν χειρογράφων τῶν ἀντιγεγραμμένων κατὰ τὸν θ', ι' καὶ ια' αἰῶνα· καὶ τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται εὐκόλως, διότι, ὡς εἰκὸς, πάντα σχεδὸν ταῦτα τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα ἀνήκον εἰς τὴν ἀρχικὴν βιβλιοθήκην, ἥτις ἐσχηματίσθη ὑπὸ τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου.

Δύναται τις ὡσαύτως νὰ δείξῃ τὴν ταυτότητα χειρογράφων τινῶν τοῦ τέλους τοῦ ιβ' αἰῶνος, ἅτινα πρὸ μικροῦ εἰσῆλθον εἰς τὴν βιβλιοθήκην, καθ' ὃν χρόνον συνετάχθη ὁ κατά-

(1) Θὰ εὕρισκῃ τις ἐν ταῖς σημειώσεσιν, αἵτινες συνοδεύουσι τὸ κείμενον. τοῦ καταλόγου τοῦ 1201, τὴν σαφεστάτην ἐνδείξιν τῶν ταυτοτήτων τούτων.

λογος: αναγνωρίζομεν ἐκ τῶν τοιούτων καὶ τὸν βίον τοῦ ἁγίου Παχωμίου τοῦ 1192 (ἄρ. 9), καὶ τὸ μυθιστόρημα τοῦ Βαρλαάμ τοῦ 1194 (ἄρ. 120), καὶ τοὺς κανόνας τῆς Θεοτόκου, οὓς ἀφιέρωσε κατὰ τὸ 1174 ὁ μοναχὸς Νεῖλος ἐκ Ρόδου (ἄρ. 175), καὶ τὸν Συναξαριστὴν τοῦ 1192 (ἀριθ. 262), καὶ τὰ Στιχηράρια τὰ χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 1167 (ἄρ. 218, 221). Ἀνευρίσκομεν μετ' εὐκολίας οὐχὶ ὀλιγωτέρας ἅπασαν τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν Βίων τῶν ἁγίων τοῦ Μεταφραστοῦ, ἐν ᾗ, ἐξ 28 τόμων εὐρισκομένων νῦν ἐν τῷ μοναστηρίῳ, 17 ἤδη φαίνονται ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201. Ἄν τέλος ζητήσωμεν νὰ δείξωμεν τὴν ταυτότητα τῶν πλουσίων Εὐαγγελίων τῶν ἀπαριθμουμένων ἐν τῷ καταλόγῳ, δυνάμεθα, ὡς φαίνεται, νὰ ἀνεύρωμεν αὐτὰ μετὰ μεγάλης πιθανότητος. Ἡ Πάτμος κέκτηται νῦν οὐχὶ ὀλιγώτερα τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἐκ τῶν τοιούτων χειρογράφων προγενεστέρων τοῦ ιγ' αἰῶνος· πολλὰ τούτων ἔχουσι καὶ μουσικὰ σημεῖα, πολλὰ κοσμοῦνται δι' εἰκόνων, τρία δ' ἐξ αὐτῶν καλύπτονται διὰ πολυτίμου καλύμματος, ἀναμφιβόλως δὲ οἱ πλεῖστοι τῶν ὡραίων τούτων τόμων, προφανῶς προωρισμένων διὰ τὰς ἐπισήμους θρησκευτικὰς τελετάς, ἦσαν ἐξ ἀρχῆς περιβεβλημένοι διὰ καλύμματος. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν μετὰ μεγάλης πιθανότητος ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν Εὐαγγελίων τοῦ 1201 εὐρίσκονται μεταξὺ τῶν χειρογράφων τούτων· τὰ καλύμματα τῶν ἄρ. 74 καὶ 274 συμφωνοῦσιν ἐντελῶς μετὰ δύο καλυμμάτων περιγραφομένων ἐν τῷ καταλόγῳ. Ἀλλ' ἐξαιρουμένων τῶν δύο τούτων καλυμμάτων, λίαν ἄλλως ἀξιοσημειώτων, (1) ἡ Πάτμος οὐδὲν ἔχνος τῶν πολυτίμων μνημείων τῆς χρυσοχοϊκῆς, ἅτινα ἐκόσμουσαν τὰ χειρόγραφα τῆς κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιβ' αἰῶνος, διετήρησε· καὶ ἂν εἰς ἐπίμετρον σημειώσωμεν ὅτι, μεταξὺ τῶν σπανίων καλυμμάτων τῶν σωζομένων Εὐαγγελίων, πολλὰ εὐρίσκονται ἐν κακῇ καταστάσει (2), ἡ τε-

(1) Τὸ ἐν (ἄρ. 74) πχριστᾷ τὴν Σταύρωσιν εἰς τὸ ἐν μέρος τοῦ Σταυροῦ ἵσταται ἡ Θεοτόκος, εἰς τὸ ἕτερον δὲ ὁ ἅγιος Ἰωάννης· εἰς τὰς γωνίας εἶναι αἱ εἰκόνες τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν. Ἡ ἑτέρα πλευρὰ τοῦ καλύμματος κοσμεῖται δι' ἡλῶν ἐν σχήματι σταυροῦ. Ἐν τῷ καλύμματι τοῦ ἄρ. 274 εἰκονίζεται ἡ Σταύρωσις ἐν τῷ μέσῳ, ἐν δὲ ταῖς γωνίαις οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταί. Πᾶσαι αὗται αἱ εἰκόνες ἔχουσιν ἐκτελεσθῆ ἐν προστύπῳ ἀργυρῷ ἄνευ οὐδεμιᾶς προσθήκης σμάλτων.

2) Ὁ ἄρ. 84, τοῦ ια' αἰῶνος, οὗ ὅμως τὸ κάλυμμα πρὸς οὐδὲν τῶν τοῦ

λεία ἐξαφάνισις τῶν ἄλλων θὰ ἐγείρῃ τὰς δικαιοτάτας ἀνησυχίας περὶ τῆς μερίμνης τῶν μοναχῶν τῆς Πάτμου πρὸς φύλαξιν τῶν θησαυρῶν τῆς βιβλιοθήκης των (1).

Τῷ ὄντι ἐκ 267 χειρογράφων ἐπὶ περγαμηνῆς ἀναφερομένων ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201 μόλις δύναται τις νὰ ἀνεύρῃ 108 ἐν τῷ νῦν καταλόγῳ (2). Περισσότερα ἢ τὰ ἡμίση ἐκ τῶν βιβλίων, ἅτινα ἐκέκτητο τὸ μοναστήριον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ιγ' αἰῶνος ἔχουσι σήμερον ἀνεπανορθώτως ἀπολεσθῇ, μεταξὺ δ' αὐτῶν σχεδὸν πάντα ἐκεῖνα, ἃ ὁ κατάλογος ἐσημείωνεν ὡς κατ' ἐξοχὴν παλαιά. Ἀπώλοντο οἱ εἴκοσι καὶ πέντε τόμοι Μηναιῶν, ὧν πολλοὶ διεκρίνοντο διὰ τὴν ἀρχαιότητά των· ἀπώλοντο τὰ πολύτιμα Εὐχολόγια, ἐν οἷς καὶ τὸ τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου· ἀπώλοντο τὰ Κοντάκια τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Βασιλείου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου· ἀπώλοντο αἱ Ἀκολουθίαι τῆς

1201 δύναται τις νὰ ταυτίσῃ, ἔχει ὑποστῇ μεγάλην βλάβην. Ὁ ἀρ. 81 (τοῦ 1345) μόνον τὸ ἐν μέρος τοῦ καλύμματος ἔχει. Ὁ ἀρ. 75 (τοῦ 1460) ἔχει ὑποστῇ ἔτι μείζονα βλάβην. Ὡσαύτως ὁ ἀρ. 274 φαίνεται ὅτι ἀπώλεσε τὸ ἕτερον τῶν καλυμμάτων.

1) Σημ. μεταφρ. Εἶναι δίκαιον νὰ σημειώσωμεν ὅτι ταῦτα καὶ ὅσα κατωτέρω παρατηρεῖ ὁ Ch. Diehl ἀναφέρονται εἰς παλαιότερους μοναχοὺς· διότι κατ' οὐδέναν τρόπον αἱ μομφαὶ αὗται πρέπει νὰ ἀποδοθῶσι καὶ εἰς τοὺς νῦν. Εἰς πάντα ἐπισκεπτόμενον τὴν Μονὴν καὶ τὴν Βιβλιοθήκην εἶναι εὐκόλον νὰ ἐννοήσῃ ἀμέσως ὅτι παντὸς ἐπαίνου ἄξιοί εἰσιν οἱ νῦν μοναχοὶ διὰ τὴν περὶ τῶν θησαυρῶν των μέριμναν. Ἐκτὸς ὅμως τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ ξένοι εὐρίσκουσιν ἐκ μέρους αὐτῶν καὶ φιλοξενίαν πρόθυμον καὶ εὐκολίας εἰς τὰς ἐργασίας των. Ἵνα δὲ μὴ φανῶ μεροληπτῶν, παραπέμπω τὸν ἀναγνώστην εἰς ὅσα ὁ ἀββᾶς Duchesne γράφει περὶ τῶν μοναχῶν τῆς Πάτμου ἐν τῷ *Mémoire sur une mission au mont Athos*, σ. 190.

(2) Πρέπει ὅμως νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐξῆς παρατήρησιν : πολλὰ χειρόγραφα ἀναφερόμενα ἐν τῷ καταλόγῳ εἶναι μικρὰ τεύχη (βιβλιδάκια, βιβλιδόπουλα), πολλὰ δ' ἐκ τούτων τῶν βιβλιαρίων ἐδέθησαν μετ' ἄλλων καὶ περιεσώθησαν, χαμένα, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τόμον ὀγκωδέστερον. Οὕτως ὁ ἀρ. 112 ἐγκλείει τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου πρὸς τὸν δοῦκα Ἀντίοχον, ὁ δὲ ἀρ. 179 περιέχει τὸν Βίον τοῦ Κωνσταντίνου. Αἱ περιπτώσεις ὅμως αὗται δὲν εἶναι τόσον πολλαί, μόλις δὲ διὰ τινων ἐνώσεων ἐλαττοῦσι τὸ σύνολον τῶν ἀπολεσθέντων χειρογράφων.

ἀγίας Μαρίνης, τοῦ ἁγίου Θωμᾶ, τῶν Ἀρχαγγέλων. Ἐκ τῶν εἴκοσι καὶ ἕξ τόμων τοῦ Χρυσοστόμου δεκατέσσαρες ἐξηφανίσθησαν, μεταξὺ δ' αὐτῶν ἡ Ἑξαήμερος, ἣτις φαίνεται ἀκόμη ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1355 (1), καὶ τὰ Ἀπανθίσματα τὰ ἀντιγεγραμμένα διὰ τῆς χειρὸς τοῦ ἡγουμένου Ἀρσενίου· ἐκ τῶν δεκατριῶν χειρογράφων τοῦ ἁγίου Βασιλείου ὁκτὼ ἀπώλοντο· ἐκ τῶν πέντε χειρογράφων Γρηγορίου τοῦ Νύσσης οὐδὲν ἐσώθη. Τῶν δευτέρας τάξεως συγγραφέων, τόσον πολυαρίθμων ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201, οὐδὲν ἢ σχεδὸν οὐδὲν ὑπολείπεται· ἀπώλετο τὸ βιβλίον τοῦ Ἀντιόχου τοῦ ἐκ τοῦ ἁγίου Σάββα, τὰ συγγράμματα Σωφρονίου τοῦ ἐκ Δαμασκοῦ καὶ αἱ πραγματεῖαι τοῦ ἁββᾶ Ἡσαΐου τοῦ Ἡσυχαστοῦ· ἀπώλοντο αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγίου Δωροθέου, αἱ ὁμιλίαι Ἰωάννου τοῦ Γεωμέτρου, τὰ ἔργα Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου· ἀπώλετο τὸ βιβλίον Συμεὼν τοῦ ἐκ τοῦ ἁγίου Μάμαντος καὶ ἡ Μέλισσα ἡ ἅγιος Νικῶν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου, αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ μοναχοῦ Μιχαήλ φαίνονται ἀκόμη ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1355 (2)· σήμερον ἔχουσιν ἐξαφανισθῆ. Ἐξηφανίσθησαν ὡσαύτως πάντα τὰ ἔργα τῶν θύραθεν συγγραφέων, Γραμματικά, Ἰατρικά καὶ λοιπά, μὴ ἐξαιρουμένου τοῦ Ἰωσήπου, τοῦ ὑπομνήματος εἰς αὐτὸν τοῦ Εὐσταθίου καὶ τῶν κατηγοριῶν τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἄς ὀρίσωμεν διὰ τινων ἀριθμῶν τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς. Σήμερον, ἐκ 305 χειρογράφων ἐπὶ περγαμηνῆς ἀποκειμένων ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς Πάτμου, 208 εἶναι πρὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιγ' αἰῶνος, ἐκ δὲ τῶν 208 τούτων τόμων πολλοί, ὥς εἶναι ἀποδεδειγμένον (3), εἰσῆλθον εἰς τὴν βιβλιοθήκην μετὰ τὸ ἔτος 1201.

Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν χρόνον τὸ μοναστήριον ἐκέκτητο ἀριθμὸν τινα τόμων ἐπὶ περγαμηνῆς—267—πολὺ μείζονα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παλαιῶν χειρογράφων, ἅτινα νῦν ἔχει. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ἄνευ ὑπερβολῆς ὅτι τὸ ἥμισυ τοῦλάχιστον τῶν ἐπὶ περγαμηνῆς χειρογράφων τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201 ἔχουσιν ἐντελῶς ἀπολεσθῆ νῦν.

(1) Migne, Patr. graec. T. 149, σ. 1047, ἀρ. 38.

(2) Migne, αὐτόθι, ἀρ. 50 καὶ 27.

(3) Σακκελ., Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη, ὅρα τοὺς ἀρ. 30, 50, 57, 75, κλπ.

Τῶν δὲ βομβυκίνων ἡ καταστροφὴ εἶναι ἔτι μείζων. Κατὰ τὸ 1201 ἡ Πάτμος εἶχεν 63· σήμερον ἐκ τῶν 429 χαρτίνων χειρογράφων, ἅτινα ἀπόκεινται ἐν τῷ μοναστηρίῳ, ἕξ μόνον εἶναι προγενέστερα τοῦ ιγ' αἰῶνος· ἐξ αὐτῶν τρία μόλις δύνανται νὰ ταυτισθῶσι μετὰ τῶν τόμων τοῦ 1201· τὰ λοιπὰ—60 τόμοι ἔχουσιν ἐντελῶς ἐξαφανισθῆναι.

Ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι πολλαὶ τῶν γενομένων ἀπωλειῶν δὲν εἶναι διόλου ἀνεπανόρθωτοι. Τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201 εἶναι ἡμῖν πολὺ γνωστὰ δι' ἄλλων χειρογράφων· τινὰ αὐτῶν, ἐν αὐτῇ τῇ Πάτμῳ, ἀντιπροσωπεύονται δι' ἀντιγράφων μεταγενεστέρας χρονολογίας (1). Ἐγγράφα τινα ὁμῶς μοναδικὰ καὶ περίεργα ἔχουσιν ἀναμφιβόλως ἀνατραπῇ ἐν τῷ ναυαγίῳ· καὶ ὅταν ἀκόμη πρόκειται περὶ κειμένων γνωστῶν ἤδη ἄλλοθεν, ἡ ἀπώλεια ἀρχαιοτάτων ἀντιγράφων δὲν εἶναι ὀλιγώτερον λυπηρά. Διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς παλαιογραφίας ἡ ἐξαφάνισις τῶν βομβυκίνων εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀξιοθρήνητος· περιεσώθησαν τόσον ὀλίγα χειρόγραφα χάρτινα προγενεστέρας τοῦ ιγ' αἰῶνος χρονολογίας, ἔχομεν δὲ τόσον κακὰς πληροφορίας περὶ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ὁ ἐκ βάμβακος χάρτης τὸ πρῶτον εἰσῆλθεν εἰς χρῆσιν, ὥστε δὲν δύναται τις νὰ μὴ αἰσθανθῇ μεγάλην λύπην διὰ τὴν καταστροφὴν ἐξήκοντα τοιούτων χειρογράφων, ὧν πολλὰ, ἀδίκως ἢ δικαίως, σημειοῦνται ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201 ὡς «πάνυ παλαιά» (2).

Καταλήγων πρέπει νὰ ἐπιχειρήσω νὰ εἶπω τοὺς λόγους, δι' οὓς ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου ἀπώλεσε περὶ τὰ διακόσια χειρόγραφα προγενέστερα τοῦ ιγ' αἰῶνος. Ὁ πρῶτιστος ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας εἶναι ἡ ἀμέλεια τῶν μοναχῶν ἐν τῇ διατηρήσει τῶν χειρογράφων των. Αἱ περὶ τούτου ἀποδείξεις παρουμεσιάζονται μετ' ἀφθονίας ἐντελῶς ἀξιοθρηνήτου. Ἡ ἐξέτασις π. χ. τοῦ καταλόγου τοῦ 1355, ὅστις περιορίζεται εἰς τὴν καταγραφὴν τῶν σπουδαιότερων χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης, ἀποδεικνύει ὅτι πολλοὶ τῶν πολυτίμων τούτων τόμων ση-

(1) Ὡς ὁ Συμεὼν ὁ ἐκ τοῦ Ἀγίου Μάμαντος (ἀρ. 390 καὶ 427), ὁ Ἰσαὰκ ὁ Σύρος (ἀρ. 362), ἡ Συναγωγὴ τοῦ μοναχοῦ Παύλου τοῦ Εὐεργετινοῦ (ἀρ. 441, 442), καὶ ἄλλα.

(2) Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ χάρτου πρβλ. Nissen, 88—89.

μιοῦνται ὡς «διεφθαρμένοι λίαν (1)» : ὡς πολῦτιμοι ἤξιζον βραδύως μερίμνης ἰδιαιτέρας· τοῦναντίον, τόσον ὀλίγην φροντίδα ἔλαβον περὶ αὐτῶν, ὥστε σήμερον ἐξηφανίσθησαν. Θέλει νὰ μνησθῇ τις τί ἀπέγιναν πολλοὶ τόμοι ἀναφερόμενοι ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201 ; ἃς παρατηρήσῃ τοὺς τόμους τῆς σημερινῆς βιβλιοθήκης : θὰ εὔρη π. χ. φύλλα τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀντιόχου τοῦ ἐκ τοῦ ἁγίου Σάββα (2), ἀποσπάσματα ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας (3), τεμάχια ἐκ τῶν Εὐαγγελίων (4), τεμάχια ἐκ τοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου (5), ἅτινα περισσῶς μαρτυροῦσιν ὅποια χρήσις ἐγένετο τῶν ἀρχικῶν χειρογράφων. Διατρέξατε τέλος τινὰς τῶν τόμων, οὓς διατηροῦσι νῦν ἐν Πάτμῳ, π. χ. τὸν ἀρ. 272 ἢ τὸν ἀρ. 420 (6) : συνίστανται ἐξ ἀποσπασμάτων παντὸς εἶδους, ἀνηκόντων εἰς χειρόγραφα σπουδαιότατα, ἅτινα χεὶρ προβλεπτική, δυστυχῶς ὁμῶς λίαν βραδέως, συνήνωσεν ὑπὸ κοινὸν κάλυμμα. Εἰς τὸν ἀρ. 272 ἰδιαιτέρως ἀπαντᾷ τις ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τῶν ὁμιλιῶν Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ, τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, τεμάχια Βίων ἁγίων, ἄλλα τεμάχια ἀκόμῃ προερχόμενα ἐκ σειρᾶς χειρογράφων τοῦ ι' καὶ τοῦ ια' αἰῶνος. Ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας οἱ τόμοι οὗτοι ἀνῆκον εἰς τὴν ἀρχικὴν βιβλιοθήκην· σχισθέντες βραδύτερον καὶ κατακερματισθέντες δὲν ἀφῆκαν ἢ μόνην τὴν σκιάν των· δὲν ὁμιλῶ δὲ περὶ τῶν χειρογράφων, πολυαρίθμων ἐν Πάτμῳ, ἐν οἷς βλέπει τις, ἐν ἀρχῇ ἢ ἐν τέλει τοῦ βιβλίου, τὴν ἀπουσίαν ἀριθμοῦ τινος φύλλων.

Πάντα ταῦτα μαρτυροῦσιν, ὡς ἕκαστος θὰ ὁμολογήσῃ, ἀμέλειαν ἐμποιοῦσαν ἄλγος. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι περιστάσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν καταστροφὴν. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐδάνειζε τὰ χειρόγραφα τῆς κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα κατὰ τρόπον ἱκανῶς ἐλευθέριον· περὶ τοὺς πεντήκοντα τόμους ἐξῆλ-

(1) Migne ἀρ. 49, 50, 56.

(2) Duchesne et Bayet, Mission au Mont Athos (Archives des Missions, 3e série, t. 111), σ. 438.

(3) Αὐτόθι, 437.

(4) Αὐτόθι, 438.

(5) Αὐτόθι, 439.

(6) Σακκελίων, σ. 140 καὶ 187.

θον κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον καὶ διεσπάρησεν τινὲς μὲν εἰς Λέρον, Κάλυμνον, Κῶ, Σάμον, ἕτεροι δὲ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὰ Παλάτια ἢ εἰς τὰ μοναστήρια τοῦ Λάτρου, καὶ ἄλλοι ἀπώτερον ἀκόμη, μέχρι καὶ τῆς Κρήτης. Τὰ βιβλία διαφεύγοντα οὕτω τὴν περιφρούρησιν τοῦ ἐκκλησιαάρχου ἐπανήρχοντο ἐν ἀκριθείᾳ πάντοτε εἰς τὴν βιβλιοθήκην; αἱ ἀπρόοπτοι συμφοραί, αἵτινες τόσον συχνά, κατὰ τοὺς ζοφεροὺς τούτους αἰῶνας, ἐπέπιπτον ἐπὶ τῶν ἀκτῶν ἢ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, δὲν ἤδυνήθησαν νὰ καταστρέψωσι τινὰ τῶν χειρογράφων τούτων; Τὸ πρᾶγμα εἶναι πιθανώτατον. Οὐχ ἦττον ὁμως μένει ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου, τόσον σπουδαία κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἰβ' αἰῶνος, ἀπώλεσε μικρὸν κατὰ μικρὸν πολλοὺς τῶν πολυτιμοτάτων αὐτῆς θησαυρῶν διαφέρον δ' ἴσως εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν πότε ἤρχισεν ἡ παρακμὴ αὐτῆς.

Ἐάν τις μελετήσῃ τὰ ἔγγραφα τοῦ ιγ' καὶ τοῦ ιδ' αἰῶνος τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Πάτμου, θὰ παρατηρήσῃ ὅτι οὐχὶ μόνον δὲν ὑφίστατο μείωσιν αὕτη, ἀλλὰ καὶ εὐημέρει ἐξ ἀρχῆς. Παρὰ τοὺς κινδύνους, εἰς οὓς ἦτο ἐκτεθειμένον τὸ μοναστήριον κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα, παρὰ τὰς συνεχεῖς προσβολὰς τῶν πειρατῶν, αἵτινες ἔφθανον μέχρι τῶν κεκλεισμένων πυλῶν τῆς μονῆς, παρὰ τὰς ἐρημώσεις τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες ἐφορολόγουν ἄνευ οἴκτου τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ ὑπεχρέουν τὸν ἡγούμενον Γερμανὸν νὰ κενώσῃ τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ μοναστηρίου, ἵνα σώσῃ τὴν κοινότητά του ἐκ τῆς σφαγῆς (1), παρὰ τὰς παντὸς εἶδους πικρίας, ἃς τὸ μοναστήριον ὤφειλε καρτερικῶς νὰ ὑπομένῃ, ἡ βιβλιοθήκη ἐξηκολούθει νὰ πλουτίζεται. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ιγ' αἰῶνος ὁ ἡγούμενος Σάββας ἐκκληροδότησεν εἰς αὐτὸ περὶ τὰ τριάκοντα χειρόγραφα (2), ἐν οἷς πρέπει νὰ σημειώσωμεν παρὰ τὰ λειτουργικά, ἀγιογραφικά καὶ πατρολογικά βιβλία σειρὰν ἐπιστολῶν πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δύο τόμους ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ἐν βιβλίον δικαστικόν, τὸν Πρόχειρον νόμον. Ὁ κατάλογος τοῦ 1355 παρουσιάζει νέα ἀποκτήματα. Ἀναμφιβόλως τὸ ἔγγραφον τοῦτο δὲν παρέχει ἡμῖν ἢ συνοπτικὸν κατάλογον τῶν σπουδαιότερων χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης,

(1) Acta, σ. 230.

(2) Acta, σ. 241—243.

ὅχι ἦττον ὅμως εἶναι λίαν διδακτικόν. Ἐκ 58 ἀριθμῶν, οὓς περιλαμβάνει, 22 τοῦλάχιστον—πλέον τοῦ τρίτου—δὲν φαίνονται καθόλου ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201, εἰσῆλθον δὲ εἰς τὴν βιβλιοθήκην μετὰ ταῦτα. Μεταξὺ αὐτῶν ἀνευρίσκομεν δύο τόμους τοῦ ἡγουμένου Σάββα, τὸ σύγγραμμα τοῦ Ψευδοδιονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου (1), καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐαγρίου (2). τὰ ἕτερα εἴκοσιν, οἵαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ προλευσις αὐτῶν, εἶναι ἀκόμῃ μᾶλλον διαφέροντα. Παρὰ τὰ χειρόγραφα τῶν Πατέρων, ὡς τὰ τοῦ Ἀναστασίου, Γρηγορίου τοῦ Νύσσης ἢ Νεμεσίου τοῦ Ἐμέσης (3), τῶν ἐρμηνειῶν Νικήτα Σερρών ἢ Μακαρίου Φιλαδελφείας (4), παρὰ τὰ ἱερὰ πονήματα τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὸν θρησκευτικὸν ζῆλον αὐτοκρατόρων τινῶν, ὡς Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ ἢ Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ (5), φαίνονται ἔργα ἱστορικὰ ἢ φιλοσοφικὰ καὶ χειρόγραφα κλασικῶν συγγραφέων. Ταῦτα εἶναι τὰ συγγράμματα τοῦ Νικηφόρου Χούμνου, τὰ φερόμενα ψευδῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σκυλίτζη (6), μέρος τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ζωναρά καὶ ἱστορία τῶν Παλαιολόγων Γεωργίου τινός (7), ἐν ἀντίγραφον τῶν Βασιλικῶν (8), καὶ τρία χειρόγραφα Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου, τῆς Κύρου Παιδείας τοῦ Ξενοφώντος καὶ τῶν διαλό-

(1) Migne, ἀρ. 41.

(2) Migne, ἀρ. 49.

(3) Migne, ἀρ. 33, 23, 35, 30.

(4) Migne, ἀρ. 36, 37, 16. Ἐν τῇ αὐτῇ σειρᾷ τῶν νέων ἀποκτημάτων φαίνονται οἱ ἐπόμενοι ἀριθμοὶ τοῦ καταλόγου τοῦ 1355 : 2, 31, 57, 7 δῖς. Προσδιορίζομεν οὕτως ἓνα τόμον μνημονευόμενον ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τῇ δημοσιευθείσῃ ὑπὸ τοῦ Possevin. Μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἰωβ (ἀρ. 7 τοῦ Migne) ἀναγινώσκομεν: In Esaiam expositio Basilii, Chrysostomi, Theodoretii et aliorum, χειρόγραφον, ὅπερ δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ ἐλληνικῷ κειμένῳ τῆς Πατρολογίας. Ὁ ἐπόμενος τόμος (ἀρ. 8 τοῦ Migne), περιγραφόμενος ὑπὸ τοῦ Possevin ὑπὸ τὸν τίτλον : In eundem Basilii solius expositio, δὲν εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἁγίου Βασιλείου εἰς τὸν Ἰωβ, ἀλλ' ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ εἰς τὸν Ἡσαΐαν. Οἱ δύο τόμοι ἀνευρίσκονται ἐν τῇ νῦν βιβλιοθήκῃ (Σακκελίων, ἀρ. 214 καὶ 26) : ὁ δεύτερος φαίνεται ἤδη ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201.

(5) Migne, ἀρ. 32, 9.

(6) Migne, ἀρ. 29.

(7) Migne, ἀρ. 58, 46.

(8) Migne, ἀρ. 45.

γων τοῦ Πλάτωνος (1). Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον νέον πνεῦμα φαίνεται ὅτι ἐμψυχώνει ἀληθῶς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου· ἡ ἀρχαία αὐστηρότης, ἣτις ἄλλοτε διέθετε τοὺς μοναχοὺς τόσον ἐχθρικῶς πρὸς τὰ μὴ θρησκευτικὰ συγγράμματα, ἡ περιέργειά των ἐκτείνεται πέραν τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἀγιογραφίας καὶ τῆς πατρολογίας, τὰ δὲ ἱστορικὰ βιβλία εὐρίσκουσι πρὸ πάντων ἐν τῇ μοναστηρίῳ εὐνοίαν τόσον ἀξιοσημείωτον ὅσον καὶ σπανίαν ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς μοναστηρίοις (2).

Δυστυχῶς ὁ ὥραιος οὗτος ζῆλος φαίνεται ὅτι δὲν διήρκεσε πλέον τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ιδ' αἰῶνος. Εἶδομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1355 χειρόγραφά τινα ἦσαν λίαν ἐφθαρμένα· ἕτερα δέ, ἀπὸ τοῦ 1201 μέχρι τοῦ 1355 διατηρηθέντα ἀνέπαφα (3), ὅτι ἐξηφανίσθησαν κατόπιν καὶ σήμερον ἔχουσιν ἀπολεσθῆ· ἐν τῇ ἀνεκδότῳ ἀκόμη καταλόγῳ τοῦ 1382 φαίνονται μόνον 300 τόμοι (4)· κατὰ τὸ 1355 ἄρα τὰ ἔγγραφα ἐπέτρεπον ἡμῖν νὰ ἀνεύρωμεν τοῦλάχιστον 380. Ἀπὸ τοῦ τέλους λοιπὸν τοῦ ιδ' αἰῶνος ἡ βιβλιοθήκη εἶναι ἐν ἐλαττώσει. Βεβαίως, κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦλάχιστον, ἐπηνώρθωσεν ἔκτοτε αὕτη τὰς ἀπωλείας τῆς· ἡ Πάτμος ἀριθμεῖ νῦν 735 χειρόγραφα· ἀλλὰ πλέον τοῦ ἡμίσεος τῶν τόμων τούτων εἶναι χρονολογίας νεωτέρας καὶ δὲν δύνανται νὰ ἀναπληρώσωσι τὰ παλαιὰ ἀντίγραφα, ἅτινα ἀφῆκαν νὰ ἀπολεσθῶσι κατὰ τρόπον οἰκτρόν. Ἀναμφιβόλως, κατὰ τοὺς μετὰ τὸν ιδ' αἰῶνα, εὐτυχεῖς περιστάσεις εἰσάγουσιν ἐνίοτε ἀκόμη εἰς τὸ μοναστήριον χειρόγραφα σπουδαῖα. Κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα ἀπαντῶμεν, ὡς ἄλλοτε, μεταξὺ τῶν ἡγουμένων εὐλαβεῖς δωρητάς (5)· ἐκ τῶν γειτονικῶν νήσων, ἐκ Νάξου (6), Ρόδου (7), καὶ ἀλλαχόθεν, μεταφέρονται βιβλία εἰς Πάτμον· τὸ μοναστήριον τέλος πλουτίζεται ἐνίοτε ἐκ τῆς κατα-

(1) Migne, ἀρ. 47, 54, 55.

(2) Πρῶτλ. Krumbacher, Ἱστορ. Βυζ. λογ. σ. 507. Σήμερον ἀκόμη ἡ Πάτμος κέκτηται χειρόγραφον τοῦ χρονικοῦ Γεωργίου τοῦ μοναχοῦ (Σαχκελίων, ἀρ. 7).

(3) Migne, ἀρ. 27, 38, 48, 50, 56.

(4) Σαχκελίων, σ. ια'.

(5) Σαχκελίων, σ. 53—54.

(6) Αὐτόθι, ἀρ. 50 καὶ 57.

(7) Αὐτόθι, ἀρ. 207.

στροφῆς μοναστηρίων τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς καὶ κληρονομεῖται ἐκ τῶν ἐξ αὐτῶν λαφύρων (1). Ἀλλά, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα ἐγκαταλείπονται εἰς τὴν τύχην των. Οὔτε αἱ ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, αἵτινες συνδέονται πρὸς τῶν τόμους, οὔτε ἡ ὠρισμένη θέσις, ἣν ἕτεροι ἔχουσι μεταξὺ τῶν θησαυρῶν τῆς βιβλιοθήκης, προεφύλαξαν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς καταστροφῆς. Ἐκ τῶν 58 χειρογράφων τῶν καταλεγομένων ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1355 εἴκοσι τοῦλάχιστον δὲν ἀνευρίσκονται πλέον σήμερον. Τὰ βιβλία τὰ ἔχοντα ὄψιν μὴ θρησκευτικὴν εἶναι ἰδίᾳ ἐν κακῇ καταστάσει· πάντα ἐκεῖνα, ὅσα ἐφαίνοντο ἐν τοῖς καταλόγοις τοῦ 1201 ἢ τοῦ 1355, ἐξηφανίσθησαν, πλὴν τοῦ Νικηφόρου Χούμνου καὶ τοῦ Ζωναρά (2), τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου (3) καὶ τοῦ Πλάτωνος. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος οὗτος τόμος κατωρθώθη, ὥς γινώσκομεν, νὰ ἀποκομισθῇ κατὰ τὸ 1801 εἰς Ἀγγλίαν (4): τοῦτο εἶναι τὸ τε-

(1) Αὐτόθι, σ. 122—123. ἀρ. 78, 242, 244.

(2) Σακκελίων, ἀρ. 127, 298.

(3) Αὐτόθι, ἀρ. 50.

(4) Σημ. μεταφρ. Ἀπὸ τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ μέχρι σήμερον πολλὰ ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν εἰς βάρος τῶν μοναχῶν τῆς Πάτμου διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ πολυτίμου χειρογράφου. Ἡ ἀπώλεια ὄντως ὑπῆρξε μεγίστη, χαρακτηρηθεῖσα δικαίως ἐθνικὴ, διότι ὁ κώδιξ τοῦ Πλάτωνος τῆς Πάτμου, γνωστὸς καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Κλαρκιανός, Ὁξωνιακὸς ἢ Βοδληϊανὸς κώδιξ, μετὰ τοῦ Παριτινοῦ Α, συμπληροῦντος αὐτόν, ἀποτελοῦσι τὰ ἄριστα τῶν χειρογράφων τοῦ Πλάτωνος. Ἀλλ' εἶναι ἄρα γε καὶ τόσον δικαία ἡ κατὰ τῶν μοναχῶν ἀγανάκτησις; Τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἀπεσυλήθη ὑπὸ τοῦ Κλάρκ τὸ χειρόγραφον, ἐκθέτει ὁ Σακκελίων ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος (τ. β', σ. 427) καὶ ἐν τῇ Πατμιακῇ Βιβλιοθήκῃ (σ. ι', σημ. 5), φαίνονται δὲ ὅσα λέγει ὅτι εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ πράγματος, στηριζομένη ἄλλως καὶ εἰς τὴν μαρτυρίαν αὐτοπτῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Krumbacher, ξένος πλέον αὐτὸς καὶ οὐχὶ Ἕλληνας, ρητῶς λέγει ὅτι αἱ βιβλιοθήκαι τῶν μονῶν ἦσαν μὲν ἀσφαλεῖς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀπὸ τῶν ὀνύχων τῶν βαρβάρων δεσποτῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀπὸ τῶν εὐρωπαϊῶν περιηγητῶν, οἵτινες διὰ θεμιτῶν καὶ ἀθεμιτῶν μέσων εὗρισκον τρόπον νὰ ἀπάγῃσι πολλὰ κειμήλια εἰς τὴν Δύσιν. Ὅ,τι ἔπραξεν ὁ Κλάρκ ἐν Πάτμῳ, ἔπραξε καὶ ὁ Τίτσενδορφ ἐν Σινᾷ καὶ Ρῶσοι περιηγηταί, ὥς ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκη, ἐν Ἀγίῳ Ὄρει. Ὁ Κλάρκ εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωστός. διότι ὁ ἀσιανολόγος De Hammer κατηγορήσεν αὐτοῦ ὅτι ἔκλεψε τὸ ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Cambridge εὗρισκόμενον νῦν ἄγαλμα τῆς Ἰσιδος. Τελευταίως Ἕλληνας ἐκδότης τοῦ Πλάτωνος ἐκθέτων πατριωτικῶς, ὥς λέ-

λευταῖον δεῖγμα τῆς πρὸς τὰ χειρόγραφα αὐτῶν ἀδιαφορίας τῶν μοναχῶν τῆς Πάτμου, ἐπιλησμώνων καὶ τῶν παραγγελμάτων τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου καὶ τῆς ἀρχαίας δόξης τῆς βιβλιοθήκης των.

Γ'.

Τὸ κατάστιχον τῶν δανειζομένων.

Εἰς τινὰ μέρη τοῦ καταλόγου ἑτέρα χεὶρ προσέθηκεν ἐν τῇ ᾧ σημειώσεις δεικνυούσας ὅτι οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ τόμος ἔχει δανεισθῇ, αἱ δὲ σημειώσεις αὗται ἐπαναλαμβάνονται καὶ συμπληρούμεναι ἐν τῇ δευτέρᾳ σελίδι τοῦ χειρογράφου ἀπαρτίζουσιν ἀληθὲς κατάστιχον τῶν δανειζομένων ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Πάτμου. Αἱ πληροφορίες, ἃς εὐρίσκομεν ἐνταῦθα, ἀναφέρονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς χρόνον ὀλίγον μεταγενέστερον τῆς συντάξεως τοῦ καταλόγου· ἀγνοοῦμεν τῷ ὄντι τὸν χρόνον τῆς ἡγουμενίας τοῦ Νικοδήμου, οὗ τὸ ὄνομα συνοδεύει τὰς τελευταίας γραμμὰς τοῦ καταστίχου· ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ κειμένου δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐπαρκεῖς χρονολογικὰς πληροφορίες. Μεταξὺ τῶν δανειζομένων ἱκανῶς πολυαρίθμων, οἵτινες ἦντλησαν ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῆς βιβλιοθήκης, δύο μοναστικά ἱδρύματα ἔτυχον εὐνοίας ἰδιαιτέρας· τὸ μετόχιον τοῦ Πύργου λαμβάνει διὰ μιᾶς ἑνδεκα τόμους, τὸ δὲ τῆς Κω δέκα, καὶ κατὰ τὰς δύο δὲ περιπτώσεις τὰ δανεισθέντα χειρόγραφα εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως· εἶναι σειρὰ σχεδὸν πλήρης τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ὡς εἰ ἡ Πάτμος ἠθέλησε νὰ προμηθεύσῃ εἰς τὰ δύο

χει, τὰ κατὰ τὴν κλοπὴν τοῦ χειρογράφου, λησμονεῖ, ὡς φαίνεται, ἐν τέλει τὸν πατριωτισμὸν του, διότι ἐν τῇ ἀγανακτήσει του εὐρίσκει πολὺ εὐχάριστον ὅτι τὸ πολύτιμον βιβλίον, ἀδιάφορον τίνι τρόπῳ, ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ μοδίου, ὑφ' ὃν κατέκειτο, καὶ ἐτέθη ἐπὶ τὴν λυχνίαν, ἵνα λάμπῃ πᾶσι τῆς πλατωνικῆς σοφίας καὶ καλλιλογίας ἐρασταῖς. Φαίνεται ὁ ἄνθρωπος ἀγνοῶν ἐντελῶς ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ἐν Πάτμῳ θὰ ἦτο ἐπὶ τῇ λυχνίαν, ἀφοῦ ὁλόκληρος ὁ θησαυρὸς τῆς δὲν εἶναι κεκρυμμένος, ὡς φαντάζεται οὗτος. Λυποῦμαι ὅτι ἡ πατριωτικὴ ἀγανάκτησις του τὸν παρέσυρε τόσο, ὥστε νὰ ἀγνοῇ ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου εἶναι τοῖς πᾶσι προσιτή, πλεῖσται δὲ καὶ οὐκ ἀνάξια λόγου εἶναι αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐργασίαι, αἵτινες ἐξ αὐτῆς καθ' ἑκάστην προέρχονται εἰς φῶς.

αὐτῆς μετόχια τὰ ἀπαραίτητα εἰς τὰς τελετὰς κείμενα (1). Γινώσκουμεν πότε τὰ δύο ἐν λόγῳ μοναστήρια περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ μοναστηρίου. Ὁ Πύργος ἐδόθη εἰς αὐτὸ κατὰ τὸ 1216 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου τοῦ Λασκάρως (2). τὸ δὲ μοναστήριον τῆς Θεοτόκου τῶν Σπονδῶν ἐν Κῶ φαίνεται ὅτι παρεχωρήθη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη (1222—1254 3). Ἀναμφιδόλως τὰ ἀναγκαῖα βιβλία παρέδωκε ἡ βιβλιοθήκη εἰς τὰ δύο μοναστήρια, καθ' ὃν χρόνον ἐγένετο ἡ κατοχὴ αὐτῶν, δυνάμεθα δὲ κατ' ἀκολουθίαν νὰ θέσωμεν μετὰ μεγάλης πιθανότητος τὸν ἡγούμενον Νικόδημον ἀμέσως πρὸ τοῦ Γερμανοῦ, ὃν εὐρίσκουμεν κατὰ τὸ 1258 ἀσχολούμενον εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ μετοχίου τῆς Κῶ (4). Τὰ δανειζόμενα λοιπὸν χειρόγραφα τὰ καταγεγραμμένα ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐγγράφῳ κατ' ἀνάγκην ἀναφέρονται εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ιγ' αἰῶνος (5).

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου ἦτο εἰς πάντας τοὺς περίξ τόπους ἀληθῆς ἐστία ἐξόχου πνευματικῆς μορφώσεως. Οὐ μόνον προυμήθευεν αὕτη βιβλία εἰς τὰ ἄμεσα ἐξαρτήματα τοῦ μοναστηρίου, ὡς τὸ μετόχιον τῆς Λέρου, ἀνῆκον εἰς αὐτὸ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Χριστοδούλου, τὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Δυσικοῦ, κείμενον ἐν τῷ μικρῷ ἁσιατικῷ λιμένι τῶν Φυγέλων (6), τὸ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, πλησίον τῶν Παλατίων, κείμενον καὶ τοῦτο ἐπὶ τῆς ἁσιατικῆς ἀκτῆς (7), τὸ τοῦ Πύργου πλησίον τοῦ Μαιάνδρου (8), τὸ τῆς

(1) Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ὁ ἡγούμενος Σάββας κληροδοτεῖ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀσωμάτου λειτουργικά τινὰ βιβλία, ἵνα ψάλλῃ ὁ μέλλων παραμένειν ἐκεῖσε (Acta, σ. 242).

(2) Acta, σ. 176, 180, 199.

(3) Πρβλ. Acta, σ. 217.

(4) Acta, σ. 193, 199.

(5) Δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν κατ' ἀκριβεστέραν ἀκόμη προσέγγισιν τὴν χρονολογίαν τῶν τελευταίων δανεισθέντων τῶν ἐγγεγραμμένων ἐν τῷ καταστίχῳ καὶ παραχωρηθέντων ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ Νικοδήμου εἰς τὸ μετόχιον τῆς Κῶ. Φέρουσι τὴν χρονολογικὴν ἑνδειξιν τῆς Ἰνδικτιῶνος 2. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη δύο μόνον χρονολογίαι ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὴν Ἰνδικτιῶνα ταύτην : τὰ ἔτη 1229 καὶ 1244.

(6) Acta, 174. Πρβλ. 179, 182.

(7) Acta, 200. Εὐρίσκετο ἐν τῷ τοποθεσίᾳ τοῦ Ἀσισσοῦ (πρβλ. περὶ τοῦ μέρους τούτου Acta, 167, 168, 169). (7) Acta, 177, 199.

Θεοτόκου τῶν Σπονδῶν ἐν Κῶ (8), τὸ τοῦ ἁγίου Νικήτα τοῦ Ψυχροῦ ἐν Κρήτῃ (1), ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ θρησκευτικὰ ἱδρύματα τῶν γειτονικῶν μερῶν ἐδανείζοντο ἐκ τῆς πλουσίας βιβλιοθήκης τοῦ μοναστηρίου. Τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Μερκουρίου εἰς τὰ Παλάτια ἐφορολόγει αὐτήν· τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Παύλου τοῦ Λάτρους, ἐκκενωθὲν ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Χριστοδοῦλου, ἐζήτει βιβλία παρὰ τοῦ εὐτυχοῦς ἀντιζήλου του καὶ ἐπετύγγανεν οὐ μόνον νὰ δανείζηται, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποδίδωνται αὐτῷ μετ' εὐμενείας τινὰ χειρόγραφα (2). Οἱ μοναχοὶ τοῦ Στροβήλου, παρὰ τὴν Ἀλικαρνασσόν, οὓς συνέδεε πρὸς τὴν Πάτμον ἢ ἀνάμνησις τοῦ ὁσίου Χριστοδοῦλου (3), οἱ ἀναχωρηταὶ τῆς Καλύμνου, οἱ ἱερεῖς τοῦ κοσμικοῦ κλήρου τῆς Σάμου ἐφαίνοντο ἐπίσης μεταξὺ τῶν δανειζομένων. Καὶ οἱ ἄπλοὶ ἰδιῶται τέλος, οὓς ἢ προσωπικῇ θέσει ἢ ἢ συγγένεια μετὰ τινος τῶν μοναχῶν συνίστων εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ μοναστηρίου, εἶχον τὸ προνόμιον τοῦ δανείζεσθαι. Μετὰ τῶν πλουσίων οἰκογενειῶν τῶν Παλατίων αἱ σχέσεις ἦσαν συχναί, διὰ νὰ εὐχαριστήσωσι δὲ τὸν μοναχὸν Μάξιμον, ἀπέστελλον πρὸς τὸν πατέρα του βιβλία εἰς Κρήτην.

Ἐν γένει ὅμως τὰ δανειζόμενα χειρόγραφα εἶναι ἔργα καθαρῶς λειτουργικά. Ἐκ τῶν 45 ἐξεληθόντων τόμων, 34 ἀνάγονται εἰς ταύτην τὴν κατηγορίαν (4). Οἱ δανεισθέντες ἕτεροι τόμοι εἶναι βίοι ἁγίων (4^{κις}), συγγράμματα τῶν Πατέρων (Χρυσόστομος δῖς, Ἀνδρέας ὁ Κρήτης ἅπαξ, Εὐεργετινὸς ἅπαξ), πραγματεῖαι ἠθικαί (Κλίμαξ ἅπαξ) καὶ ἐν χειρόγραφον τοῦ Ἰωβ. Οἱ θύραθεν συγγραφεῖς οὐδενὸς τῶν μετὰ τῆς μονῆς ἀνταποκρινομένων ἐκίνησαν τὴν περιέργειαν.

(1) Acta, 184, 193, 200.

(2) Acta, σ. 131.

(3) Omont, Note sur un ms. du Mont Latros, σ. 338.

(4) Acta, 62.

(5) Ἴδου ὁ λεπτομερὴς κατάλογος τῶν δανεισθέντων :

Τριώδιον (πετράχis)

Ὁκτώηχος (πεντάχis)

Μηναιῖα (ἐνδεκάχis)

Εὐαγγέλια (τρῖς)

Εὐχολόγιον (δῖς)

Κοντάχis (δῖς)

Πατερικὸν (δῖς)

Ἀπόστολος (ἅπαξ)

Ἑορτολόγιον (ἅπαξ)

Ψαλτήριον (ἅπαξ)

Ἀκολουθία (ἅπαξ)

Σχηματολόγιον (ἅπαξ)

Αἱ ἐνδείξεις αὗται, ὅσον ὀλίγαι καὶ ἂν εἶναι, ἐπιτρέπουσιν ὥς νὰ διαβλέπωμεν τὴν σημαντικὴν θέσιν, ἧς ἡ Πάτμος εἶναι ἁγία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων τοῦ μέσου αἰῶνος ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ταῖς πέριξ ἡσίοις, ταῖς τοσοῦτον σκληρῶς δοκιμασθείσαις διὰ παντὸς εἶδους τυχημάτων, οἱ μοναχοὶ τῆς Πάτμου, ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, ἔρριπτον μίαν τελευταίαν ἀκτῖνα βίου πνευματικοῦ. Εἰς τὰς εὐσεβεῖς ταύτας κοινότητας, εἰς τὰς ἀφανεῖς ταύτας κώμας τὰς καταφυγούσας εἰς τὴν προστασίαν τοῦ ἁγίου πάτρωνος τῆς μονῆς, τῷ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου δὲν ὑπῆρξε μόνον θρησκευτικὸν κέντρον, ἀλλ' ἔμεινε καὶ ζῶσα ἐστία μορφώσεως καὶ πολιτισμοῦ. Ἀφίνων εἰς τὸ προσφιλὲς αὐτοῦ μοναστήριον βιβλιοθήκην ὁ Χριστόδουλος δὲν ἔκαμνεν ἔργον μάταιον· ἐπιδιώκοντες ἐπὶ τρεῖς περίπου αἰῶνας τὴν αὔξησιν τῆς πρώτης βιβλιοθήκης οἱ διάδοχοι αὐτοῦ δὲν κατέβαλλον ἀγόνους προσπάθειας. Βεβαίως τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα δὲν εἶχε τελείως ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς ἐλπίδας αὐτῶν· βεβαίως ἡ ἀμέλεια τῶν κατόπιν αἰώνων ἀφῆκε νὰ ἀπολεσθῶσι πολλοὶ τῶν τόμων, οὓς μετὰ τόσου κόπου συνέλεξαν. Πρέπει ὅμως νὰ ὀφείλωμεν χάριν πρὸς τοὺς μοναχοὺς τοῦ 11ου καὶ τοῦ 12ου αἰῶνος, διότι ἐγίνωσκον νὰ συνδυάζωσι πρὸς τὴν πίστιν τὰς εὐγενεῖς ταύτας καὶ σπουδαίας φροντίδας : αὗται ἐξασφαλίζουν εἰς αὐτοὺς μεγάλην ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων θέσιν, αὗται καθιστῶσιν αὐτοὺς ἀξιόους καὶ σήμερον ἀκόμη τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τοῦ σεβασμοῦ ἡμῶν.

Παράρτημα.

Δημοσιεύομεν ἐν παράρτηματι τὸ ἀνέκδοτον κείμενον τοῦ καταλόγου τοῦ 1201, ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς βᾶσις τῶν περὶ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Πάτμου ἐρευνῶν ἡμῶν.

Κώδηξ σὺν θεῷ τῆς σεβασμίας τοῦ ἡγαπημένου τῷ Χριστῷ Θεολόγου Μονῆς τῆς Πάτμου, γεγονὼς ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ πανοσιωτάτου πατρὸς ἡμῶν μοναχοῦ κυροῦ Ἀρσενίου, κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον, Ἰνδικτιῶνος δ', τοῦ ΓΨΘ' ἔτους. Ἐχει δὲ οὕτως.

Διὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων.

Εἰκὼν ἁγία μεγάλη ὁ Θεολόγος μετὰ περιφερείας ἀργυρο-

διαχρύσου, καὶ στεφάνου καὶ εὐαγγελίου τῶν ἀμφοτέρων Χρυσοχειμευτῶν (1) ἀργυρῶν· ἐγκόλπιον ἢ Σταύρωσις. ἕτερον στρογγύλον Θεοτόκος μετὰ βρέφους, τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ διάχρυσα χειμευτά. ἑτέρα εἰκὼν οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος ὁλοκόσμητος ἀργυρᾶ καὶ χρυσωμένη. ἑτέρα εἰκὼν ὁ Χρυσόστομος ἔχουσα στεφάνιον, εὐαγγέλιον, ἐπιμάνικα καὶ σταυροὺς τρεῖς, τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ καὶ χρυσωμένα. ἑτέρα εἰκὼν ὁ ἅγιος Δημήτριος μετὰ περιφερείας καὶ στεφάνου ἀργυρᾶ καὶ χρυσωμένη. ἑτέρα εἰκὼν ἢ ὑπεραγία Θεοτόκος ἔχουσα περιφέρειαν. ἑτέρα εἰκὼν οἱ ἅγιοι τρεῖς, Θεόδωρος Δημήτριος καὶ Γεώργιος, ὁλοτζάπωτος. (2) ἑτέρα εἰκὼν ὁ ἅγιος Νικόλαος σαρουτ(η) (3) μετὰ περιφερείας. ἑτέρα εἰκὼν ἢ ἁγία Θεοτόκος μετὰ περιφερείας καὶ στεφάνου, ἔχουσα καὶ ἐν τῷ μετώπῳ μαργαριταρίτζιν· ἑτέρα εἰκὼν δίπτυχος ἔχουσα εἰς τὸ ἐν μέρος εἰκονίσματα ἑξῶν ἐντὸς εἰσι τὰ αὐτῶν ἅγια λείψανα· ἑτέρα εἰκὼν ὁλοκόσμητος ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος. εἰκὼν ἑτέρα σίγγον (;) ἢ ἁγία Θεοτόκος μετὰ περιφερείας ἔχον ἰ' εἰκονίσματα καὶ στεφάνους, βρεφοκρατοῦσα καὶ ἐν τῷ στεφανίῳ τοῦ βρέφους λιθάρια δύο καὶ μαργαριτάριον ἓν. ἑτέρα εἰκὼν ὁ ἅγιος Παῦλος ὁ ἐν τῷ Λάτρῳ ἔχουσα ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἁγίου λείψανα (4)· ἑτέρα εἰκὼν ὁλοτζάπωτος ὁ Χριστός καὶ οἱ δύο Εὐαγγελισταὶ Λουκᾶς καὶ Ἰωάννης· εἰσὶ καὶ εἰς τὸ κελλίον τοῦ δηλωθέντος καθηγουμένου ἐγκόλπιον ὁλοκόσμητον ἢ ἁγία Θεοτόκος ἀργυροχειμευτὸν μετὰ βρέφους. ἑτέρα εἰκὼν ὁλοκόσμητος ὁ ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ ἅγιος Δημήτριος ἔχουσα καὶ ἐντὸς τίμιον ξύλον. εἰκὼν ἑτέρα ἢ ἁγία Θεοτόκος ὁλοτζάπωτος μετὰ βρέφους. ἕτερον μικρὸν ἐγκόλπιον ἢ Κοίμησις· σταυρὸς τρανὸς ἀργυρὸς διάχρυσος εἰς. σταυροὶ ἕτεροι μεγάλοι δύο ἀργυροτζάπωτοι. ἕτερος σταυρὸς σίγγον ἔχων εἰκονίσματα χει-

(1) Περὶ τῆς σημασίας τῶν λέξεων χειμευτὸς καὶ χεῖμευσις πρβλ. Labarte, Hist. des arts industriels, T. Γ', σ. 74—76.

(2) Τζάπωτος=clavatus (Ducange).

(3) Περὶ τῆς λέξεως ταύτης πρβλ. τὸν κατάλογον τοῦ Μιχαήλ Ἀτταλειάτου (Σάθας, σ. 48). Ἡ λέξις σαρουῦζ σημαίνει χαλκὸν (Ducange).

(4) Περὶ τοῦ Ἀγ. Παύλου τοῦ Λάτρου πρβλ. A ta Sanct., Oct. t. XI, σ. 308. Πρβλ. Analecta Bolland, T. IA' (1892, τεῦχ. 1ον καὶ 2ον, ὅπου περιέχεται ὁ βίος τοῦ ἁγίου).

μυτά (1). ἑτέρα εἰκὼν ἡ Κοίμησις τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου κοσμημένη. ἑτέρα εἰκὼν ὁ ἅγιος Μερκούριος κοσμημένη, ἀμφότερα ἐδόθησαν παρὰ τοῦ. . . . (2) ἀπὸ τὴν Κρήτην. ἑτέρα εἰς εἰκὼν ἡ ἁγία Θεοτόκος γλυπτὴ καὶ κοσμημένη. ἑτέρα ὁ ἅγιος Παντελεήμων κοσμημένον. (3)

Διὰ τῶν τιμίων ξύλων καὶ ἁγίων λειψάνων.

Τίμια ξύλα (4) τρία ὧν τὸ ἐν ἀργυροτζάπωτον χειμευτὸν καὶ διάχρυσον. ἕτερον ἐγκόλπιον τὸ τοῦ Ἰασίτου ἔχον ἐντὸς τίμιον ξύλον καὶ ἅγια λείψανα κειταστά. (5) συρτάριον ξύλινον μετὰ δεμάτων σιδήρων ἔχον ἐντὸς ἅγια λείψανα κομμάτια μικρὰ καὶ μεγάλα δεκαεπτὰ. αὐλὴν χαλκοῦν ἔχον ἐντὸς ἅγια λείψανα δύο, ὧν τὸ ἐν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Πέρσου. καμπτρίτζιν μικρὸν ἀργυροδιάχρυσον ἔχον ἐντὸς λείψανον τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ νέου. συρτάριον ξύλινον ἔχον ἐντὸς λείψανα ἁγίων κομμάτια ἑπτὰ. ἕτερον αὐλιτρίτζιν ξύλινον ἔχον ἐντὸς λείψανα δύο. ἕτερον συρτάριον μικρὸν ξύλινον ἔχον ἐντὸς λείψανα κομμάτια πέντε. σταρὶν χαλκοῦν διπλοῦν ἔχον ἔσωθεν ἅγια λείψανα. καμπτρίτζιν στρογγύλον ἐλεφάντινον ἄσπρον ἔχον ἔσωθεν κομμάτια λείψανα τέσσαρα καὶ σαρκὰ κομμάτια δύο. ἕτε (ρον) καμπτρίτζιν βάϊνον ἔχον ἐντὸς λείψανα κομμάτια ἑπτὰ. ἕτερον συρτάριον μαῦρον βουβαλικὸν σιδηρόδετον ἔχον ἔσωθεν κομμάτια λείψανα τέσσαρα. καὶ ἕτερα δύο τὸ ἐν τοῦ ἁγίου Ἑρμολάου, καὶ τὸ ἄλλο τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Φιλίππου. ἕτερον συρτάριον ξύλινον λιτὸν ἔχον ἔσωθεν λείψανον κομμάτιον ἐν ἄρκλα παλαιὰ ἔχουσα ἔσωθεν λείψανα κομμάτια μ'.

Διὰ τῶν ἁγίων διδικοποτηρίων καλυμμάτων καὶ βλαττίων.

Ἅγια ποτήρια δ', τὰ μὲν γ' ἀργυρᾶ καὶ τὸ ἕτερον λιθάριν

(1) Τα ἀνιφερόμενα μετὰ τὸ ἑτέρα εἰκὼν ἡ Κοίμησις εἶναι ἐγγεγραμμένα ἐν τῇ ᾧα τοῦ καταλόγου.

(2) Λευκὸν ἐν τῷ χειρογράφῳ.

(3) Ἡ τελευταία φράσις ἑτέρα ὁ ἅγιος Παντελεήμων εἶναι ἐγγεγραμμένη, ὡς αἱ προηγούμεναι, ἐν τῇ ᾧα, ἀλλὰ δι' ἑτέρας χειρός.

(4) Περὶ τῶν τιμίων ξύλων πρὸς. Riant, Des dépouilles religieuses enlevées à Constantinople, σ. 17 καὶ 28.

(5) Περὶ τῶν φυλακτηρίων τούτων, Riant, αὐτόθι, σ. 28.

ἴασπιν μαῦρον ἀργυρόδετον. δίσκοι ἀργυροὶ δύο. λαβίδαι ὅμοιαι ε'. ἀστερίσκοι ὅμοιοι δύο· ἄλμοι (1) ὅμοιοι τρεῖς. θυμιατὸς ἀργυρὸς εἰς μετὰ εἰκονισμάτων διαχρύσων ἕξ. κατζὶν ² ἀργυροῦν ἓν. ποτηροκαλύμματα κεντητὰ δύο καὶ ἀήρ χρυσοράντιστος εἰς. ἕτερα ποτηροκαλύμματα παλαιὰ πέντε. Βλαττία, ἥτοι ἐμπροστάλια τῶν ἁγίων εἰκόνων μικρὰ μεγάλα δεκαπέντε. ἕτερον ἀλλαξιματάριν καταβλάττιον (3) ἀήρ· ἕτερα βλαττία μεγάλα πέντε· τὸ μὲν ἓν καταβλάττιον παλαιὸν κατ' ὀξέος. τὸ ἕτερον φακωτόν. τὸ ἕτερον διβλαττάριν, κίτρινον ἔχον καὶ ἀστρίτζιν καὶ τὸ ἕτερον νερθηκωτὸν πλεκτόν, καὶ τὸ ἕτερον ἐξάμιτον (4) κόκκινον μετὰ γραμμάτων. ἐνδυταὶ δύο ἐξ ἑνὸς ὑφάσματος βλαττίου κατ' ὀξέος τροχωτοῦ μετὰ ζυφίων καὶ γρύφων (5), καὶ ἐνδυμάτων βαμβακίων πρασίνων. ἕτερα ἐνδυτὴ παλαιὰ μετὰ ἐνδύματος λινοπρασίνου. ἕτερα ἐνδυτὴ παλαιὰ μεγάλη εὐζυφδος ἢ τοῦ πατριάρχου. εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν τῆς Θεοτόκου ἐνδυτὴ παλαιὰ μία. ἕτερον βλαττίον τῆς προσκυνήσεως ζατρικάτον, καὶ ἕτερον ἐξάμιτον κόκκινον τῆς προσκυνήσεως καὶ αὐτὸ μετὰ σταυρῶν μαύρων δύο. ἕτεραι ἐνδυταὶ παλαιαὶ δύο αἱ κείμεναι εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τὴν πρόθεσιν. βλαττίτζιν μικρὸν παλαιόν· μαγνάδια τρία, τὸ ἓν κόκκινον, τὸ ἄλλο γερανέον, καὶ τὸ ἕτερον μαῦρον. μανδῆλια μεταξωτὰ β'. ἕτερον μανδῆλιον λωρωτὸν παλαιόν. ἐμπρόστιάλια τοῦ τιμίσου ξύλου β', τὸ ἓν μετὰ εἰκονισμάτων. ἐπιτραχήλια κεντητὰ πέντε. ἐπιμανίκια κεντητὰ ζυγαὶ τρεῖς· ἐπιγονάτια κεντητὰ τρία, ὧν τὸ ἓν ζόφος, τὰ ἀμφοτέρα μετὰ εἰκονισμάτων. ὠμόφορον ἓν παλαιόν. ἕτερον βλαττίον βουλλωτόν.

(1) Πρβλ. τὸν κατάλογον τοῦ Ἀτταλειάτου (Σάθας, σ. 48), ὅπου ἀναγινώσκεται Ἰθμός.

(2) Θυμιατήριον.

(3) Περὶ τοῦ καταβλαττίου πρβλ. Francisque Michel, *Recherches sur le commerce, la fabrication et l'usage des étoffes de soie, d'or et d'argent* t. 1, σ. 12.

(4) Περὶ τοῦ ἐξάμιτου πρβλ. Fr. Michel, αὐτόθι, τ. Α' σ. 106—119.

(5) Περὶ τῶν στοφῶν τούτων τῶν ἐξωραϊσμένων διὰ διαφόρων ποικιλιμάτων πρβλ. Labarte, B', 424—426.

Διὰ τῶν Βιβλίων (1).

Εὐαγγέλιον ἐν σαββατοκυριακὸν ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος Σταύρωσιν, τοὺς δ' Εὐαγγελιστάς, κομποθηλύκια ἕξ, τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ, τὸ δὲ ἕτερον μέρος λεῖον (2). ἕτερον Εὐαγγέλιον ὁλόκληρον ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος Σταύρωσιν, τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, τὸν Θεολόγον, καὶ τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς, βούλλας ζ', εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος σταυρόν, ἔχον τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, ἀμυγδάλια δ', βούλλας ζ', κομποθηλύκια ζ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ (3). Εὐαγγέλιον ἕτερον σαββατοκυριακὸν ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, γαμμάτ(ια) γ', ἀμυγδάλια β', καὶ βούλλας μεγάλας ιβ'. εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος βούλλας ζ', ἀμυγδάλια θ', κομποθηλύκια ἕξ, καὶ θηλύκια γ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ (4). Εὐαγγέλιον ἕτερον καθημερινὸν ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος τὴν Σταύρωσιν, τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς, καρφία μγ', εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος ἀμυγδάλια δ', βούλλας θ', κομποθηλύκια δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ διάχρυσα (5). ἕτερον εὐαγγέλιον λιτὸν σαββατοκυριακόν, ἔχον σταυρὸν ἀργυρὸν καὶ γαμμάτια γ (6). τετραδάγγελον ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος σταυρὸν ἀργυρὸν καὶ κομποθηλυκόβουλλα καὶ ἀμυγδάλια χαλκᾶ (7). ἕτερον τετραδάγγελον μικρόν, ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος Σταύρωσιν, τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς, βούλλας μεγάλας τέσσαρας, ἀμυγδάλια δ', βούλλας ζ', κομποθηλύκια δ', καὶ εἰς τὰς γονὰς τῶν σανιδίων γαμματίτζια μικρὰ δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυροδιάχρυσα (8). ἕτερον τετραδάγγελον μικρὸν ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος σταυρίτζιν μικρόν, βούλλας δ', καὶ ἀμυγδαλίτζια δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ, καὶ

(1) Προσεπαθήσαμεν νὰ ὀρίσωμεν ὅσα χειρόγραφα ὑπάρχουσιν ἀκόμη ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Πάτμου. Δι' ἐκεῖνα, ὧν ἡ ταυτότης εἶναι βεβαία ἢ πιθανή, σημειοῦμεν τοὺς ἀντιστοιχοῦντας ἀριθμοὺς τοῦ καταλόγου τοῦ Σακκελίωνος· δι' ὅσα δὲ ἡ ταυτότης φαίνεται μόνον πιθανή, θέτομεν τὸ ἐρωτηματικόν.

(2) ἀρ. 69 (;)

(3) ἀρ. 74.

(4) ἀρ. 70 (;)

(5) ἀρ. 79 (;)

(6) ἀρ. 71 (;)

(7) ἀρ. 90 (;)

(8) ἀρ. 274.

κομποθηλύκια δ' (1). ἕτερον τετραβάγγελον μικρὸν ἔχον εἰς τὸ ἓν μέρος βούλλαν μίαν, ἀμυγδαλίτζια τέσσαρα, εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος ἀμυγδαλίτζια τέσσαρα καὶ κομποθηλύκια δ'. τὰ ἀμφότερα χαλκᾶ (2). ἕτερον τετραβάγγελον ἔχον εἰς τὸ ἓν μέρος σταυρὸν ἀργυρὸν μικρὸν, ἐν ᾧ καὶ γράμματά εἰσιν ἐντετυπωμένα λέγοντα 'Κύριε βοήθει τῷ δούλῳ σου Θεοδώρῳ', ἔχον καὶ βούλλας δ', ἀμυγδάλια γ', τὰ ἀμφότερα χαλκᾶ (3). εὐχολόγιον τὸ τοῦ ἐπισκόπου ἐκείνου κυροῦ Κωνσταντίου, ἔχον εἰς τὸ ἓν μέρος εἰκόνισμα τὸν Χριστόν, βούλλας μικρὰς κ', εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος σταυρὸν, βούλλας μικρὰς λβ', καὶ κομποθηλύκια δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυροδιάχρυσά. ἕτερον τετραβάγγελον τὸ κείμενον εἰς τὸν ἅγιον πατέρα, λεῖον (4). ἕτερον Εὐαγγέλιον τὸ τοῦ Ἰασίτου, ἔχον καὶ τὸν ἀπόστολον ἀμφότερον καθημερινὸν σὺν τῇ προφητείᾳ, ἔχον εἰς τὸ ἓν μέρος σταυρὸν ἀργυρὸν καὶ κομποθηλυκόβουλλα χαλκᾶ. βιβλίον δὲ κατὰ κυριακὴν ἀναγινωσκόμενος πρᾶξαπόστολος (5), ἔχον εἰς τὸ ἓν μέρος καρφία ια', ἀμυγδάλια δ', ὡσαύτως καὶ εἰς τὸ ἄλλον μέρος κόμβους ἀργυροὺς ε', καὶ ἐν χαλκοῦν, καὶ θηλύκια ἀργυρᾶ δ'. φαλτήριον ἔχον εἰς τὸ ἓν μέρος ἀμυγδάλια δ', εἰς τὸ ἕτερον μέρος ἀμυγδάλια δ', βούλλας ε', καὶ κομποθηλύκια δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ. βιβλία μηναιῖα δώδεκα τὰ φαλλόμενα ἀνὰ μῆνα. . . . ἔχοντα τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ. βιβλίον ἕτερον Τριώδιον ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου μέχρι τοῦ Λαζάρου (6). ἕτερον βιβλίον τὸν (sic) ἐπίλοιπον αὐτοῦ Τριώδιον ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς κυριακῆς τῆς Βαϊφόρου καὶ ἕως τῶν ἁγίων πάντων (7). ἕτερα βιβλία ἡ', ὀκτώηχοι ἀνὰ δ' ἡχους ἔχουσαι. ἄλλη ὀκτώηχος κανόνας ἔχουσα παρακλητικούς τῆς Θεοτόκου, φαλτήρια στιχολογίας β'. στιχηράριον ἐν τῷ φαλλόμενον (8). κοντάκιον ἐν ἄλλο βιβλιδόπουλον τὸ τυπικὸν τῆς ἐκκλησίας (9). ἕτερον βι-

- (1) ἀρ. 82 (;)
 (2) ἀρ. 83 (;)
 (3) ἀρ. 80 (;)
 (4) ἀρ. 67 (;)
 (5) ἀρ. 15 (;)
 (6) ἀρ. 212 (;)
 (7) ἀρ. 213 (;)
 (8) ἀρ. 218 (;)
 (9) 266 (;)

βιβλιδόπουλον μικρὸν ἔχον στιχηρὰ τῶν ὀκτωήχων τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. ἕτερον βιβλιδόπουλον τὸ ψαλλόμενον ἐξαποστειλάρια. βιβλίον ἄλλο ὁ καθημερινὸς ἀπόστολος (1). ἕτερος ἀπόστολος μικρὸς σαββατοκυριακός. ἕτερα βιβλία β' συναξάρια ἐξαμηνιαῖα (2). βιβλίον ἄλλο ἡ προφητεία (3). ἄλλο βιβλίον παλαιὸν μηναιὸν τοῦ Ἰουλίου μηνός. ἕτερον βιβλιδόπουλον ὁ ἅγιος Παχώμιος (4). ἕτερον βιβλιδάριον ὁ βίος τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Ἐδέσσης ἔχον καὶ πρὸς τὸ τέλος κεφάλαια πρακτικὰ ποίημα αὐτοῦ. ἕτερον βιβλιδόπουλον ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεολόγου. ἕτερον μικρὸν ὁ Βαρλαάμ (5). βιβλίον ἕτερον ὁ Πανδέκτης (6). ἕτερον μικρὸν ἔχον τὸν βίον τοῦ Στουδίτου. ἕτερον βιβλίον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ ἐπιστολὰς τοῦ Χρυσοστόμου πρὸς τὴν μακαρίαν Ὀλυμπιάδα, καὶ τὰς περιόδους τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ πρωτοκλήτου Ἀνδρέου (7). βιβλίον ἄλλο ἐρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ἔχον λόγους πη' (8). τοῦ αὐτοῦ ἕτερον εἰς τὸ αὐτὸ ἔχον λόγους μδ' (9). ἕτερον βιβλίον τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ἔχον λόγους μ' (10). ἕτερον ὁμοιον τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτὸ ἔχον λόγους ν'. ἕτερον βιβλίον ἐρμηνεία τῶν πράξεων τοῦ Χρυσοστόμου (11). βιβλίον ἄλλο τοῦ αὐτοῦ, ἐρμηνεία ἡ πρώτη ἐξαήμερος. ἄλλο βιβλίον ἐρμηνεία τοῦ αὐτοῦ ψαλτήριον (12). ἕτερον βιβλίον πρὸς Ρωμαίους ἐρμηνεία τοῦ αὐτοῦ (13). ἄλλο βιβλίον ἡ μετάφρασις τοῦ ὅλου.

(1) ἀρ. 11.

(2) ἀρ. 261 καὶ 262.

(3) ἀρ. 210.

(4) ἀρ. 9.

(5) ἀρ. 8.

(6) Ὑπάρχει βιβλίον φέρον τοῦτον τὸν τίτλον συντεταγμένον ὑπὸ τοῦ Ἀγ. Νίκωνος μοναχοῦ ἐν Ραϊθᾷ τῆς Παλαιστίνης (Fabricius, Bibl. graeca, éd. Harles, t. XI, σ. 275—278). Πρὸς καὶ ὅσα περὶ ἐνὸς ἄλλου Πανδέκτου σημειώνει ὁ Σακκελίων, σ. 144—145. Τὸ βιβλίον τοῦτο εὕρεται καὶ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μιχαήλ Ἀτταλειάτου (Σάθας, σ. 49).

(7) ἀρ. 162.

(8) ἀρ. 128.

(9) ἀρ. 141.

(10) ἀρ. 168.

(11) ἀρ. 150.

(12) ἀρ. 159 (;

(13) ἀρ. 145 (;

Σεπτεμβρίου μηνός (1). ἕτερον ὅμοιον Ὀκτωβρίου (2). ἕτερα βιβλία β' ἢ μετάφρασις τοῦ Νοεμβρίου μηνός (3). βιβλία ἕτερα β' ἢ μετάφρασις τοῦ Δεκεμβρίου μηνός (4). καὶ ἄλλο βιβλίον μετάφρασις ἐν τοῦ ὅλου Δεκεμβρίου μηνός (5). ἕτερα μετάφρασις ἐν τοῦ ὅλου μηνός Ἰανουαρίου. βιβλίον ἕτερον μετάφρασις τοῦ δευτέρου ἑξαμήνου (6). ἄλλο βιβλίον ὁ ἅγιος Ἐφραίμ (7) τὸ ἡμισυ. ἕτερον ὁ Παράδεισος (8). ἄλλο τὸ ἔχον καὶ τὸ ἐγκώμιον τῆς ἁγίας Μακρίνης. ἕτερον τὸ Λαυσαϊκόν (9). ἄλλο τὸ Εὐεργετικόν. ἕτερον βιβλίον ἐρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου εἰς πρὸς Κορινθίους καὶ πρὸς Τίτον ἐπιστολάς, τὸ ἔχον καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τὰ βαμβύκινα τετράδια. ἕτερον βιβλίον ἐρμηνεία τοῦ αὐτοῦ πρὸς Κορινθίους β' ἐπιστολῆς (10). ἄλλο βιβλίον τὰ κείμενα τοῦ Μαΐου μηνός (11). ἕτερον μετάφρασις τετραμηνιαία ἀρχομένη ἀπὸ μηνός Φεβρουαρίου καὶ ἔμπροσθεν. ἄλλο ἐρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου πρὸς Ἐφεσίους καὶ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῆς (12). ἕτερον βιβλίον οἱ ἀναγινωσκόμενοι λόγοι τοῦ Θεολόγου ἔχον καὶ ἐκ τῆς Ἑξαημέρου τοῦ ἁγίου Βασιλείου. ἕτερον βιβλίον πανηγυρικὸν τὸ καὶ παρ' ἡμῖν λεγόμενον Ἀλεξανδρινόν (13). ἄλλο βιβλίον ὁ ἅγιος Βασίλειος (14). ἕτερον μετάφρασις ἔχουσα ἀπὸ τοῦ ιε' Ἰουλίου ἕως τέλους Αὐγούστου. ἄλλο βιβλίον μετάφρασις τοῦ β' ὅλου ἑξαμήνου (15), ἥτοι ἀπ' ἀρχῆς Φεβρουαρίου ἕως τέλους Αὐγούστου. βιβλίον ἕτερον πανηγυρικὸν πα-

(1) ἀρ. 228.

(2) ἀρ. 250.

(3) ἀρ. 230 καὶ 231.

(4) ἀρ. 240 καὶ 243.

(5) ἀρ. 241.

(6) ἀρ. 255.

(7) ἀρ. 107.

(8) Περὶ τοῦ Παραδείσου πρὸς βλ. Fabricius. t. X, σ. 115. 134. Περὶ τοῦ Νέου παραδείσου, αὐτόθι, t. X, σ. 130.

(9) ἀρ. 176.

(10) ἀρ. 146 (;

(11) ἀρ. 257.

(12) ἀρ. 147.

(13) Πρὸς βλ. Σάθαν; σ. 50, ὅπου εὐρίσκομεν τὸν Ἀλέξανδρον.

(14) ἀρ. 27 (;

(15) 259.

λαίον, ἔχον διαφόρους λόγους ἀπὸ μηνὸς Σεπτεμβρίου καὶ ἔμ-
προσθεν. ἕτερα βιβλία τέσσαρα πανηγυρικὰ τὰ καὶ παρὰ τοῦ
μοναχοῦ κυροῦ Μάρκου γραφέντα. βιβλίον ἄλλο ἔχον τοὺς δε-
δοτοτικούς κανόνας ἐρμηνευμένους. Ἔως ὧδε τὰ συρνώμενα.
† βιβλίον ἕτερον ἔχον κεφάλαια τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συ-
μεῶν πρεσβυτέρου καὶ ἡγουμένου μονῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος
τοῦ Ευλοκέρκου ὁ καὶ δ' Θεολόγος λεγόμενος (1). ἄλλο βιβλίον
ἔχον ὁ ὅλος Θεολόγος (2). ἕτερον βιβλίον ἢ πρώτη ἑξαήμερος.
ἕτερον βιβλίον μετάφρασις τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός (3). ἕτερον
ὁμοιον τοῦ Νοεμβρίου μηνός (4). ἕτερον λιτὸν ἐρμηνευμένον ὁ
Ἰώβ (5). ἕτερον μετάφρασις τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός (6). βιβλίον
ἄλλο ἐρμηνευμένον αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγίου Παύλου (7). βιβλίον
ἕτερον ψαλτῆρος ἐξήγησις ἀκριβεστάτη, ἐρμηνείας ἔχουσα πολ-
λῶν πατέρων (8). ἕτερον βιβλίον αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγίου Παύ-
λου ἔχον δ' αὐτὸ τὴν ἐρμηνείαν διὰ σχολίων (9). ἕτερος ἀπό-
στολος σαββατοκυριακός (10). ἄλλο βιβλίον ἐκκλησιαστικὸν καὶ
πολιτικὸν νομοκάνονον λιτόν (11). ἕτερον βιβλίον ἐπιτομὴ ἐρμη-
νείας εἰς τὴν Γένεσιν (12). ἕτερον βιβλίον Χρυσοστομικόν, ἐν ᾧ
εἰσι καὶ οἱ περὶ ἱεροσύνης λόγοι αὐτοῦ (13). βιβλίον ἕτερον,
μετάφρασις ἀπὸ μηνὸς Μαΐου ἕως τέλους Αὐγούστου σπορά-
δην (14). ἄλλο βιβλίον ψαλτηρίου ἐρμηνείαν ἔχοντος τοῦ ἁγίου
Βασιλείου, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Φωτίου πα-

(1) Περὶ τοῦ Συμεῶν τούτου πρβλ. Fabric., B', 302 καὶ Σακκελ. σ.
177. 188.

(2) ἀρ. 33.

(3) ἀρ. 249.

(4) ἀρ. 235.

(5) ἀρ. 171.

(6) ἀρ. 251.

(7) ἀρ. 61.

(8) ἀρ. 65 (·)

(9) ἀρ. 63. (·)

(10) ἀρ. 16 (·)

(11) ἀρ. 173 (·)

(12) ἀρ. 177 (·)

(13) ἀρ. 170 (·)

(14) ἀρ. 256.

τριάρχου καὶ ἐτέρων (1). βιβλίον ἕτερον ἐρμηνεία εἰς τὸ ἐξκαι-
δεκαπρόφητον Βασιλείου μητροπολίτου Νέων Πατρῶν (2). ἄλλο
βιβλίον μετάφρασις ἀπὸ τοῦ κ' Ἰανουαρίου ἔχον καὶ τὸν Φε-
βρουάριον (3). βιβλίον ἕτερον μαρτυρογραμμένα κείμενα μη-
νὸς τοῦ Ἀπριλίου (4). ἕτερον βιβλίον ὁ ἄλλος Παράδεισος (ὅπερ
ἐχωρίσθη καὶ ἐδόθη τὸ ἥμισυ εἰς τὰ Παλάτια ἐν τῇ Μονῇ τοῦ
Ἀγίου Μερκουρίου) (5). ἄλλο βιβλίον Χρυσοστομικὸν εἰς τὸ
ὀλίγῳ οἶνῳ χρῶ καὶ ἐτέρους λόγους αὐτοῦ. ἄλλο βιβλίον ἐρμη-
νεία τοῦ ψαλτῆρος (6). ἕτερον ὁ ἅγιος Βασίλειος (7). ἄλλο ὁ
Δαμασκηνός (8). ἕτερον ἔχον εἰς τὴν ἀρχὴν Ἑσυχίου πρεσβυ-
τέρου Ἱεροσολύμων καὶ ἐτέρων (9). ἄλλο ἐρμηνεία τοῦ Χρυσο-
στόμου εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν (10). ἕτερον ὁ ἅγιος
Ἐφραίμ τὸ ἥμισυ (11). ἕτερον πανηγυρικὸν ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς
κυριακῆς τῆς Χαναναίας ἕως τοῦ Πάσχα, ἔχον διαφόρους λό-
γους τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἐτέρων, ἀλλὰ καὶ Ἱππολύτου πάπα
Ρώμης εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ (12). βιβλίον ἄλλο ἐρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸ
κατὰ Ματθαῖον ἥμισυ, ἔχον καὶ πρὸς τὸ τέλος τοὺς περὶ ἱερο-
σύνης λόγους (13). ἕτερον βιβλίον ἐρμηνεία Θεοδωρήτου ἐπισκό-
που Κύρου εἰς τὰ ζητούμενα τῆς Θείας γραφῆς (14). ἕτερον βι-
βλίον ἔχον ἀπὸ τε τοὺς ἀναγινωσκομένους καὶ μὴ ἀναγινωσκο-
μένους λόγους τοῦ Θεολόγου (15). βιβλίον ἄλλο τοῦ Χρυσοστό-

(1) ἀρ. 66.

(2) ἀρ. 31.

(3) ἀρ. 247.

(4) ἀρ. 154.

(5) Ἡ ἐντὸς παρενθέσεως φράσις εἶναι γεγραμμένη δι' ἄλλης χειρὸς ἐν τῇ
ῥα τοῦ χειρογράφου.

(6) ἀρ. 269 (;

(7) ἀρ. 24.

(8) ἀρ. 125.

(9) ἀρ. 109.

(10) ἀρ. 62.

(11) ἀρ. 106.

(12) ἀρ. 186.

(13) ἀρ. 138.

(14) ἀρ. 114.

(15) ἀρ. 37.

του ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους καὶ Φιλιππησίους ἐπι-
τολήν. ἕτερον βιβλίον λιτὸν ἔχον κεφάλαια διάφορα Ἀντιόχου
μοναχοῦ τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Σάββα πρὸς Εὐστάθιον (1). ἕτε-
ρον βιβλίον ἔχον ἀποκρύφους λόγους τοῦ Θεολόγου. βιβλίον
ἄλλο τὰ ἀσκητικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου (2). ἕτερον βιβλίον ἔχον
ἐν ἀρχῇ τὸν βίον τοῦ ἁγίου Σιλδέστρου καὶ ἐτέρων διαφό-
ρων (3). βιβλίον ἄλλο ἔχον τὰ ἀντιρρήτικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου
κατὰ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου, καὶ ἄλλα διάφορα (4). βιβλίον
ἄλλο τὸ νομοκάνονον. ἕτερον βιβλίον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ κατη-
γορίως Ἀριστοτέλους. ἄλλο βιβλίον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Χρυ-
σοστόμου περὶ ἀκαλήπτου καὶ κατὰ Ἰουδαίων (5). ἄλλο βιβλίον
τὸ ἡμισυ λιτὸν ἔχον τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεολόγου. ἕτερον
βιβλιδόπουλον αἱ κατηχήσεις τοῦ Στουδίτου (6). ἕτερον βιβλι-
δόπουλον μικρὸν παλαιὸν ἔχον κατ' ἀρχὰς τὸν Ἰώβ, τὰς ἀδια-
κρίτους παροιμίας τοῦ Σολομῶντος, τὸν Ἐκκλησιαστήν, καὶ ἕ-
τερον ἔχον καὶ σχόλια. ἕτερον βιβλίον παλαιὸν διμηναιὸν Δε-
κεμβρίου καὶ Ἰανουαρίου. ἕτερον παλαιὸν μηναιὸν Ὀκτώβριος.
ἕτερον ὁμοιον Ἰούνιος. ἕτερον ὁμοιον Ἀπρίλιος· ἄλλο παλαιὸν
μηναιὸν Ἰανουάριος. ἕτερον ὁμοιον Δεκέμβριος. καὶ ἄλλο ὁμοιον
Ἰανουαρίου. ἕτερον βιβλιδόπουλον προφητεῖαι τῶν Χριστουγέν-
νων σὺν τῶν φωτῶν καὶ τὴν ὅλην Τεσσαρακοστήν. ἕτερον πα-
λαιὸν μηναιὸν Μάιος καὶ Ἰούνιος. ἄλλο μικρὸν σεσαθρωμένον
λιτὸν ἑρμηνευμένον ὁ Ἰώβ. ἕτ(ερον) βιβλιδόπουλον παλαιὸν ἢ
Φιλοκαλία (7). ἄλλο βιβλίον μέγα ἢ Μέλισσα, τὸ καὶ παρ'
ἡμῖν λεγόμενον ἅγιος Νικῶν (8), ἔχον καὶ πρὸς τὸ τέλος κε-
φάλαιά τινα διαφόρων ἁγίων πατέρων. ἕτερον βιβλίον ἔχον λό-

(1) Πρβλ. Duchesne et Bayet, Mission au Mont-Athos (Arch. des missions, 3e Série, t. III, σ. 438) καὶ περὶ τοῦ συγγραφέως, Fabric., X. 499—504.

(2) ἀρ. 20.

(3) ἀρ. 183.

(4) ἀρ. 184.

(5) ἀρ. 152.

(6) ἀρ. 112.

(7) ἀρ. 270.

(8) Περὶ τῆς Μελέσσης τοῦ μοναχοῦ Ἀντωνίου, Krumbacher, Ἱστορ. Βυζ. λογ. 289.

γους διαφόρους τοῦ ἁγίου Βασιλείου, καὶ εἰς τὸ τέλος ἐρωταποκρίσεις τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. ἕτερον βιβλίον τὸ Εἰρμολόγιον (1). ἄλλο βιβλίον στιχεράριον νεότονον (2). ἕτερον ψαλτικὸν ὁμοιον. ἕτερον βιβλίον μηναῖον ἐορτολόγιον· ἄλλο βιβλίον ὀκτώηχος καθημερινή. ἕτερον βιβλίον ἡ δογματικὴ πανοπλία (3). ἕτερον βιβλιδόπουλον συνόπται. Ἰατρικὰ δύο. ἕτερα βιβλία στιχεράρια β' (4). ἕτερον βιβλιδόπουλον λεξικόν. ἕτερον βιβλίον στιχεράριον παλαιότονον (5). ἕτερον βιβλίον μέγα ὁ ἅγιος Βασίλειος (6). ἄλλο βιβλίον γεροντικόν (7). ἔτ. βι. μηναῖον Αὐγούστου. ἄλλο βι. ἡ παλαιὰ θεία γραφή (8). ἔτ. βι. ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας καὶ διαφόρους λόγους τοῦ ἁγίου Βασιλείου. ἔτ. στιχεράριον παλαιόν (9). ἄλλο βι. ὁ Ἰώσηπος. ἔτ. βι. μηναῖον Σεπτεμβρίου. τετράδια ἀπόλυτα ἐρμηνευμένην ἔχοντα τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεολόγου (10). ἔτ. βι. ἔχον τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστῆς ἐρμηνευμένους (11). βι. ἄλλο τὰ ἀπανθίσματα τοῦ Χρυσοστόμου, τὸ γραφὲν παρὰ τοῦ καθηγουμένου μοναχοῦ κυροῦ Ἀρσενίου. ἕτερον βιβλιδόπουλον μικρὸν ἔχον περὶ χρόνων καὶ κτίσεως κόσμου. ἕτερον βι. λιτὸν ὁ Διάλογος (12). βιβλιδόπουλον ἄλλο τὸ ἐξασόφιν. ἕτερον βι. ἔχον τῆς ὀκτωήχου ἡχους δ'. ἕτερον βιβλιδόπουλον ὁ παλαιὸς Βαρλαάμ (13). ἄλλο βιβλίον τὸ τριώδιον τοῦ Ἰασίτου· ἕτερον ἐρμηνεία τοῦ ἁγίου Βασιλείου εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν (14)· ἕτερον βιβλιδόπουλον τοῦ Ἰασίτου, ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Νύσσης ἐπιστολὰς πρὸς Ὀλύμπιον ἀσκητήν· ἔτ. βι. Μάρκου μοναχοῦ

(1) ἀρ. 54.

(2) Σακκελ., σ. 119.

(3) ἀρ. 102.

(4) Σακκελ. σ. 119.

(5) αὐτόθι.

(6) ἀρ. 18.

(7) Περὶ τοῦ ἔργου τούτου, Fabricius, X. 128—129.

(8) ἀρ. 216 (;)

(9) Σακκελ. σ. 119.

(10) ἀρ. 64.

(11) ἀρ. 58.

(12) ἀρ. 48.

(13) ἀρ. 120.

(14) ἀρ. 26.

τερὶ νόμου πνευματικοῦ (1). ἄλλο βιβλιδόπουλον διάταξις τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ λαϊκῶν (2). ἔτ. βιβλιδόπουλον ἔχον τοὺς τριαδικοὺς κανόνας καὶ στιχηρὰ καθίσματα. ἄλλο μικρὸν ἔχον κανόνας τῆς Θεοτόκου τοῦ ἀπὸ τῆς Ρόδου μοναχοῦ Νείλου (3). ἔτ. βι. ἔχον τοὺς δ' ἤχους τῆς ὀκτωήχου· ἔτ, μικρὸν παλαδὸν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου περὶ πλείστων ζητημάτων· ἕτερον μικρὸν εἰς ἀναγινωσκόμενοι λόγοι τοῦ Θεολόγου (4). ἄλλο μικρὸν ὁ ἅγιος Ἰσαὰκ ὁ Σύρος (5) λιτόγραφον. ἔτ. βιβλιδόπουλον ὁ Κλιμαξ ἔχον καὶ κεφάλαια τοῦ ἁγίου Νείλου καὶ ἐτέρων (6). βιβλίον ἄλλο ἔχον τὰ ἀμνήμα κοντάκια. ἕτερον μικρὸν ἔχον τὰς τοῦ λυχνικοῦ εὐχὰς καὶ τὰς ἐωθινὰς. ἕτερον βιβλίον τὰ ἀσκητικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου. ἕτερον βιβλιδόπουλον τὸ εὐχολόγιον τοῦ ἁγίου ἡμῶν πατρὸς καὶ κτήτορος μετὰ εἰκονίσματος ἀργυροῦ. εὐχολόγιον ἄλλο τὸ ὄν εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα. ἕτερον εὐχολόγιον ἔχον διαφόρους πολλὰς εὐχὰς ἀπὸ τε τῶν χειροτονίων καὶ ἐτέρων. ἕτερον εὐχολόγιον μικρούττινον πάνυ μικρὰν ἔχον τὴν ἀκολουθίαν. ἕτερον βιβλίον ὀκτώηχος ἡ τοῦ Ἰασίτου. βιβλίον ἄλλο ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς κυριακῆς τῶν Βαΐων μέχρι τῶν ἁγίων πάντων. ἕτερον βιβλίον τῶν περὶ ἀγάπης κεφαλαίων τοῦ ἁγίου Μαξίμου (1). ἕτερον βιβλίον χρονογράφος τὸ ἡμῖς. ἕτερον βιβλιδόπουλον ψαλτήριον. κοντάκια δ' τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Βασιλείου, καὶ ἕτερα δ' τοῦ Χρυσοστόμου. βιβλιδόπουλον ἄλλο, αἱ ἀναγινωσκόμεναι τῇ μεγάλῃ μ' κατηχήσεις τοῦ Στουδίτου. βιβλιδόπουλον ἄλλο ἔχον τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἁγίας Μαρίνης καὶ τινὰς διαφόρους κανόνας· ἕτερον μικρὸν παλαιδὸν ἔχον ἐγκώμια τῶν ἀρχαγγέλων (2), καὶ πρὸς τὸ τέλος λόγον τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὴν ξηρανθεῖσαν συκῆν. ἕτερον μικρὸν ἔχον τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἀρχαγγέλων. ἄλλο μι-

(15) ἀρ. 193 καὶ περὶ τοῦ συγγραφέως, Fabricius, IX. 267, Πρβλ. καὶ ἀρ. 48.

(16) ἀρ. 174.

(17) ἀρ. 175.

(18) ἀρ. 34.

(19) Πρβλ. Fabricius, XI, 119 καὶ Σακκελ. σ. 162.

(20) ἀρ. 122.

(1) Πρβλ. ἀρ. 48.

(2) Περὶ τοῦ ἔργου τούτου, Fabricius, IX, 165.

κρούτζικον ἔχον τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Θωμᾶ· ἕτερον βιβλίον ἐρμηνεία τοῦ Νύσσης εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν, ἔχον καὶ πρὸς τὸ τέλος ἀντιρρητικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου κατὰ Εὐνομίου. ἄλλο βιβλίον λιτὸν τὰ ἠθικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἔχον καὶ αὐτὸν ἐν τῇ ἀρχῇ ἱστορισμένον. ἕτερον Εὐσταθίου ἱστορικὸν περὶ τῆς τοῦ Ἰωσήπου Ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας, πλεῖον δέ ἐστι τὸ βιβλίον χρονογράφος καὶ οὐ τέλειος. ἕτερον βιβλίον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ ἐν βαμβακίνοις τετραδίοις ἐξήγησιν Ἰωάννου Γεωμέτρου εἰς τὸν λόγον τῶν Χριστουγέννων (1). ἕτερον βιβλιδόπουλον λιτὸν τοῦ ἁγίου Μαξίμου (2). ἕτερον Χρυσοστομικὸν ἐν ἐπιτομῇ ἐρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, ἐν δὲ τῷ τέλει αὐτοῦ ἐρμηνεία ἐπισκόπου Βόστρων Τίτου, καὶ ἄλλων τινῶν εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον (3). ἕτερον βιβλιδόπουλον ἐπιστολὰς ἔχον τοῦ ἁγίου Δωροθέου πρὸς ἀδελφὸν αἰτήσαντα πεμφθῆναι αὐτῷ, πρὸς δὲ τὸ τέλος τούτου τὸν βίον τῆς ὁσίας Μαρίας. ἕτερον μικρὸν τοῦ Νύσσης περὶ τοῦ μὴ βαπτολογεῖν ἐν ταῖς προσευχαῖς καὶ πρὸς τὸ τέλος αὐτοῦ τετράδια. . . . βαμβύκινα ἔχοντα Σωφρονίου μοναχοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐκ τῶν θαυμάτων τῶν ἁγίων Κύρου καὶ Ἰωάννου (4). ἕτερον βιβλίον τοῦ Δαμασκηνοῦ Ἰωάννου ἀντερμήνευμα εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Χρυσοστόμου τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς, ἔχον τὰ ῥητὰ ὡς λιτόγραφα, ἐν δὲ τῷ τέλει τούτου, καὶ πρὸς Τιμόθεον. ἕτερον βιβλίον σύντομον ἐρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον (2). βιβλιδόπουλον ἄλλο τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μοναχοὺς (5). ἕτερον βιβλίον Θεοδωρήτου περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας· ἄλλο βιβλίον ἔχον τοῦ Χρυσοστόμου ἐπιστολὰς πρὸς Θεόδωρον ἀσκητὴν ἐκπεσόντα καὶ εἰς τὸ τέλος πρὸς τὴν μακαρίαν Ὀλυμπιάδα. ἕτερον βιβλίον ἐπιστολὰς ἔχον τοῦ ἁγίου Βασιλείου πρὸς Εὐστάθιον φιλόσοφον Ἀντιοχείας. ἕτερον βιβλιδόπουλον ἐπιτομὴ ἐρμηνείας εἰς τὴν Γένεσιν καὶ εἰς τὴν Ἑξοδον, ἔχον καὶ ἐπιστολὰς διαφό-

(1) Πρβλ. Σακκελ. σ. 12, ἀρ. 25.

(2) ἀρ. 192.

(3) ἀρ. 59.

(4) Περὶ τοῦ Σωφρονίου πρβλ. Fabric., IX, 164.

(5) ἀρ. 60.

(6) ἀρ. 121.

ους (1). ἕτερον βιβλίον σύντομος ἐρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τοὺς δ' Εὐαγγελιστάς. βιβλιδόπουλον ἄλλο Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου εἰς τὰ ζητούμενα τῆς θείας Γραφῆς (2). ἕτερον μικρὸν βιβλιδόπουλον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ Μαξίμου πρὸς Πέτρον ἰλλούστριον, τὸ δὲ ὅλον ἐστὶ νομοκάνονον πολιτικόν. ἕτερον βιβλίον δ' Ἰωὴ ἐρμηνευμένος. ἕτερον πτενὸν τὸ βροντοσεισμολόγιον (3). ἕτερα βιβλιδόπουλα δύο τὰ γραμματικά. βιβλιδόπουλον ἄλλο ἔχον ἐπιστολάς Μιχαήλ μοναχοῦ καὶ διακόνου πρὸς τινὰ πνευματικὸν αὐτοῦ πατέρα. ἕτερον βιβλιδόπουλον τυπικὸν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. ἕτερον βιβλίον ἔχον κεφάλαια τοῦ ἀββᾶ Ἡσαΐου τοῦ ἡσυχαστοῦ (4). ἕτερον βιβλίον ἔχον τὴν ἀκολουθίαν ἅπασαν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ ἀπὸ τε μηνάων, συναξαρίων, προφητῶν, εὐαγγελίων, ἀποστόλων, στιχεραρίων, ἰδιομέλων καὶ τὰ ὅμοια, ἀνὰ μῆνας ἕξ (5). ὧν τὸ α' ἔχει κατ' ἀρχὰς τὴν ὀκτώηχον, θάτερον δὲ κατ' ἀρχὰς τὸ τριώδιον. ἕτερον βιβλιδόπουλον τοῦ Νύσσης περὶ τῆς οὐρανίου ταξιαρχίας (6). ἕτερον βιβλιδόπουλον τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐπιστολάς πρὸς Κωνστάντιον αὐτοκράτορα. βιβλίον ἄλλο λιτὸν ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ λόγους περὶ τῆς εὐρήσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ πρὸς τὸ τέλος λόγον τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος. ἕτερον βιβλίον αἱ κατηχήσεις τοῦ Στουδίτου (7). ἕτερον βιβλιδόπουλον ὅρους καὶ ὑπογραφὰς ἔχον τὰ ἀπανθισθέντα κατὰ στοιχεῖον ἐκ διαφόρων πατέρων (8). ἕτερον βιβλιδάριον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ λόγον τοῦ ἁγίου Βασιλείου εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. ἕτερον βιβλίον ἔχον ἐπιστολάς τοῦ Χρυσοστόμου πρὸς Καλλίστρατον ἐπίσκοπον καὶ ἐτέρους καὶ πρὸς τὴν μακαρίαν Ὀλυμπιάδα καὶ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἐρμηνευμένον δι' αὐτοῦ. βιβλίον ἄλλο Θεοδωρήτου ἐπι-

(1) ἀρ. 178.

(2) ἀρ. 10.

(3) Πρβλ. Σάθαν, σ. 50, ὅπου εὐρίσκωμεν ἐν Σεισμοβροντολόγιον.

(4) Περὶ τοῦ προσώπου τούτου, Fabricius, IX, 282.

(5) ἀρ. 266 (;)

(6) Πρβλ. Σακκελ. σ. 40—41, καὶ Christ, 'Ιστορ. Ἑλλ. Φιλ. ἔκδ. 6', 749—750.

(7) ἀρ. 111.

(8) Μέρος τοῦ ἀρ. 263 (Σακκελ. σ. 128).

σκόπου Κύρου φιλόθεος Ἱστορία καὶ ἀσκητικαὶ πολιτεῖαι. ἄλλο μικρὸν βιβλιδάριον ἔχον ἀποφθέγματα ἦτουν ἐρωταποκρίσεις τοῦ τε Θεολόγου Γρηγορίου, τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τοῦ Νύσσης, καὶ ἐτέρων ἁγίων πατέρων. ἕτερον βιβλίον εἰς τοὺς Προφήτας, καὶ εἰς τὰς ἐκδόσεις. βιβλίον ἄλλο δωδεκάωρον ὠρολόγιον. ἕτερον βιβλίον μαρτυρογραμ(μένα) κείμενα τοῦ α' ἑξαμήνου σποράδην, ἔχον καὶ λόγους πανηγυρικοὺς διαφόρους, τὸ δοθὲν παρὰ τοῦ ἐν Κρήτῃ κυροῦ Ἰωάννου ποτὲ τοῦ Βλαστοῦ. ἕτερα σωματῶα βιβλία δύο, τὸ μὲν ἐν ἐκλογάδῃ ἔχον εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ περὶ ἀρετῶν, εἰς δὲ τὸ τέλος Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας πρὸς Ἀντίοχον ἄρχοντα περὶ ἀναγκαίων ζητημάτων (1), τὸ δὲ ἕτερον ἔχει εἰς τὴν ἀρχὴν λόγον ἱστορικὸν τῆς Θεοτόκου, τὰς περιόδους τοῦ Θεολόγου καὶ ἕτερά τινα τὰ ἀπὸ τοῦ Ναθαναήλ. μετάφρασις σωματῶα Σεμπτεμβρίου (2). ἕτερον ὅμοιον Δεκεμβρίου τὸ ἥμισυ (3). ἕτερον ὅμοιον ἑξαήμερος τοῦ Χρυσοστόμου. ἕτερον ὅμοιον Ὀκτώβριος κείμενα. ἕτερον ὅμοιον οἱ ἀναγινωσκόμενοι λόγοι τοῦ Θεολόγου (4). Καὶ ταῦτα μὲν εἰσι τὰ σωματῶα βιβλία καὶ οὕτως ἔχοντα, χρή δὲ ἡμῖν καὶ τὰ βαμβύκινα ἀναγράψαι.

Βιβλία τὰ βαμβύκινα.

† Βιβλίον ὁ ἀναγινωσκόμενος ἅγιος Ἐφραίμ τὸ ἥμισυ. ἕτερον βιβλίον πάνυ παλαιὸν τοῦ θαυμαστοριτοῦ ἁγίου Συμεών. ἄλλο βιβλίον πάνυ παλαιὸν τοῦ ἁγίου Κασσιανοῦ, τοῦ ἁγίου Βαρσανουφίου (τοῦτο διεχωρίσθη) (5) καὶ τοῦ ἁγίου Δωροθέου. ἕτερον βιβλίον πάνυ παλαιὸν ὁ ἅγιος Μάρκος. βιβλίον ἄλλο ὁ ἀναγινωσκόμενος Κλίμαξ. ἕτερον καὶ αὐτὸ ὁ Κλίμαξ ἐρμηνευμένος παρὰ τοῦ μακαρίου Ἡλίου ἀρχιεπισκόπου Κρήτης. βι. ἄλλο εὐσόνοπτος ἐρμηνεία τοῦ Βουλγαρίας κυροῦ Θεοφυλάκτου εἰς τὸ

(1) Πρβλ. Σακκελ. σ. 7 (ἀρ. 17) καὶ σ. 68 (ἀρ. 112).

(2) ἀρ. 271.

(3) ἀρ. 239.

(4) ἀρ. 45. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἑπτὰ ἀριθμοί, ἀπὸ τοῦ ἕτερα σωματῶα βιβλία δύο μέχρι τοῦ Θεολόγου, εἶναι γεγραμμένα δι' ἄλλης χειρός.

(5) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἐν τῇ ᾧ.

κατὰ Ἰωάννην ἅγιον Εὐαγγέλιον καὶ τὸ κατὰ Λουκᾶν (1). ἔτ.
 ι. παλαιὸν πτενὸν ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ. (2).
 καὶ πρὸς τὸ μέσον αὐτοῦ τὸν βίον τοῦ ἁγίου Θεοφάνους καὶ
 Θεοδώρου τῶν Γραπτῶν. ἔτ. βι. παλαιὸν ὁ Κλιμαξ. βι. ἄλλο ἢ
 Πιέλισσα τὸ καὶ παρ' ἡμῖν λεγόμενον ἅγιος Νικῶν, ὅμοιον τοῦ
 σωματώου. δύο γάρ εἰσι τοιαῦτα βιβλία. ἕτερον βιβλίον ὁ Κλι-
 μαξ (ἐδόθη τῷ πατρὶ τοῦ Μαξίμου ἐν Κρήτῃ, (3). ἔτ. βι. ἔχον
 ἐν τῇ ἀρχῇ ἐγκώμιον τοῦ Νύσσης εἰς τὸν ἅγιον πρωτομάρτυρα
 Στέφανον, καὶ ἑτέρους λόγους διαφόρους. ἕτερον βιβλιδόπουλον
 γεροντικόν. ἕτερον ψαλτήριον. ἄλλο παλαιὸν τὸ διὰ στίχων Μι-
 τυληναῖον (4). δικτύηχος παρακλητικὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτό-
 κου. ἄλλο βιβλιδόπουλον τοῦ Ἰασίτου περὶ τῆς οὐρανίου ἀρχιε-
 ροταγμα(τα)ρχίας. ἕτερ. βι. παλαιὸν τὸ ἡμισυ χρονογράφος καὶ
 ἄλλο βιβλίον τὸ τούτου ἡμισυ ἢ συγγραφή τοῦ Σκυλίτζη. ἕτε-
 ρον μικρὸν τοῦ Ἰασίτου παλαιὸν ὡς νομοκάνονον. ἄλλο πτενού-
 τσικον αἱ ὁράσεις τοῦ προφήτου Δανιήλ. ἕτερον μηναῖον τοῦ
 ὅλου ἐνιαυτοῦ. ἄλλο βιβλιδόπουλον παλαιὸν πτενὸν ἔχον περὶ
 ἐκκλησιαστικῆς καὶ μυσταγωγικῆς διατάξεως. ἕτερον ψαλτή-
 ριον ἔχον τὰς ἐρμηνείας διὰ σχολίων. τὰ Πανάρια τοῦ ἁγίου
 Ἐπιφανίου (5). ἕτερον βιβλιδόπουλον διάλεξις τοῦ Νύσσης πρὸς
 Μακρίναν τὴν ἰδίαν ἀδελφήν. ἕτερον μικρὸν πτενούτσικον ἔχον
 τὰ προσόμοια στιχερὰ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου κατ' ἥχον. ἕτε-
 ρον βιβλιδάριον πολὺ συναγωγὸν ἔχον κατ' ἀρχὰς τοῦ ἐν ἁγίοις
 Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως περὶ χρονογραφίας καὶ ἑτέρων,
 πρὸς δὲ τὸ μέσον τούτου ἐν σωματώοις τετραδίοις τὸν βίον τοῦ
 ἁγίου Κωνσταντίνου (6). ἕτερον βιβλιδάριον ψαλτήριον. ἄλλο
 βιβλίον πτενὸν συναγωγὴ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν εἰς ν'. ἕτε-
 ρον μικρὸν οἱ δεσποτικοὶ κανόνες ἐρμηνευμένοι. ἄλλο πτενὸν
 ἐξοδιαστικὸν σὺν τῷ σχηματολογίῳ (τὸ δοθὲν εἰς τὴν Λέρον)(1).

(1) ἀρ. 360.

(2) Λευκὸν ἐν τῷ χειρογράφῳ.

(3) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἄνωθεν τοῦ στίχου.

(4) Ὁ τόμος οὗτον περιελάμβανεν ἀναμφιβόλως τὰ ἔργα Χριστοφόρου τοῦ
 Μυτιληναίου. Πρβλ. περὶ τοῦ συγγραφέως τούτου Krumbacher, 'Ιστορ. Βυζ.
 Λογ. σ. 354.

(5) Πρβλ. Christ, 'Ιστορ. Ἑλλ. Φιλ., 6' ἐκδ. σ. 746.

(6) Πρβλ. ἀρ. 179.

ἕτερα βιβλία θ' συναξάριον ἀνὰ ἑξ μῆνας ἔχοντα. ἕτερον βιβλίον οἱ ἐρμηνευμένοι ἀναγινωσκόμενοι λόγοι τοῦ Θεολόγου. ἕτερον βιβλίον τὰ ἀσκητικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἔχον καὶ παροιμιακοὺς λόγους τοῦ Νύσσης (2). ἕτερον βιβλίον πτενόν, ἐρμηνεία Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου εἰς τὸ δωδεκαπρόφητον. ἕτερον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου περὶ τῆς βίβλου τῶν ρν' ψαλμῶν. ἕτερον μικρὸν ὁ ἅγιος Παχώμιος. βιβλίον ἄλλο ἀποφθέγματα τῶν ἁγίων πατέρων τὸ συγγραφέν παρὰ τοῦ κτήτορος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος (3), ὅθεν καὶ ἐκτῆσατο λέγεσθαι τὸ εὐεργετικόν. ἕτερον μικρὸν καὶ σεσαθρωμένον ὁ Ἰωδῆ ἐρμηνευμένος. ἄλλο μικρὸν ἔχον τὴν πρώτην τῶν Βασιλειῶν. ἄλλο ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ λόγον τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ εἰς κοιμηθέντας (ἐδόθη εἰς τὴν Σάμον πρὸς τὸν Προβατᾶν) (4). ἄλλο βιβλιδόπουλον ὁ ἅγιος Ἰππόλυτος πάπας Ρώμης. ἕτερον μικρὸν ἐπιστολὰς ἔχον πρὸς Εὐστάθιον φιλόσοφον καὶ ἑτέρους (5). ἄλλο ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ κεφάλαια τοῦ ἁγίου Μακαρίου. βιβλίον ἄλλο συναξάριον ἐν ἐπιτομῇ τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ. βιβλίον ἄλλο ἢ παλαιὰ καὶ Θεία γραφὴ ἔχοντα καὶ τὸ ἐξκαιδεκαπρόφητον. ἕτερον μικρὸν ὡς λεξικόν. ἕτερον μικρὸν ἔχον περὶ γάμων. ἄλλο ἔχον ἐπιστολὰς τοῦ Πηλουσιώτου Ἰσιδώρου, τοῦ Νύσσης καὶ ἑτέρων. ἕτερον ἐξαποστειλάριον τοῦ χρόνου. ἕτερον βιβλιδόπουλον προθεωρία, τὸ λεγόμενον ὁδηγός. ἕτερον βιβλίον ἔχον κοινὰς ἐπιστολάς, ἔχει δὲ καὶ πρὸς τὸ τέλος ἐν σωματῷ χαρτίῳ νόμους περὶ γάμων. ἕτερον τὰ ἀπανθήματα τοῦ Χρυσοστόμου. ἕτερον ἔχον κατ' ἀρχὰς τοῦ ἁγίου Βασιλείου περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας. ἕτερον τὸ τυπικὸν τῆς Μονῆς ἥτοι τὸ Ἱεροτολυμιτικόν. ἔστι καὶ ἕτερον βιβλιδόπουλον ὅλον διὰ στίχων διάλεξις ψυχῆς καὶ σώματος, ποίημά τινος ἁγίου γέροντος (6). ἕτερον αἱ κατηχήσεις τῆς τεσσαρακοστῆς. ἕτερον μηναιὸν ὀκτώβριος (ἐδόθη εἰς τὸν ἅγιον Μερκούριον εἰς τὰ Παλάτια) (7). ἕτερον ὁ Ἀριστοτέλης. ἕτερον Φίλωνος ἐρμη-

(1) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἄνωθεν τοῦ στίχου.

(2) ἀρ. 304 (·)

(3) Πρβλ. Σακκελ. σ. 199 (ἀρ. 441. 442).

(4) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἄνωθεν τοῦ στίχου.

(5) ἀρ. 326 (·)

(6) Πρβλ. Σάθαν, Ἑλλην. Βιβλιοθ. μέσ. αἰῶνος, Τ. Α' σ. 273 καὶ 292.

(7) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἄνωθεν τοῦ στίχου.

εία εἰς τὴν Γένεσιν. ἕτερον μηναιὸν σωματῶον ἔχον τοὺς δύο ἡμέρας Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον. ἕτερον Χρυσοστομικὸν ἔχον διαφόρους λόγους σωματῶον, τὸ σταλὲν ἀπὸ τὴν Χίον παρὰ Γεωργίου Ἀναγνώστου (3).

Ἐν τῇ 2α σελίδι τοῦ καταλόγου ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς :
Ἀπὸ τῶν ἐνταυθοῖ ἀναγεγραμμένων βιβλίων, ἐδόθη πρὸς τὸν σεβαστὸν κῦριν Σάββα Κλιμαξ καὶ ὁ βίος τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ. πρὸς τὸν ἐν τῇ Καλύμνῳ ἀναχωρητὴν βιβλίον σωματῶον Τριώδιον καὶ Εὐχολόγιον βαμβύκινον. (πρὸς) τὸν ἐν τῇ Στροβήλῳ (4) μοναχὸν ὀκτωηρόπουλα δύο, στιχεροκαθίσματα καὶ οἱ ἀναστάσιμοι κανόνες. πρὸς τὸν πατέρα τοῦ μοναχοῦ Μαξίμου ἐν τῇ Κρήτῃ Κλιμαξ, βαμβύκινον. Εἰς τὰ Φύγελα (5) διμηναιὸν σωματῶον, Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος. πρὸς τὸν Κάναβιν (6) μονόμηνον Δεκέμβριος σωματῶον. εἰς τὸ μετόχιον τῆς Λέρου (7), σχηματολόγιον βαμβύκινον. εἰς τὸν ἅγιον Παντελεήμονα (8) κατὰ Ματθαῖον σωματῶον. πρὸς τὸν πενθερὸν τοῦ κῦρι Σάββα τοῦ Εὐεργετικοῦ τὸ ἡμισυ βαμβύκινον. εἰς τὸν ἅγιον Παῦλον τὸν ἐν τῷ Λάτρῳ κατὰ Ἰωάννην τελεία ἐρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου βαμβύκινον. εἰς τὰ Παλάτια (1) ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Μερκουρίου μηναιὸν βαμβύκινον Ὀκτώβριος, καὶ γεροντικὸν σωματῶον. πρὸς τὸν αὐτά-

(3) Οἱ δύο τελευταῖοι ἀριθμοί, ἀπὸ τοῦ ἕτερον μηναιὸν μέχρι τοῦ Ἀναγνώστου, εἶναι γεγραμμένοι δι' ἄλλης χειρός.

(4) Περὶ τῆς Στροβήλου καὶ τῶν σχέσεων, αἵτινες συνέδουν αὐτὴν πρὸς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου, Acta, σ. 62.

(5) Φύγελα, μικρὸς λιμὴν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὅπου ἡ Πάτμος εἶχε μετόχιον. Acta, σ. 166. 174. Πρὸς. σ. 179. 182 καὶ Κωνστ. Πορφυρογ., De Gerim, B' 44 Πρὸς. καὶ Tomaschek, Zur hist. Topographie von Kleinasien in Mittelalter, (Sitzungsber. der Akad. d. Wissensch. zu Wien, Phil. hist. Kl. Jahrg. 1891) σ. 34—39.

(6) Περὶ τοῦ κυρίου τούτου ὀνόματος. πρὸς. Acta, σ. 234.

(7) Περὶ τοῦ μετοχίου τῆς Λέρου, Acta, σ. 200.

(8) Τὸ μετόχιον τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος εὐρίσκετο ἐν τῇ Ἀσιατικῇ ἀκτῇ, πλησίον τῶν Παλατίων, ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Ἀτισσοῦ (Acta, σ. 200. Πρὸς. σ. 167. 168. 169).

(1) Εἶναι ἐκτισμένα ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς ἀρχαίας Μιλήτου.

δελφον τοῦ Πισσίτου (1) τριώδιον τέλειον σωματῶον. πρὸς τὸν Κανάβιν ἐν τῇ Σάμῳ Προβατᾶν βιβλιδόπουλον βαμβύκινον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον, καὶ ἐτέρων διαφόρων, πρὸς τὸν Ἐξώτροχον κύριν Γεώργιον (2) ψαλτήριον σωματῶον. πρὸς τὸν παπᾶν Σάμιον τὸν Τζιβηλέαν, τὰ θαύματα τοῦ Ἀρχαγγέλου. ἀπελιφάσθη καὶ ἕτερον βιβλιδάριον λιτὸν τοῦ Ἰώβ.

† Ἐδόθησαν εἰς τὸ μετόχιον τοῦ Πύργου (3) βιβλία, εὐαγγέλιον σαββατοκυριακὸν λιτόν, ἑορτολόγιον, ὀκτωήχου κομμάτια β', εὐχολόγιον, πατερικὸν βαμβύκινον παλαιόν, ἕτερον βιβλίον Χρυσοστομικὸν ἔχον διαφόρους λόγους, ἀλλαγὴν μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς, κονδάκια β', Χρυσόστομος καὶ ἅγιος Βασίλειος, καὶ ἕτερον βιβλίον σωματῶον ὁλόκληρον τριώδιον.— Ὅμοίως καὶ εἰς τὸν Ψυχρὸν (4) τετράηχον ἣν ἔγραψεν ὁ μοναχὸς Ἡσαΐας, ἕτερον τριώδιον ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου μέχρι τοῦ μεγάλου Σαββάτου. ἕτερον βιβλίον πατερικόν, τὰ ἀμφότερα βαμβύκινα.— Ἐδόθησαν εἰς τὴν Κῶ εἰς τὸ μετόχιον (5) βιβλία δέκα, τὰ μὲν ὀκτὼ μηναιᾶ, τὰ β' ἀπόστολος, Εὐαγγέλιον σὺν Προφητεῖαις παρὰ τοῦ πανοσιωτάτου πατρὸς ἡμῶν καὶ καθηγουμένου κυροῦ Νικοδήμου. καὶ ποδέα μία καινούργια τῷ κύρι Γαλακτίωνι τῷ οἰκονόμῳ.

Ἰνδικτιῶνος β'.

(1) Περὶ τῆς ἐν Παλατίοις οἰκογενείας τῶν Πισσιτῶν, Acta, σ. 153.

(2) Περὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης, ἣν ἀπαντῶμεν ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Παλατίοις, Acta. σ. 133. 182.

(3) Τὸ μετόχιον τοῦτο εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς, κατὰ μὲν τὸν Μαϊάνδρον καὶ ἐγγὺς τῶν Παλατίων Acta, σ. 199). Πρβλ. Acta, σ. 177. 180. 199.

(4) Τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγ. Νικήτα. ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Ψυχροῦ, ἦτο ἱδρυμένον ἐν Κρήτῃ. Παρεχωρήθη κατὰ τὸ 1196 εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου (Acta, σ. 131).

(5) Περὶ τοῦ μετοχίου τῆς Κῶ, τοῦ λεγομένου τῆς Θεοτόκου τῶν Σπονδῶν, πρβλ. Acta. σ. 184. 193. 200.

ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΔΗΛΩΣΙΣ

Ἔνεκα τῆς ἐσπευσμένης ἐκτυπώσεως τῆς πραγματείας δὲν κατώρθωσα νὰ συγκεντρώσω πάντα τὰ ὀνόματα τῶν συνδρομητῶν. Οὗτος εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν δὲν καταχωρίζω αὐτά. Καθῆκον ἀπαραίτητον ὅμως θεωρῶ νὰ ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς πάντας, ὅσοι διὰ τῆς εὐγενοῦς καὶ προθύμου συνδρομῆς των ὑπεστήριξαν τὸ ἔργον. Ἰδίᾳ ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω τὴν ἐν Πάτμῳ Ἱερὰν καὶ Βασιλικὴν Μονὴν Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ τοὺς ἐν Πάτμῳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς συμπολίτας μου, οἵτινες, ἐκτὸς τῆς ὑποστηρίξεως, μοὶ παρέσχον καὶ εὐχαρίστησιν οὐχὶ μικρὰν ἐκ τοῦ τρόπου, δι' οὗ ἔδειξαν πῶς εἶναι διατεθειμένοι νὰ ὑποδέχωνται ἐργασίας ἀναφερομένας εἰς τὴν ἑνδοξὸν καὶ τετιμημένην ἱστορίαν τῆς πατρίδος των.

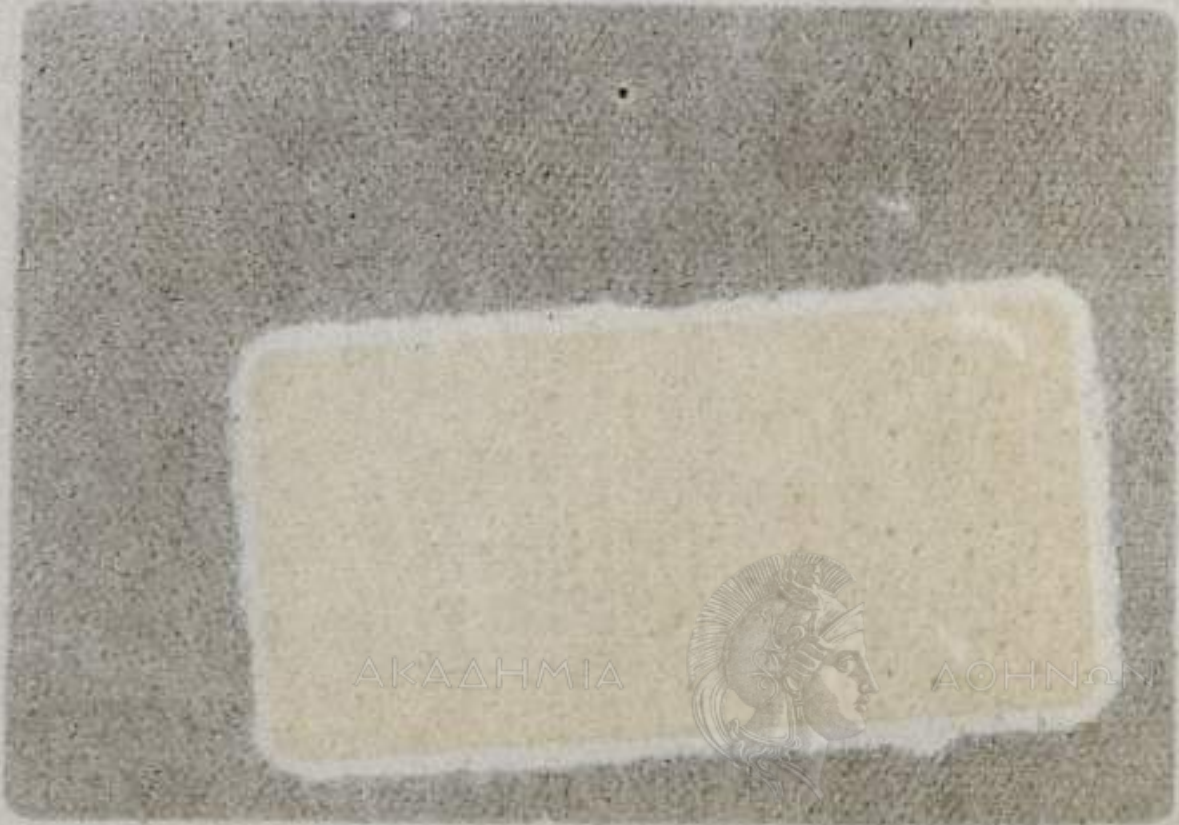
Σ. Ι. Τ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000023447

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

